

KOLTAY-KASTNER JENŐ

COLA DI RIENZO

TE Egyetemi Könyvtár

Szeged

átum a kölcsönzés határideje.

kedelmi díjat számolunk fel

előbb visszahozott könyvért!

N 30

0 10 809

KOLTAY-KASTNER JENŐ

COLA DI RIENZO

SZEGED

1949

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000276401

B

70809

A SZEGEDI EGYETEMI ACTA-BIZOTTSÁG TÁMOGATÁSÁVAL

Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt.

Felelős: Kiss István igazgató

I. Bevezetés.

Cola di Rienzo a világtörténet ama alakjai közé tartozik, akiknek neve minden művelt ember fülében ismerősen cseng, de csak nagyon homályos és zavaros képzetekkel társul. A viharos XIV. század Rómájában élt, mikor a pápák a folytonos belviszályok közt hanyódó várost elhagyva, Avignonban székeltek (1309—1367) s az „*urbs*“ politikai, gazdasági és szellemi életének mélypontján állott. Ily körülmények között alig akadt benne egy embernél több, aki érdemesnek tartotta, hogy sorsáról és életéről krónikaszerű feljegyzéseket vezessen. Más erősebb kultúrájú városok — Firenze, Siena, Bologna — egykorú történetírói is csak közbevetőleg és mellékesen emlékeznek meg róluk. Cola di Rienzo lobogó, gyűjtő beszédei közül egy sem maradt fenn; leveleinek jelentős része elveszett, a Johann Neumarkt prágai kancellár megbízásából másoltakat is csak 1841-ben értékesítette először egy fiatal tudós, Felix Papencordt, aki segítségükkel igyekezett először a tribun tevékenységéről tárgyilagos képet festeni.

A XVII. századig szinte kizárólag Petrarca lelkesedésén keresztül emlékeztek rá, mint valami antik római hősré, aki a római köztársaság dicsőségét akarta újraébreszteni. Így szól róla Bonfiniusunk is. Csak 1624-ben jutott eszébe egy braccianoi nyomdásznak, hogy az említett egyedüli egykorú római krónikából kiadja a tribunra vonatkozó fejezeteket, annak a Tommaso Fortificioccának tulajdonítva önkényesen a művet, aki, még uralomra jutása előtt, egy ízben Colát durván kigúnyolta s akit ez később hamisítás miatt szegyenoszlopra és pénzbüntetésre ítélt. A könyv hét évvel később, 1631-ben megjelent második kiadása elé Andrea Fei nyomtató hősének eszményi képét helyezte fametszethen, bárkoszorúval fején, díszes vérttel a mellén. Ez a Petrarca ízü elképzelés az egyedüli, melynek segítségével az ifjú Cola di Rienzo testi valóságát magunk elé idézhetjük. Hiányzik azonban itt arcáról az a „*némileg fantasztikus mosoly*“, mely egykorú névtelen

életírójának és közvetlen ismerőjének portréját annyira titokzossá teszi.

Egyáltalán a Tommaso Fortifiocának tulajdonított életrajz népszerűsödése, mihez nagyban hozzájárult Du Cerceau jezsuita atyának egy elegáns francia könyvecskéje (1733), sok nem éppen egybehangzó vonással gazdagította a petrarcai képet. Népért lelkesedő republikánus lázadó, vagy vérszomjas tirannus volt-e? Rómaért lelkesedő látnok, vagy kalandor? Örült vagy komédiás? ezek a kérdések vetődnek fel az emberben a romaneszk nyelven írott mestermű olvasásakor, s még erősebben kihangsúlyozta ezeket az ellentéteket Gregorovius Róma-történetében, nem tudván őket egységes jellemképben összegezni. Történetírók és irodalmárok ezentúl tetszésük szerint idézhették szellemét kedvenc tézisének igazolására. A Fr. Schiller által kiadott életrajz (*Geschichte der merkwürdigsten Rebellionen und Verschwörungen*, Leipzig, 1788) és Francois Laignelon 1791-ben a párisi Théâtre Nationalban előadott drámája a forradalmárt ábrázolja benne és Gaspard Cipri szicíliai forradalmár ugyancsak Párisban megjelent (1873) színműve a földosztás és kommunizmus szőlőjeként ünnepli. A Comédiens du Roi 1826-ban viszont Gustave Druinau művét játsszák, melyből a pápai állam visszaállításán buzgolkodó képe bontakozik ki. A petrarcai hős eszményt Byron *Childe Harold*-jában (III. ének) és Arany János *Toldi Szerelmében* (IX. ének 40–48. vsz.) látjuk viszont. Pietro Cossa klasszikus vonalú tragédiájában Cola di Rienzo a nép szabadságáért esik el. Cesare Lombroso (*Cola di Rienzo monomane*, 1880) „Genie vagy, örült”-tézisének bizonyítására cibálta elő alakját. Gabriele D'Annunzio (1913) kalandor voltát hangsúlyozta ki életrajzában, végül a romantikusok túltették magukat minden történeti valóságon és fantasztikus szerelmi történeteket találtak ki tragikus bukásának és újból hatalomra jutásának magyarázatára. Tudni véltek Cola di Rienzo szeretőjéről, aki magába bolondítja Albornoz kardinálist, hogy kedvesének politikai törekvéseit elősegítse. Másutt ellensége, az ifjú Colonna, Cola hűgába, feleségébe szeret, vagy maga a pápai legátus vet szemet az asszonyra. Edward Lytton Bulwer regénye (*„Rienzi the last of the roman tribunes“*, 1835) ütötte meg ezt a hangot s Raffaello Villari (1883), Emilio Montalti (1873) drámái szőtték tovább, a romantikus drámában szabványos önfeláldozó hálállal ajándékozva meg hősünket. Még egy lépés, és a forradalmár, demokrata, tirannus, antik hős, örült, kalandor, megérkezik az opera színpadára. Luigi Ricci, Bottura librettójára írt operáját először 1879-ben a velencei Fenice-színházban adták elő. Wagner Richárd számára a szövegkönyvet Arrigo Boito szerezte. A nagy német zeneszerző „Cola di Rienzi”-je nagy hatással volt a tribun nevének népszerűsítésére, de egyben történeti alakjának végleges elmosására is.

Cola di Rienzo személyiségének e sokféle, korok és szerzők szerint változó szemlélete — bizonyos értelemben még a vele összefüggő romantikus-érzelmi is — a XIV. századi krónikának „Vita”-jára hivatkozhatott. Magának e munkának sorsa sem volt

azonban ment félreértésektől és viszontagságoktól. A mult század elején akadt egy Tommaso Gabrini nevű olasz ferencrendi szerzetes — rendjének provinciálisa, majd generálisa —, aki fejébe vette, hogy Cola di Rienzo leszármazottja, s mint ilyen, védelmébe kell, hogy vegye őt, Petrarca barátját, a névtelen életrajz „*vádjaival és rágalmáival*” szemben. A pápa és egyház érdekei ellen dolgozott volna? Hazugság! VI. Kelemen maga elé idézte! Ugyan már! Hiszen az állítólag egykorú krónika nem egyéb renaissance-hamisítványnál. A XVI. századnál régibb kéziratát nem is ismerjük, hemzsegek benne a kronológiai tévedések és nyelvvezete hamis csengésű, nem egyezik meg azzal, ahogyan a trecentóban a római, romaneszk nyelvjárásnak hangzania kellett!

A harcos kedvű minoritának akadtak követői, s csak a század végén vette számba Ugo Fancelli a krónika minden felkutatható kéziratát, mintegy negyvenet. A cinquecentonál régibb valóban nem akadt közöttük, de ez a körülmény a Rómába visszatért pápák ellenzésével jól magyarázható. Az időrendi tévedések is megérthetők, ha fontolóra vesszük, hogy a szerző, aki valószínűleg Bolognában tanult orvos volt, 1357 és 68 közt dolgozta fel az 1327-től 1355-ig lejátszódott római eseményeket részben latin jegyzetei, részben visszaemlékezés alapján. Így megesett vele, hogy Cola di Rienzo hatalomrajutását (1347 májusa helyett 1346-ra) és visszatérését (1354 helyett 1353-ra) a valónál egy évvel, halálát egy hónappal korábbra (október 8. helyett szeptember 8-ra) helyezte, Rainaldo pápai vikáriust pedig orvietoi helyett viterbói püspöknek nevezi. Szorosabb vizsgálat után azonban kiderült, hogy krónikájának egész sor egyebünnen nem ismert apró részlete levéltári adatokkal támogatható. Kiváló nyelvészek viszont a mű nyelvének eredetiségét vizsgálták felül és igazolták. Pietro Fedele, az olasz trecento kitűnő ismerője, a legkisebb részletekbe menő boncolás eredményeképp állíthatta, hogy a „*névtelen Cola di Rienzo-életrajzának hitelességéhez a gyanú legcsekélyebb árnyéka sem fér*” s az a „*Jözepekori történeti irodalomnak valódi, hamisítatlan drágaköve*”. A kiváló tudós nem szűnt meg követelni Alberto Ghisalberti jó szövegkiadása után (*La vita di Cola di Rienzo*. Roma, 1928) sem a teljes krónika új kiadását, mely ma sajnos, csupán Muratori Antiquitatesának 1740-ben megjelent III. kötetében olvasható. A torinói Einaudi-cég legújabban szintén csak a Cola di Rienzo-ra vonatkozó történetet adta ki újra *Collezione Universale* című, népszerűsítő sorozatában.

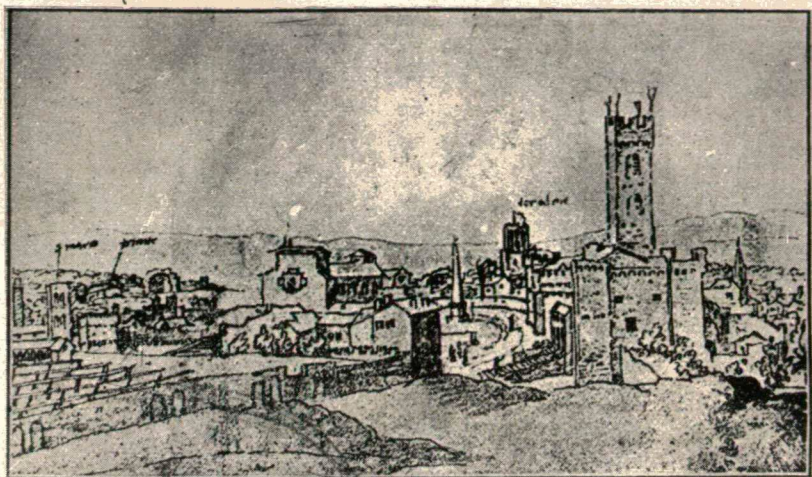
A Cola di Rienzo-ra vonatkozó okleveles anyag gyűjtését, mint mondtuk, Felix Papencordt kezdte meg 1841-ben (*Cola di Rienzo und seine Zeit* Besonders nach ungedruckten Quellen dargestellt. Hamburg-Gotha, 1841). Munkáját folytatta Annibale Gabrielli, aki először tett kísérletet levelezésének kiadására (*Epistolario di Cola di Rienzo*. Roma, 1890). A névtelen „*Vita*”-ját kritikai jegyzetekkel először Zeffirino Re kísérte (*La vita di Cola di Rienzo, tribuno del popolo romano, scritta da incerto autore nel secolo XIV.*, ridotta a migliore lezione ed illustrata con note ed osserva-

zioni storico-critiche. Forlì 1828. 2. kiad. Firenze, 1854). Újabb lépést a Cola di Rienzo-kutatásban Emmanuel Rodocanacchi francia munkája (*Cola di Rienzo. Histoire de Rome de 1342 à 1354.* Paris, 1888) és Giacomo Lumbroso egyetemi előadása (*Lezioni universitarie su Cola di Rienzo I—IV.* Roma, 1891) jelentett. A tribuna igazi nagyságát és jelentőségét az európai szellem fejlődésének szempontjából azonban csak *Konrad Burdach* ismerte fel valójában. A német humanizmus kezdeményezői közt akadt alakjára. Munkatársával, *Paul Piurral* együtt öt vaskos kötetben szedte össze mindazt, ami rá vonatkozik, s világította meg széles kortörténeti vizsgálódások alapján gondolatát és törekvésait. Az utolsó szót kérdésünkben eddig Paul Piur Cola di Rienzo-életrajza (*Cola di Rienzo. Darstellung seines Lebens und seines Geistes.* Wien, 1931) képviseli.

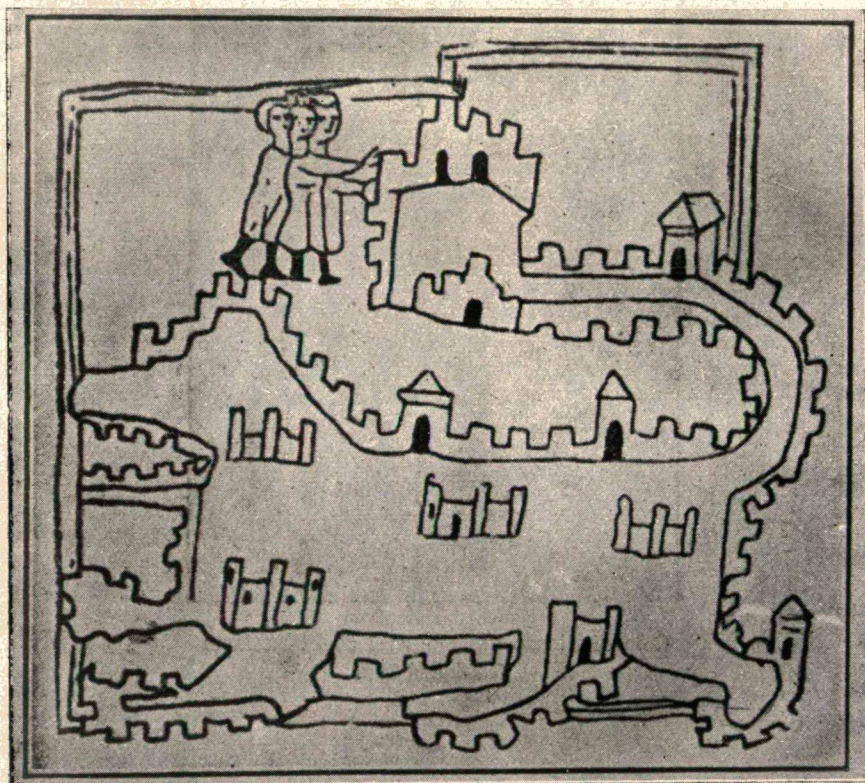

RITRATTO DI COLA DI RIENZO
Tribuno del Popolo Romano.

Cola di Rienzo arcképe az 1631-i bracciano
Vita-kiadásban.

A Kapitólíum XVI. századi rajza.

Róma oroszlán-körvonalú városfalai.

II. Római gyermekkor.

Cola di Rienzo neve a saját (*Nicola*) és atyja (*Lorenzo*) keresztnévének népies rövidítéséből van összetéve, s szinte jelzi már népi családból való származását. Lorenzonak, akinek vezetékeve talán Gabrini volt, vendégfogadója volt közel a Tiberishez, a mai S. Bartolomei dei Vaccinari-utcában, melynek 87. számú házat 1872-ben emléktáblával jelölték meg: „*Qui presso nacque l'ultimo dei tribuni, Cola di Rienzo*“. A Ponte Rotto melletti Casa di Pilatot azonban tévesen tartják az övének. E városrész főútját ma via Arenulának hívják, de a kerület elnevezése megtartotta a szót mindeztideig XIV. századi alakjában s a falakon elhelyezett márványtáblácskák most is „Rione Regola“-t jeleznek. A zsidótemplom, mely kissé lejjebb, bizonyára a mai helyén emelkedett, gettó-jelleget kölcsönzött utcáinak. Az előkelő szállók nem is ezen a tájon, hanem valamivel odébb, a Campo di Fiori terén álltak. Rienzo vendégfogadója alig számlálhatott többet néhány vendégszobánál és egy ivónál, hol a gazda a bort mérte. A csekély keresethez Cola édesanyjának kellett hozzájárulnia azzal, hogy mosni járt.

A kocsmá bejárata felett a Savelli-család címere függött. A XIV. századi Róma alig 40.000 főt kitevő, Pincio, Aventinus és Tiberis közt tömörülő lakossága ugyanis néhány hatalmas főnemesi család érdekszférája közt oszlott meg. A Kapitólium alja a Tiberisig Luca Savellié volt. A Quirinale lejtőitől a Porta del Popoloig a Colonnák uralkodtak. Házuk a Marcello-téren volt, ott, ahol ma a Corso Umberto elején a San Marcello-templom áll. Erődítményül az Augusteot, Augusztus császár síremlékét építették ki. A Campo di Fiori és a Sant Angelo híd között viszont az Orsiniék hatalmaskodtak az Angyalvár falai közül.

A felsorolt családok versengése valóságos toronyerdőt épített a város e területén. VIII. Bonifác pápa új családja azzal küzdötte magát velük egyenrangúvá, hogy a Kapitólium alján dacoló és később Nero tornyaként emlegetett Milicia-tornyot szerezte meg a Gaetaniak részére. E toronyerdőt az oroszlántest körvonalait mutató városfal tornyai szegélyezték. „*Roma habet formam leonis*“, mondták és rajzolták az akkori leírások.

Cola 1313 áprilisában vagy májusában születhetett. Ezt saját későbbi kijelentéseiből következtethetjük. Hogy édesanyja mikor halt meg és Lorenzo mikor volt kénytelen fiát anagnii rokonaihoz küldeni, nem tudjuk. De úgy sejtjük, hogy a gyermek első zsenge emlékei Rómához fűződtek s kicsi korában, ha rövid ideig is, élte a Tiberis-parti római gyerekek vidám utcai életét. Apja vendégfogadójától néhány lépésre, a szemben fekvő San Bartolomeo-sziget partján sorakoztak a hajómalmok. Kissé arrébb ott

volt a San Tommaso-templom terecskéje, mely azóta a Cenci-palota udvarába olvadt. A közeli halpiac a Marcellus-színház mellett folytatódott a többi piaccal a Kapitólium aljáig. Rajta egy kis templomocská állt Augusztus Octavia-porticusának gyönyörű oszlopsorába építve, melyet akkoriban Jupiter temploma maradványainak néztek s mely mellett egykorúnak látszó ház márványtáblácskáján ma is olvasható a felírás: „*S. Angeli in Foro Piscium*“. Pár lépésre volt ez Lorenzo kocsmájától. Talán ezért ragaszkodik Cola egész életében annyi szeretettel hozzá. Falára szimbolikus freskót festtet; benne gyűjti össze híveit, mikor a hatalom átvételére indul; uralma utolsó napján éjjel-nappal zokog a „*Sant Agnolo*“ harangja; Szent Symphorosát, kinek ereklýeit oltára alatt őrizték, még fogságából is példaként emlegeti gyermekeinek! Tribunus korában alkalmasint azért bízik különösképpen ennek a kerületnek hűségében s azért választja férfiaiból testőrségét, mert régi játszótársai vannak közöttük. Piacnapon hány-szor szaladhattak el a Marcello-színház falai mellett a Kapitólium alján őrzött oroszlán ketrecéig, mely az oroszlanalakú várós jelképes állataként őrizte a domb tetején elterülő tornyos és várszerű szenátusi palotát. Nagy szerepet kap majd ez az oroszlán későbbi életében: ketrece előtt hirdetteti ki a tribun halálos ítéleteit, s előtte öli meg a nép őt magát. De akármerre mozdul atyja házából, az antikítás nagy emlékei fogadják mindenütt: a halpiac „Jupiter-temploma“, a Marcellus-színház, valamivel odébb, a kapitóliumon túl, az elhagyott, omladozó fórum. Hatalmas, nemes vonalaik öntudatlanul belevésődnek a gyermek lelkébe.

Az aranyvilág azonban nem tartott sokáig. Giacomo Lumbroso úgy gondolja, hogy Rienzo kocsmájának előkelő látogatói — nemesek, papok, s köztük névleg is ismerünk egy „*quidam romanus vir nobilis, nomine Onufrius de Ilpernis*“-t, aki Cola kijelentése szerint atyjának barátja volt s akinek létezése oklevél-szerűen is kimutatható — figyelmesekké lettek a kisfiú nyílt és eszes válaszáira és rebeszelték az apát, küldje az anyátlan árvát anagnii rokonaihoz. Van ott jó püspöki iskola. Rokonainál, családi felügyelet alatt ott tanulhatna.

III. Anagnii iskolaévek.

A Vita szavai szerint, Cola „*ifjúkorában ékesszóláson nevelkedett: jól tudta a grammatikát, még jobban értett a szónoklástanhoz, az auktorokat jól ismerte*“. Mivel atyja 1334-ben bekövetkezett haláláig, huszonegyedik életévéig Anagniban tartózkodott, tudásának elemeit csakis itt szerezhette. E feltevésnek nem mond ellent az, hogy később IV. Károly császárhoz írott levelében azt állítja, hogy az Abruzzok e Rómához közel fekvő városkájában úgy élt, mint „*paraszt a parasztok között*“, sem az, hogy egy elkeseredett pillanatában felkiált, bár ne hagyta volna el soha városkáját, egész életében szántott, szőlőt metszett, gyümölcsöt ottott volna. Ekkor már az eke mellől közhivatalra elhívatott Cin-

cinnátus példája erősen hatott képzeletére. A rokoni családban ugyan földműves környezetbe került, de a XIV. századi névtelen életrajz által említett tanulást ez azért nem zárja ki.

Konrad Burdach vetette fel a termékeny ötletet, hogy a humanizmus első csírait voltaképp az „emigráns-hangulat” szel-
leme melengette. *Convenevole da Prato*, Petrarca Carpentras-i mestere, ilyen emigrált tanító volt, aki Itáliától és Rómától való elszakadásának hangulatát öntötte a klasszikus ókor és a nagy itáliai nemzeti mult iránt való lelkesedésébe. Ezt plántálta át egy másik emigráns család, a Petracco jegyzőék fiába. Cola nagyon határozott érdeklődési iránya és műveltsége Rómába való visszaérkezésekor csak úgy érthető meg, ha feltételezzük, hogy Anagniban ő is akadt egy *Convenevole da Prator*a, talán épp a a püspöki iskolában, aki a latin grammatika és ékeesszólás elemeibe bevezette s aztán Róma iránt való rajongásában a szokásos latin auktorok új szempontú olvasására szoktatta.

Ezek sora távolról sem olyan gazdag, mint Petraracánál. Az egyházi írók közül Augustinus, Nagy Gergely és Hieronimus, majd a két középkorba nyúló utolsó római, Dante *Convivium*ának kedves Boëthiusa és Symmachus; a *Divina Commedia* Vergiliusa, a derengő új kor Ciceroja és Senecája, s körülöttük Lucanus, Macrobius, Persius, Prudentius, Sallustius, Suetonius, Valerius Maximus. De mindenekelőtt és mindenekfölött a már Albertino Mussato pádovai historikus által csodált és utánzott Livius. Főleg belőle szívta magába már Anagniban a római történelem iránt való rajongást. E szerzők ismeretét a szenvedélyes olvasó később Rómában sokasította meg, szélesítette ki és mélyítette el. Tanítójának talán inkább csak az indítást és azt a képességet köszönhetette, hogy egyházi és profán ismeretek gyűjtését kapcsolja egybe. A biblia könyveiben való nagy jártassága, mit később kiváló teológusok tapasztalnak majd meglepődve, épp úgy e korban nyeri megalapozását, mint Livius elbeszéléseiben való otthonossága. Talán már itt gyökerezik meg benne a Petrarccal rokon Aristoteles-tagadás is. Fecsegőnek, garrulátornak nevezi később őt, követőit pedig mérges tudomány, *scientia venenosa* terjesztőinek tartja.

Ha tényleg tanítójának valami Róma felé való vágyódása adott életet ez anagnii tanulmányoknak, feltehető az is, hogy vezetése mellett Cola itt kezdte már forgatni azokat a korában divatos Róma-leírásokat, melyeknek ihletése a tribun későbbi tevékenységében felfedezhető. Ilyen volt a *Mirabilia Romae* és a *Graphia aureae urbis Romae*. Olvasható benne például, hogy Oktavián császár szextilis hónap kalendáján (aug. 1.) Antonius és Kleopátra fölött győzelmet aratott és jutalmul az augustus nevet nyerte, míg a győzelem napja ünneppé emelkedett. Később Eudoxia császárnő Jeruzsálemben megszerezte Szent Péter bilincseit és épp az Octavianus győzelmét megörökítő ünnep napján ért vele Rómába. Pelagius pápától erre azt kérte, hogy az egyiptomi szolgaságból való szabadulás ünnepét cserélje fel a gonosz szolgaság bilincseit megtörő Krisztus ünnepével. A pápa e kérést

teljesítette is. A bilincsek őrzésére a *San Pietro in Vincoli* templomot építtette s meghagyta, hogy abban utódai is minden augusztus elsején misét mondjanak. A pogány szokásaihoz még ragaszkodó nép eleinte lázongott, de aztán belenyugodott az új vallás rendjébe.

Az *Augustus* cím fénye és augusztus 1.-nek szimbólikus jelentősége itt ragadta meg először a későbbi tribun figyelmét, aki ezt a napot választja majd lovagfürdőjének ünnepéül. Olvashatott azonban e kalauzokban különös és szövevényes bizánci udvari ceremóniákról is. Olvashatott Constantinusról, kinek képmását vélték tisztelhetni abban a Marcus Aurelius-lovasszoborban, mely akkoriban a lateráni palota előtt állott s ma a Kapitólium térének disze; ha csak nem a *Mirabiliának* van igaza, mely szerint az egy római közvitészt ábrázolna, aki — szőren ülve meg a lovat — egy félelmetes keleti király támadásától mentette meg a várost!

Élénk képzelete megszinesíti homályos római gyermekemlékeit és az ifjú ajkai körül máris a szellemi fennsőbbiség érzetének „fantasztikus” mosolya játszadozik. De Livius egyben az ékes szó és a szépen cirkalmazott mondatok szerelmésévé is tette.

Anagnitól még mást is kaphatott. VIII. Bonifác pápa lakóháza — ma apácakolostor — a hatalmas egyházfejedelem emléket és a közelmúlt egy megrázó tragédiáját tartotta elevenen a városka lakóiban. Az 1300. év jubileumi zarándoklata egyszerre a nyugat Jeruzsálemévé emelte az előbb teljesen elhagyatott Rómát s azt egy újjáébredő keresztény szellemiség középpontjává avatta. Constantinus székesegyházát, melyet a császár azon a helyen emeltetett, ahol csodálatos fürdő révén belpoklos kiütéseitől megtisztult, pompás loggiával díszítette. Innen hirdette ki a szent-év kezdetét. A firenzei Arnolfo di Cambio által faragott fényes oltár és a sírkópola, mit a Szent Péter-kápolnában állíttatott magának, épp oly sok szóbeszéd és bírálat tárgya volt, mint azok a szobrok, melyekkel önmagát örökitette meg. Rómában egyetemet alapított s az örök városban olyan fellendülést kezdeményezett, mely után a pápák távozása Rómából annál fájdalmasabb visszaesés kezdetét jelentette.

Nem mindenki lelkesedett azonban VIII. Bonifácért Anagniban. Sokan, Dante Divina Commediájához hasonlóan, átkozták és pokolra kárhoztatták különösen e városkában, ahol az Abruzzokban remetéskedő spirituális ferencrendi testvérek, *fraticelli*, szellemené hódított. Gioacchino da Fiore calabriai apát és próféta (1201) lelki gyermekei ők. Egy „*papa angelicus*”-t várnak, hogy megvalósítsa idelenn a földön a Szentlélek országát. Nem tudják elfelejteni VIII. Bonifácnak, hogy a hozzájuk hasonló jámbor remete, V. Celestín (Pietro Morone) lemondása révén jutott a pápai tiarához és hogy a lelkiek rovására földi hatalomra, hiú dicsőségre tört. „*Colui che fece per viltate il gran rifiuto*” (Divina Commedia Inf. III. é. 61. s.) törvénytelenül engedte át helyét a két Colonna-kardinális véleménye szerint is, s ellenzéki állásfoglalásuk

Cola di Rienzo politikai működésének színtere. Középitália XVII. századi térképe.

Octavia osz-
lopcsarnoka
(Alinari).

miatt nekik és az egész Colonna-családnak, az öreg Stefanoval az élén, VIII. Bonifác legelkeseredettebb üldözésében lett részük. Hosszú száműzetés után ezek bosszúból megostromolták házáat Anagniban. Harag és szégyen hamarosan sírba vitték az agg egyházfejedelmet.

Cola szemtanúk színes előadásából értesült minderről. Bár a spirituálisoknak ad igazat egy mélyebb vallásosság után való vágyakozásában, s az ő lelkében is kezdenek bomladozni egy Szentlélek misztika szírmái, a jubileumi esztendő alkotó lázában égő VIII. Bonifácot nem győzi csodálni. Rómát akarta nagygyá tenni. Már beleéli magát Bonifác pápa Colonna-ellenes életlegendájába. Erőszakos nemzetségüket, későbbi elkeseredett ellenségeit, máris gyűlöli.

Tévedés volna tehát azt képzelünk, hogy Cola di Rienzo együgyű parasztként érkezett vissza atyja halálának a hírére Rómába és hogy csodával határos önképzéssel improvizálta volna itt pár év alatt műveltségét. Az ifjú Anagniból nagyon határozott érdeklődési kört és érzelmi világot hozott magával.

IV. A városi jegyző.

Cola első dolga Rómába való visszaérkeztekör minden bizonnyal az volt, hogy atyja vendégfogadóját eladja s árán megosztozzon később előzevgyült nővérével és fivérével, aki nemsokára gyilkosság áldozatává lett. Nem sikerült-e a tettest kikutatni, vagy valami utcai csetepatéban esett el, melyben valamelyik előkelő nemesnek volt benne a keze, homály fedi. Csak annyit tudunk, hogy Cola hiába igyekezett halálát megbosszulni. E személyes tapasztalat mélyen átérezte vele a római közbiztonsági viszonyok rettenetes ziláltságát és az érte felelős uralkodó nemesség bűnös tehetetlenségét. Milyen más világ járja Firenzében — kínálkozott akaratlanul is az összehasonlítás. Ott a céheken alapuló demokratikus rend uralkodik, Rómában örökké ugyanazok a családok — a Colonnák, Orsiniek, Savellik — váltogatják egymást hat havonként párosával, mint „szenátorok“, a pápa helytartóiként. De a nép dolgával senki sem törődik.

Milyen volt viszonya alacsonysorsú családjának tagjaihoz? Az a körülmény, hogy mélyen hat rá bátyjának halála és hogy később, mindenható tribunátusa korában özvegy nővérét, borbély nagybátyját s egy szűcs rokonát oly nagyon felkarolja, arra mutat, hogy mindvégig ragaszkodott hozzájuk annak ellenére, hogy már ifjú korában a hivatalnokosztály fogadja őt magába. Talán már Anagniban jegyzőségről álmodozott. Most, amint szeret tetheti, beiratkozik valami jogi iskolába, talán ép a Bonifác pápa által alapított, de ekkoriban már lehanyatlott római egyetemre. Itt tanulmányozta Iustinianus Digestáit, melyeknek jó ismeretéről későbbi élete tanuskodik. Néhány év múltán szíve-vágya teljessédt: a városnál jegyzői állást nyert.

Cola családjában azonban az ifjú Rómába való visszatérésekor egy különös, fantasztikusan hangzó szóbeszéd kapott lábra: Nem csoda, hogy a fiú pályája ragyogónak ígérkezik. Hiszen édesanyja halálos ágyán meggyóna azt, mit egy barátjának már korábban megvallott: 1312 tavaszán álruhában egy igen előkelő úr szállt meg vendégfogadójukban néhány hétre, akivel — ura távollétében — viszonya keletkezett. Később kiderült, hogy az ismeretlen maga VII. Henrik volt, aki a laterán templomában volt kénytelen magát császárrá koronáztatni, mert Anjou Róbert római párthívei nem engedték a Szent Péterhez. A fejedelem azonban mégsem akart az örök városból eltávozni anélkül, hogy Krisztus első helytartójának sirja előtt le ne borult volna. Álruhában odalopakodott, de vakmerőségének híre ment és ő szorult helyzetében Lorenzo Tiberis-parti vendégfogadójába menekült, meghúzódva ott, míg aventinusi szállására való visszatérésének az útja szabaddá nem lett. Cola származásáról állítólag Rienzo barátja, a már említett Onufrius de Ilpernis lovag is tudott.

VII. Henrik Rómából keltezett okiratainak hézagtalan folytonossága és történetíróinak hallgatása a császár ily állítólagos eltűnéséről ugyan világossá teszik előttünk, hogy itt a középkori fantázia olyanféle játékaról van szó, amilyen egy Gianetto nevű firenzei polgárral is elhitette, hogy a francia trón törvényes örököse. Ha nem is vehetjük készpénznek, hogy Cola di Rienzo ezt a fantasztikus trónkövetelőt, aki Nagy Lajos királyunknál is jelentkezett, egyéni rokonszenyből meleg támogatásban részesítette életének utolsó napjaiban, képzelete merész szárnyalásának annyi tanúságát ismerjük, hogy elhisszük azt az állítását, miszerint — bár anyjának jóhíre miatt nem beszélt róla — előbb valószínűnek, majd valósnak vette az elbeszélést és az időtől fogva *„kezdte a plebejus-életet megvetni és igyekezett lelkét magasabb dolgokra nevelni, melyekkel tiszteletet, dicséretet és dicsőséget szerezhesen polgártársai között“*. Császári származásának titkos tudata nélkül sok minden megmagyarázhatatlan Cola di Rienzo törekvéseiben.

Hamarosan megnősült. Egy jegyző lányát vette el. Apósát talán Francesco Mancininak hívták. Házassága végleg beágyazta a hivatalnokosztályba. Általa úgy látszik, bizonyos anyagi függetlenségre is szert tett, mert hamarosan jegyzői tisztjét helyettestel látta el s maga *„csak a régi császárok és híres emberek életének olvasásában merült el“*. Anagni óta soha el nem hanyagolt latin klasszikusainak s főleg Livius elbeszéléseinek azonban most új életet kölcsönzött az, hogy most megint a régi római dicsőség színterén mozog. Az antik romok szőlők közt fekszenek elhagyottan, a fórumon birkanyáj legel s mészégető kemencék füstölnek a város kellős közepén, melyek a romok anyagát feldolgozzák, ha köveiket már el nem hordták messze, egészen Monte Cassinoig, hogy új építkezéseknél szolgáljanak. Volt ugyan Colának híre bizonyos Arnaldo da Brescia népvézérről (1145), aki vallásos áhítattal igyekezett ezeket a romokat az enyészettől megóvni. De utóda nem akadt. Cola az első ismét, aki — mint a Vita mondja — *„egész nap a márványfelirato-*

kat böngészte, melyek Róma környékén hevertek. Nála jobban senki sem tudta elolvasni őket. Minden antik írást olaszra fordított. A márványképeket pompásan tudta tolmácsolni." Emlékezve a zarándokok számára összeállított *Mirabilia Roma*-ra, új szempontú Róma-kalauz összeállítását tervezi a régi római romok és feliratok számontartására. Szerkeszt is egy „*Descriptio urbis Romae eiusque excellentiae*” című művecskét. Vele a római felirattan kezdeményezőjévé lesz. Egyben római kameákat is kezd gyűjteni. De irodalmi és archeológiai érdeklődése a régít örökké összehasonlítja az újjal s miközben élénk képzeletében megelevenedik a múlt, felkiált: „Hol vannak a derék rómaiak? Hova lett nagy igazságszeretetük? Bár az ő idejükben éltem volna!”

A római igazságérzés rendkívüli volta azért ragadta meg elsősorban a jogász Cola di Rienzo figyelmét, mert Rómában saját korának igazságtalanságait napról-napra tapasztalhatta. Jegyzői hivatalában egy idő óta az özvegyek és árvák ügyeinek gondozását bízta rá. Azoknak lett konzulja — *consul orphanorum, viduarum et pauperum*. Mióta Arnaldo da Brescia felújította a szennátust (1147) s e „*renovatio sacri senatus*” útján először kísérelte meg, hogy a római nemzeti eszme jegyében szembeszálljon a pápa világi hatalmával, az ilyen pompázó régi címek divatba jöttek. A tizenhárom céh élén is egy-egy konzul állt. S ki találkozhatott inkább társadalmi igazságtalanságokkal, mint az „özvegyek, árvák és szegények konzulja”, aki maga is a nép sorából emelkedett hivatalába?

A város életében két esemény gyakorolhatott a fiatal Colára olyan benyomást, mi kihatott későbbi egész gondolkodására.

Az egyik mindjárt Rómába való visszaérkezése után tartotta fogva jó ideig a rómaiak figyelmét. 1344 nagybőjtjén egy *fra Venturino* nevű bergamoi származású dominikánus érkezett oda tizezerre menő flagelláns híveivel. Valamennyien kék köntösükre hímzett *fehér galambot* viseltek mellükön, mely szájában olajágot tartott, kalapjukra pedig piros és fehér pamuttal a szentferenci T betű volt hímézve. Lombardiából indultak volt el és, huszonötös csoportokba rendezve, „Béke! Irgalom!” kiáltással járták végig Itália városait, hogy aztán Rómában keressék a Szentlélek segítségét vallásos rajongásukhoz.

Fra Venturino a Kapitólium nagytermében tartott beszédében azt hangsúlyozta, hogy Róma kövei szentek, csak sarutlan lábbal szabadna rajtuk járni, s a pápa csak itt igazán feje az egyháznak. A rómaiak kezdetben áhitattal hallgatták „*mesterkéetlen és magávalragadó*” beszédeit, de mikor azt kívánta tőlük, hogy mondjának le a küszöbön álló testaccioi népiünnepélyek örömről, tartásának bünbánatot és a mulatozásra szánt összeget juttassák zarándokainak, hogy azok Veronika kendőjének közszemlére bocsájtásáig Rómában maradhassanak, kinevették és bergemói tájszólását kezdték gúnyolni. Annak is híre járt, hogy fra Venturino aféle „*papa Angelicus*”-i ambíciókkal jött. XII. Benedek Avignonból eltávolítását sürgette, maga elé idézte, egy kis provençei rendházba

száműzte és jó időre eltiltotta a prédikálástól. De névtelen római krónikaírónkkal együtt a fiatal Cola is felfigyel. Fra Venturino és galambjelvényes zarándokai voltakép ugyanazt hirdetik, miről az Anagni-környéki spirituális remetéktől már hallott. Vallásos megújhódásra van a kornak szüksége.

A másik esemény 1341 húsvétján ugyancsak a Kapitólium dísztermében játszódtott le s az előbbivel részben ellentétes értelmű, bár, ha jól megfigyeljük, a két jelenség mégis összefügg egymással. Egy avignoni vendégről van szó, aki Arezzóban született és egészen újszerű, klasszikus, cicerói latinsággal írott leveleivel, melyek közkézen forogtak, már jó néhány éve terjesztette az antik irodalom és műveltség, mint a nemzeti mult megnyilvánulásai iránt való lelkesedést. Úgy hírlett, Scipio Africanusról ír hőseposzt, mely méltó lesz Vergilius Aeneiséhez. A Colonnák barátja. Meghívásukra járt is már 1337-ben Rómában, hol Cola di Rienzoval egyidőben kutatta a romok között az antik nagyság nyomait. Akkoriban ismeretlenül mentek el egymás mellett, s Cola most sem találkozhathat Laura ünnepelt költőjének közelébe. De kétség-telenül a szürke jegyző ott van a Kapitóliumon, mikor Petrarceát költővé koronázzák.

Orso dell'Anguillara szenátor lépett először a terembe fején babérkoszorúval. Hat kiváló római családból származó ifjú haladt előtte különböző koszorúkkal fürtjeikben, melyek közt tölgy, borostyán, mirtus és olajág szerepelt szimbólikus célzatossággal. Aztán kürtszó mellett bevonult az ünnepelt, háromszoros éljent kiáltva a népre és kérve, hogy szenátor-képviselője útján méltassa a babérra. Erre Orso dell'Anguillara levette saját fejéről a koszorút és a költő fejére tette. A koronázásról kiállított oklevél azonban feljogosította őt, hogy ünnepélyes alkalmakkor mirtus vagy borostyánkoszorút is hordhasson. Burdach szerint egy új „apollói” világnézet ülte itt diadalát a középkor moralizáló világnézete felett. Fra Venturino prédikációja és Petrarca köszönő szónoklata között azonban az volt a közös, hogy mindketten megújulást, mégpedig római megújulást áhítoztak.

Milyen hatással volt e két megnyilatkozás a fiatal Colára, arról közvetlen hírünk nincsen. De ha megfigyeljük, hogy a két, vallásos és „apollói” megújulást ő is összekapcsolja később egy heroikus-politikai életnézet síkján, s hogy külső jelképeit — a flagelláns zarándokok olajágot tartó galambját és a Petrarca-ünnepségen szereplő élő lombból font különböző koszorúkat — ő is értékesíti, nem kételkedhetünk abban, hogy a látottak mélyen bele-vésődtek emlékezetébe.

Ekkor Cola di Rienzonak már családja is volt. Legidősebb fiát Lorenzonak hívták. Talán őt nevezte később Boetiusnak a „De consolatione filosofiae” híres írójáról. „*Et ab ipso Boetio vocari volui Boetium natum meum*”, írja egyik levelében. Utána következett Ascanius és egy leánygyermek. Az első 1347-ben jelenik meg a színen, a másik kettőről az aggódó apa szól prágai fog-ságában.

V. Avignoni követség.

A fantasztikus mosolyú állítólagos császárfi kiválóságának tudatában várta a pillanatot, mikor megmutathatja elméjének és ékesszólásának erejét. Ez a perc hamarosan meg is érkezett.

1342 május 12-én új pápát koronáztak Avignonban: Pierre Roger roueni püspököt, aki a VI. Kelemen nevet vette fel. A római szenátus július közepén tizennyolc tagú követséget küldött hozzá, hogy a város hódolatát bemutassa, Róma fölött az uralmat neki szokás szerint felajánlja, őt megkérje, hogy látogassa meg egyházi államát s főleg ama könyörgést terjessze elő, hogy a századfordulót meg nem várva, 1350-re engedélyezzen újból szentévet. Azzal érveltek a rómaiak, hogy így minden nemzedék részesülhetne a jubileumi búcsú áldásaiban, s hogy a zsidók is minden ötven évet megszenteltek. A követség vezetője ifj. Stefano Colonna szenátor, VIII. Bonifác büszke ellenfelének fia volt, s benne képviselve voltak 6—6 taggal a nemesség, „középosztály“ és nép. Ott volt a másik szenátor, Bertoldo Orsini, aztán Pietro Agapito Colonna, marseillei prépost, Jacopo Annibaldi; egy püspök, egy professor utriusque iuris, egy prior és mások. A követség díszszónoka azonban egy római „sindicus“ volt, aki a pápai ostiarius szerény címét viselte: Lelio di Pietro Stefano, Petrarca kedves Laelius-barátja, akiről *Familiaries* címen közrebocsájtott levélgyűjteményében annyszor van szó. Ismerte-e már Cola di Rienzo Laeliust, aki ugyanúgy belekerült az antik műveltség bűvkörébe, mint ő maga, nem tudjuk.

Ez a követség október végén ért Avignonba és a pápa november 18 táján fogadta ünnepélyesen a konzisztórium új nagytermében, melyet Matteo da Viterbo díszített akkoriban gyönyörű freskókkal. „*Magnificus vir Stefanus de Columna*“ üdvözlőbeszéde után Laelius adta elő a rómaiak kéréseit „*ad haec per dictum populum specialiter constitutum*“, s — hogy VI. Kelemen harmadik Vitájának dicséretét ismételjük — „*plus quam eleganter*“ oldotta meg feladatát.

A pápa nem válaszolt azonnal. Hogy elhatározását kedvezőre hangolják, Petrarca segítségét is igénybe vették, aki barátai üdvözlésére a szomszéd Vacluseból Avignonba sietett. Ő már VI. Kelemen elődjének, XII. Benedeknek nagy avignoni építkezéseit fájdalommal szemlélte s mindenkép azon volt, hogy a pápa térjen vissza eredeti székhelyére, mert úgy látta, hogy lángban áll az egyház: „*La magion di Dio ardeva tutta*“. Stefano fivérének, Giovanni Colonna biborosnak a házában volt megszállva — mindketten az öreg Stefano fiai — s így a követség tagjaival állandó érintkezést tartott. Törekvésüket, hogy VI. Kelemen legalább hosszabb látogatást tegyen Rómában, a pápához intézett latin verses levéllel fámogatta.

Az ügy újból a konzisztórium elé került. De mennyire meglepődtek a római követek és maga a pápai udvar, mikor röviddel a biborosok összeülése előtt egy újabb követ érkezett, aki magát a római nép egyedüli küldöttének — „*unicus legatus ad dominum*

nostrum Romdnum pontificem — nevezi. A váratlan jövevény Cola di Rienzo volt.

A két Avignonban tartózkodó szenátor hivatali ideje ugyanis karácsonykor lejárt és távollétüket a római néppárt arra használta fel, hogy — mint már előbb is tett erre ismételt kísérletet — firenzei mintára demokratikus kormányt vezessen be. A tizenhárom céh konzuljai és az ugyancsak tizenhárom városi kerület képviselői összeültek tehát és ezen a gyűlésen az „özvegyek, árvák és szegények konzulja“ azt a gondolatot vetette fel, hogy az új pápát elsősorban tájékoztatni kellene a város valóságos helyzetéről, mert ezt a nála tartózkodó diszküldöttség bizonyára egészen hamis beállításban fogja ismertetni. A gyűlés elfogadta a javaslatot és magát a heveszavú indítványtevőt küldte a pápához azzal, hogy a nép nevében külön ismételve meg a diszküldöttség kéréseit, egyben pedig ecsetelje előtte a szegény néposztály nyomorát és elesettségét.

Cola di Rienzo tehát, mondja Pietro Fedele, „*az ünnepélyes konzisztóriumban a kardinálisok megdöbbenésére, az okvetlenül jelenlévő Petrarcának ekkor még burkolt helyeslésére, meghatott ékesszólással beszélt Róma tarthatatlan helyzetéről s a hatalmasok elnyomó uralmáról. Kelemen pápa, akinek előkelő megjelenése és franciás szeretetreméltósága bizonyára elragadta a vakperő jöttmentet, előbb habozó lélekkel, aztán Cola di Rienzo ékesszólásának és hangzatos periódusainak hatása alatt növekvő élvezettel, elérzékenyedéssel, végül nyílt helyesléssel fogadta szavait*“. Beszédének szövege nem maradt fenn, de azt nagyjából rekonstruálhatjuk abból, ahogyan némely későbbi követé és a *Vita* írója visszhangozzák gondolatait és szólamait:

Róma mint földre sújtott, erejét vesztett özvegy gunnyaszt és nem láthatja, mire jutott, mert két szemétől megfosztották. A pápa és a császár, gonoszsága miatt elhagyták. Rectores, raptores, szokták mondani. Olyan a város, mint valami bizonytalan vadon: rablók barlangja, gyilkosok, hamisítók és egyéb gonosztevők rejteke, ahol a kapuk csak a jók számára vannak zárva. Fegyveres összetűzések napirenden vannak. A kolostorban apácákat meggyaláznak. Védelem nélküli lánykákat becsstelenítenek meg. Az aszszonyt férje mellől ráncigálják ki ágyából. Dölgukra igyekvő munkásokat Róma kapuin belül kirabolnak. A földek ugaron hevernek. Az utcán nap-nap mellett látni fegyveres gyülekezetet, mert annak van igaza, akinek több és jobb a fegyvere. A nemesek és bárók rendesen nem is tartózkodnak a városban, hanem környékbeli kastélyaikba vonulnak. Maga a papság is megromlott. A zarándokokat, akik lelkük üdvét keresve járják sorra a szentélyeket, nem védelmezi senki, s így nem mernek többé az örök városba jönni, mely nem kőből és mészből, hanem a szentek csontjaival, velőjükkal és vérével épült! Hiszen az oltárok közt a templomokban gonosztevők mindenféle kegyetlen vállalkozást terveznek és, visznek végbe. Síró nők, nyomorult nép, megkínzott, elnyomott emberek ezrével mutatják különböző sérelmeik sebeit, úgy, hogy a kegyetlen Hannibál is megkönnyörülne rajtuk. Vigasztalja meg

a Szentatya azzal, hogy meglátogatja Rómát és 1350-re szentétet engedélyez, hogy a rossz közbiztonsági viszonyok miatt elmaradt zarándokok, mint VIII. Bonifác alatt, újból tóduljanak az apostolok sírjaihoz.

A lelkes, meleg ékesszólással előadott beszéd nem tévesztette el hatását a szó varázsa iránt annyira fogékony francia szónokpápára. A konzisztórium után többször magához rendelte, hogy részletesen tájékozódjék. „Nap mint nap látni akarta“, mondja a *Vita*. Giovanni Colonna viszont, mint képzelhető, mindent megmozgatott, hogy öccsének és az általa vezetett díszküldöttségnek elégtételt szerezzen. Sikerült is a pápa hangulatát megváltoztatnia és a megbízhatatlanság, pártszenvedély árnyékát vetnie a merész szavú versenytársra.

Cola csakhamar mindenkitől elhagyottan bolyongott Avignon utcáin. Pénze elfogyott. Csakhogy szegények házába nem jutott. Ekkor szerencséjére a Saint Agricole-templom előtt, (vagy csak a klasszikus ókor nagy újjáélesztője találta ki ennek a római vonatkozású műemléknek díszletét?), véletlenül összeakadt Petrarcával. A költőnél senki jobban nem tudta, hogy Cola di Rienzo-nak igaza van. 1337-ben, első római látogatása alkalmával a maga bőréen tapasztalhatta, mily gyenge lábon áll ott a közbiztonság. A szomszédos Capranicából el sem indulhatott, míg a Colonnák fegyveres kíséretet nem küldtek érte, s látta a pástort, aki fegyverrel kezében őrizte nyáját. Cola azonban más oldaláról fogta meg a kérdést, hogy jóakarátát megnyerje. Felidézte előtte a császári Róma nagyságának emlékét s a Nép régi hatalmát, mely minden jogot magába ölelt. A „*vir facundissimus et ad persuadendum efficax*“, ahogyan őt Petrarca később hívja, „*isteni szóval, mint valami orákulum*“ fejtette ki a költő-apostolnak, hogy a rettenetes és szégyenletes lehanyatlás miatt nem kell kétségbe esni, mert Róma visszanyerheti régi nagyságát és hatalmát. Ezért a célért fog ő küzdeni mindhalálig!

Nem volt nehéz Petrarcat arról meggyőzni, hogy apollói álmvilága egy új szépségeszmény megvalósításán túl politikailag is értékesíthető. Magát is elragadta Cola szónoki heve. „*Oh, bár még napjainkban történnék meg az óhajtott változás!* — kiált fel. *Bár szemlélője lehetnék ily kiváló tetteknek és ekkora dicsőségnek!* Imádkozni fogok a város jövőjéért!”

Ez a találkozás és beszélgetés sorsdöntővé lett Cola di Rienzo számára. Petrarca most már addig mesterkedett Giovanni Colonna bitorosnál és öccsénél, Stefanonál, hogy az ellentétet a két követtség közt kiegyenlítette, egy nevezőre hozta. A pápa a január 27-i konzisztóriumon már egyszerre hirdette ki a díszes követtség és az „*unicus popularis legatus*“ előtt válaszát. A szenátusi méltóságot a többi felajánlott capitaneus, sindacus, defensor címekkel együtt a maga szuverenitását körülhatároló szokásos fenntartások mellett elfogadja; látogatását „*post sedata Gallorum scandala*“ megígéri és 1350-re szentétet engedélyez.

A sikert tehát mindkét követtség magának tulajdoníthatta. Sietnek is mindketten beszámolni róla megbízóiknak. A Colonna-

követség január 28-áról keltezett és Laelius tollával írott levele nem megvetendő stílusú készséggel értesíti a szenátust az örömhírről. A leendő tribun ugyanaznap írott jelentésében azonban több van egyszerű híradásnál. Benne az újjáébredés, egy Róma számára megnyíló új korszak himnusza harsonázik. Az eddig özvegyen szomorkodó nemes hölgy feltámad aléltságából és megaláztatottságából, újra régi trónusára ül, fejére teszi a szabadság koronáját és kezébe ragadja az igazságosság jogarát. VI. Kelemen hirdeti a római nép „egyedüli követe“, hasonlatos Caesarhoz, Metellushoz, Marcellushoz, Fabiushoz s a haza nagy felszabadítóihoz, akiknek képmását értékes kőbe vésve kameákon csodáljuk. Állítsák hát fel a rómaiak — s itt Bonifác pápa példája lebeghetett Cola di Rienzo előtt —, a Szentatya aranyban és biborban pompázó szobrát a Kapitóliumon vagy a Kolosszeumban, mert ő az Urbs felszabadítója és újjáteremtője! E levélen, — az elsón, mit a későbbi tribuntól ismerünk —, már rajta van az álmodó politikus rájongó liraiságának és jegyzői stílusművészetének egészen egyéni bélége. Nagy harsonázása nem csak a szentévnék szól, hanem annak, hogy a pápa Petrarca közbelépése eredményeképpen Róma fel-emelésére vonatkozó terveit is jóindulatába fogadta. Most már úgy érezheti Cola di Rienzo, hogy avignoni követsége nem csupán a római néppártiak, hanem egyenest az isteni gondviselés sugalmazásának a műve.

Ebből a Petrarca segítségével visszanyert pápai jóindulatból magyarázható, hogy, míg a Stefano Colonna követsége a kedvező válasz után hamarosan visszatért Rómába, addig Cola di Rienzo, mint VI. Kelemen „*familiaris*“-a és sejthetőleg római ügyekben tanácsadója, még legalább másfél évig, 1344 nyaráig Avignonban maradt. Hogy ez elég hosszú időközben szorosabbra fűződött-e barátsága Petrarcával, arra semmi nyomunk nincsen. A költő különben 1343 őszén Anjou Róbert király halálával összefüggő diplomáciai küldetésben Nápolyba ment s ott hosszabb ideig tartózkodott.

Cola azonban Avignonban olyan új ismeretségeket kötött, melyek későbbi pályáján majd nagy hasznára válnak. Közelebbi viszonyba lép Guido de Boulogne bíborossal, aki alkalmasint megértést tanúsított reformtervei iránt. Hiszen tudjuk róla, hogy egy ízben azt a kijelentést tette, hogy a rómaiak erkölceit csak úgy lehetne megjavítani, ha előbb az egész várost elpusztítanák. Szakavatottságát római kormányzati kérdésekben bizonyítja az is, hogy 1351-ben a pápa őt bízta meg új reformtervezet kidolgozásával. Benső ismeretség fejlődött ki Cola di Rienzo és Rainaldo Orsini pápai jegyző között is.

De a leendő tribun mindenekfölött nyílt szemmel és titkolt kritikával figyelte a kúria életét, hol ünnepélyek, tornajátékok, vadászatok váltakoztak. Petrarca „*Nembroth*“-nak, „*robustus venator*“-nak nevezi a pápát, akinek vadászkedvteléseiben unokahúga, a tourainei hercegnő, a „*pharetrata Semiramis*“ is élénk részt vett. Tapasztalta, hogy az avignoni palota fényűző környezetében a gáláns bíborosok szívesebben olvassák Trisztán és Izolda

regényét, mint a bibliát, s inkább érdeklődnek az egyház romlottságát ostorzó, a trecentóban burjánzó apokaliptikus jövődölések, mint Petrarca klasszikus írói iránt.

Az avignoni dominikánusok templomában hallja valószínűleg újra prédikálni fra Venturinot. De mennyire meghalkult a hangja, azóta, hogy csaknem tíz évvel azelőtt Rómában flagellánsai élén egy új vallásos szellemiség szükségét hirdette! Most a török elleni háborúra tüzel és a pápa megbízásából épp Lombardiába készül, hogy kereszteshadba szólítsa a híveket. Cola di Rienzo is elcsitítja magában a felháborodást, mit lelkében az avignoni „Babilon” keltett. A pápa jóakarója, és erre a jóakaratra nagy szüksége van. A Rómába visszatért szenátusi követek ugyanis otthon azzal vádolták, hogy beszédével nyilvános konzisztóriumon meghazudtolta s kínos helyzetbe hozta a római szenátus hivatalos és diszes küldöttségét. A két új szenátor, akikre a pápa a neki felajánlott hatalmat átruházta, Matteo Orsini és Paolo Conti pert indítottak ellene és javainak elkobzásával fenyegeték. VI. Kelemen közbelépett. Augusztus 9.-i rendeletével letiltotta a Cola di Rienzo ellen készülő eljárást, mert — úgymond — ő követsége alkalmával csak Róma állapotainak megjavítása („*in melius reformatando*”) érdekében a legjobb szándékkal tájékoztatta őt a való helyzetről és a szükséges intézkedésekről.

Közben a pápa egyre rosszabb híreket kapott Rómából. Hirtelen elhatározta magát tehát, hogy hazaküldi familiarisát. Pályázatot írat vele azon nyomban a római városi kamara jegyzői állásának elnyerésére, még aznap kinevezi a kért tisztségre s egyben felszólítja a rieti és páduai püspököket, valamint a római Szent Pál székesegyház apátját, hogy iktassák be őt haladéktalanul hivatalába. Az újonnan kinevezettnek még így is nehézsége akadt állásának elfoglalásában. A szenátorok ellenkezése miatt VI. Kelemen a megbízatást egy új okirattal kénytelen megismételni és megerősíteni.

A városi kamara szerepe és rendeltetése a XIV. századi Róma közigazgatásában gazdasági és pénzügyi természetű volt. A hivatalt „jegyzője” s talán egyben vezetője — a *notarius camerae urbis* — tagja volt a szenátusnak s nem csak elég tekintélyes hatáskörrel, hanem pénzüsszgekkel is kellett rendelkeznie, ha — mint látni fogjuk — freskókat festethetett, restauráló munkákat végeztetett mások megkérdezése nélkül. Talán épp azzal a pápai megbízatással jött, hogy Róma gazdasági és élelmezési viszonyait hozza rendbe, s a baj nagy lehetett, ha ennyire sürgős intézkedésre volt szükség.

A két szenátor és a szenátus azonban sehogy sem nézhették jó szemmel ennek az „*áskálódó plebejus*”-nak elég jelentős hatáskörrel történt pápai kinevezését. Bizonyára féltve őrzött függetlenségükön esett sérelmet láttak benne annál is inkább, mert úgy látszik, a pápai kegy Cola di Rienzot közvetlenül csak a vikáriusnak rendelte alá s a pápai biztos szerepét szánta neki. Innen magyarázható első szenátusi felszólalásának önértékes hangja, de egy szersmind a durva sértés is, melybe bemutatkozása ütközött. Kor-

holta a tanács előkelő tagjait, hogy *„nem jó polgárok, mert szívják a szegény nép vérért s nem akarnak rajta segíteni, és buzdította a vezetőket meg tisztviselőket, hogy gondoskodjanak városuk jó kormányzásáról“*. Erre veszekedés keletkezett, bizonyos Andreuzzo di Normanno, annak a Laeliusnak sógora, aki az avignoni díszkövettség hivatalos szónokaként ellenlábasa és vetélytársa volt az elmúlt évben a pápai udvarnál, pofon vágta. Egy Tommaso Fortifiocca nevű szenátusi írnok pedig, aki nem lehetett épp a hivatalnokok gyöngye, mert Cola di Rienzo később hamisítás miatt szégyenoszlophoz köttette és nagy pénzbírságra ítélte, hosszú orrot mutatott neki. A sértés és gúny bizonyára nem csak beszéde tartalmának, hanem avignoni szereplésének és a pápa betolakodott kegyencének is szólt.

Az ellenséges fogadtatás azonban nem kedvetlenítette el a kamara új vezetőjét. Csupán látva, hogy a szenátusban nem érhet célt, ezentúl a nép felvilágosítására és öntudatra ébresztésére fordította minden figyelmét.

VI. A hatalom felé.

Arról a három évről, mi Cola di Rienzo Rómába való visszaérkezésétől a hatalom átvételéig telt el, egyedül a névtelen római krónikában találunk tájékoztatást. Az idevonatkozó fejezetek munkájának legrészletesebb és legélénkebb lapjain olvashatók. Az ismeretlen író a harmincas évek eseményeit még csak gyermekkorának „álomszerű emlékein“ keresztül látta; de itt már megérzik elbeszélésén, hogy mint ifjú részese volt azoknak az izgalmas eseményeknek, miket Cola di Rienzonak most kezdődő mozgékony népi propagandája előidézett.

Ha a hatalmon lévők véleményét durván torkába fojtják, beszél majd helyette egy festőbarátjának ecsetje! A mindenki által szemlélhető utcai ábrázolás, falra rajzolás vagy pingálás közlési módja az akkori Rómában nem volt ismeretlen. Ő ezt nagyobb arányokban és művészi igényekkel alkalmazta. A Kapitólium alatt nyüzsgő piac népe, mely — mint láttuk — a Teatro Marcello mellett a halpiacon keresztül lehúzódtott Cola di Rienzo szülőházáig, egy vásári napon meglepődve látta, hogy a szenátusi palotán, mégpedig pont a gyűlésterem fölött, élénk színekkel csodálatos freskó kiált feléje. Három szigetek — az elhagyott Itália, a négy sarkalatos erény és a hit szimbolikus földjei — között a viharos tengeren, melynek hullámain a különböző pártokat jelképező apokaliptikus állatok korbácsolták magasra, szélle dagadó dühös lehelletükkel, egy magános bárkán várja az özvegy Róma, hogy a tenger fenekére süllyedjen, hol már Babilon, Karthágó, Trója és Jeruzsálem elsüllyedt hajói várják. Felette az utolsó ítélet színjátéka lebeg. Az ábrázolás értelmét felírások meg rigmusok magyarázzák, hogy mindenki jól megértse a festmény készítettőjének figyelmeztetését: A pártviszályok közt hányódó, romlott erkölcsű város pusztulásra van ítélve, ha idejekorán meg nem javul.

Más alkalommal az ő gyermekéveinek emlékeiben ragyogó halpiaci Sant Angelo-templomocskában elsősorban régi városnegyedének lakóira akart hatni, akik közül sokkal mezítláb játszadozott a feketehomokú Tiberis partján a malmok között. De ez a freskó már reményt, harcot és programot hirdet. Rajta is látható a Rómát ábrázoló elhagyott matróna, kinék képét az egykorú irodalom népszerűsítette s kinék alakját Dante meg Petrarca ihlete elevenítette meg. Itt tűzben égett a város lakóival együtt, de egy templomból fehérruhás angyal lépett elő fegyveresen, s megszábadította a szegény özvegyet, miközben fenn az égen egy hófehér galamb elhajtotta a gonosz sólymok seregét és egy szerény kis verébnek mirtuskoszorút nyújtott, hogy azt az agg Róma fejére helyezze. A szimbólum világos. Cola di Rienzo szürke kis veréb, de egyben az igazság angyala is. A Szentlélek galambja majd megsegíti, hogy felemelje Rómát elesettségéből.

Az anagnini spirituális benyomások és fra Venturino példája érni kezdenek a leendő tribun lelkében. Már Avignonból küldött jelentésében is a Szentlélek segítségével dicsekedett. Maga a Sant Angelo in Pescheria-templomocska, mely — mint mondtuk — egy antik portikusz oszlopsorába van beépítve és melyben egy Mihály arkangyal-ábrázoláson Mercurius alakja nyer keresztény változatot, pedig programjának másik, az antik Róma ihletéből fakadó elemét is érthetőleg hangsúlyozza.

Még világosabb megfogalmazásban és tágabb távlatban jelenik meg programja abban az előadásban, mit a lateráni bazilikában tartott. Az eseményt ünnepi készülődés előzte meg. A szentély mögött szőszéket állíttatott fel s köréje anfitéatrumszerűen szőnyegekkel leterített ülőhelyeket ácsoltatott. Sapkáján, melyet díszruhájához hímeztetett, a köröskörül futó babérkoszorúk sora és az azt elől középütt metsző, hegygel lefelé fordított kard talán azt akarta jelképezni, hogy fegyverrel fogja a dicsőséget maga mellé kényszeríteni.

Nagy felfedezésről készül beszámolni. Politikai hitvallásának első, még egészen elméleti síkon mozgó, megnyilatkozására nagy közönséget hívott meg. El is jött volt avignoni ellenfele, Stefano Colonna, Giovanni nevű fiával s több nemes, mi Cola di Rienzo tekintélyének emelkedésére mutat. De különösen sok jogtudós, bíró, dekretalista jött el, mert úgy hírlett, hogy a kamarai jegyző a római jogban, melynek studiuma épp a legutóbbi évtizedekben ébredt újra, korszakalkotó újdonságra akadt. A Vespasianus-féle *Lex Regiá*ról lesz szó, melynek emléke a középkoron keresztül is homályosan tovább élt. De a szövegét tartalmazó ércátláról (ma a kapitóliumi múzeum őrzi) *Odofredus* híres bolognai jogtudós 1250 táján azt írta, hogy érthetetlen és olvashatatlan; nagy fontosságát pedig annyira nem ismerték fel, hogy VIII. Bonifác pápa erősítéskül egy oltár hátlapján alkalmazta, írott részét befelé fordítva. Cola di Rienzo az érclapot kibontatta, a szentély mögötti kórus falába illesztve közszemlére bocsájtotta, a köréje freskón megfestette a tábla keletkezésének alkalmát, s miután az összegyűlt díszes közönség előtt tartalmát olasz fordításban felolvastatta, magyaráza-

tába fogott. Ime, milyen nagy volt a római nép hatalma abban a korban! — kiáltott fel. Ő ruházott át a szenátuson keresztül minden jogot a császárra: azt, hogy törvényeket hozhasson, szövetséget köthessen, Itália „pomériumát“, gyümölcsös kertjét — s e ki-fejezés mélyen bele fog vésődni Cola di Rienzo emlékezetébe — gyarapíthassa, földet és méltóságot adományozhasson, városokat le-rombolhasson, adókat kivethessen... Milyen hatalmas volt akkoriban a római nép! Most pedig — folytatta — nyomorult, békét nem ismer, földjei ugaron fekszenek. Mi lesz, ha a közelgő szentév megnyitásáig nem tudnak ezeken a gazdasági bajokon segíteni? Mernék majd Rómába jönni a zarándokok, ha nyomor vár rájuk és az utakon rablók garázdálkodnak? A szóban le nem vont, de titkon sugallt következtetés az volt, hogy a népnek magának joga, sőt kötelessége saját javáról és jövőjéről gondoskodni; a maga irigyeire tett célzás pedig a szónok személyét helyezte előtérbe.

Az előadás tudományos magja a humanizmus csiráját hordja magában, s a Vita tanúsága szerint általános dicséretet aratott. A felvénytábla szövegét Cola di Rienzo felvette immár 69 darabból álló római feliratgyűjteményének végére. Hogy azonban a legégetőbb időszerű kérdésre való kitérés a nemesek körében kevésbé találkozott közhelyesléssel, azt a további fejlemények eléggé bizonyítják.

A fiatal Giovanni Colonna, akit a Vita „a legravaszabb és legfényűzőbb nemes“-nek nevez Rómában, lakomát adott házában s erre Colát is meghívta. Iddogálás közben az ifjú bárók ugratni kezdtek, mulattassa őket ismét úgy, mint a Lateránban. Ő erre félig komolyan, félig tréfásan sorban mindegyikük fejére olvasta bűnét és a szentenciát, mivel sújtaná, ha Rómában ő lenne az úr: ezt felakasztatná, amazt lefejeztetné! A lakomázó társaság jót mulatott beszédén. Biztos uralmuk tudatában senki sem gondolt arra, hogy Cola di Rienzo valamikor valóban Róma parancsolója lehetne. Mi azonban nem tudjuk megállni, hogy gondolatunk előre ne siessen vagy három évvel és meg ne lássa a gúnyvacsora szerencsétlen ifjú szerzőjének összekaszabolt tetemét a Porta San Lorenzo előtt szennyesen, egy pocsolyában fetrengve.

A kamarai jegyző Raimondo püspöknek a támogatására számíthatott. Ez a kiváló kánonjogász mint rietii püspök installálta őt VI. Kelemen megbízásából római hivatalába s 1346-ban, az orvietoi püspökséggel cserélvén fel régi székhelyét, mint a pápa vikáriusa gyakorolta a legfőbb ellenőrzést Róma kormányzásának és közigazgatásának ügyeiben. Cola di Rienzo kinevezése úgy szólt, hogy mellette — „*apud Vicarium nostrum in spiritualibus in dicta Urbe*“ — köteles működni „*fideliter et legaliter pro Romano populo*“. A most következő fejlemények azt bizonyítják, hogy Raimondo vikárius is meg volt győződve arról, hogy a főnemesi szenátorok kormánya teljes romlás felé viszi a várost. A pápától volt bizonyára utasítása, hogy segítse elő a kamarai jegyző működését s támogassa őt a szenátorok ellenségeskedésével szemben.

Cola di Rienzo már lateráni előadása alkalmával igyekezett

kihangsúlyozni egyéni kalapviseletével a maga elé tűzött feladat dicső voltát. Ezt aláhúzta még azzal, hogy hivatali működése közben csak ezüstpennát használt. *„Az szokta mondani — meséli a Vita —, olyan nemes a hívása, hogy csak ezüsttoll illik hozzá.”* Saját személyének jelentőségét azért sem szünt meg kiemelni, mert úgy érezte, hogy megérték immár előkészítő propagandájának gyümölcsei és óvatosan, nagy titokban a cselekvés terére léphet.

1347 február 14-én, hamvazó szerda napján a San Giorgio della Chiavica-templom kapujába tűzve cédulát találtak ezzel a felírással: *„Rövidesen a rómaiak visszanyerik régi jó kormányukat!”* Erre azok is, akik korábban úgy vélekedtek, hogy *„festett figurákkal nem lehet a római állapotokon változtatni”*, kezdtek felfigyelni, mert ez jel volt a gyülekezésre.

A következő két hónap alatt Cola ismételtlen összehívta az elégedetlen néppártiakat, tisztviselőket, kisnemeseket (*cavallerotti*) s jómódú kereskedőket, hogy „velük a város helyzetét megtárgyalja”. Elhatározásra az összeesküvők azonban csak május 18-án jutottak. Ekkor, pünkösd előtti pénteken, a kamarai jegyző az aventinusi Santa Sabina templomban gyűjtötte egybe híveit, hogy megvitasák a cselekvés lehetőségeit és előfeltételeit. Raimondo püspök alkalmasint tudott terveikről, mert Cola egyenest hivatkozott személyére és célzott arra, hogy az általuk kifogásolt botrányos városi visszaélések a pápa tudtán kívül történnek. Beszédében a most már vezérként fellépő leendő tribun újból ecsetelte Róma kétségbeesett helyzetét és hangsúlyozta a gyors, erélyes segítség szükségét. Aztán részletesen válaszolt arra az ellenvetésre, hogy a felhánytorgatót bajok megszüntetése nagyobb pénzösszegek befektetése nélkül lehetetlen. Hallgatói nem a rongyos, éhező, megvetett plebsz közül rekrutálódtak, hanem jómódú polgárok, elégedetlen tisztviselők, kisnemesek, néppárti vezetőemberek voltak, akikből nem hiányzott az előrelátás és megfontolás képessége.

Cola, akinek volt alkalmá beleslátni a római közigazgatási terület államháztartásába, tudta, hogy ennek határai jog szerint északon az Orvieto felett folyó Pagliaig, délen pedig a nápolyi birodalom határán fekvő Cepranoig terjednek. Kifejtette hát előttük, hogy a városi kamarának bőséges jövedelmei kell, hogy legyenek. A házadó, sójövédék és útdadó egyenként 100—100.000 forintot jelentenek. Csakhogy ezek az összegek nem folynak be a közigazgatás gyöngesége és szervezetlensége miatt, vagy nem jutnak rendeltetési helyükre, mert a kamara helyett a bárók szedik, akiknek feudális erejük elhatalmasodott. Aztán lendületes szavakkal hatott újból hallgatóinak érzelmeire s végül késznek nyilatkozott arra, hogy megkockáztatja a gyökeres változás előidézését, minek megsegítésére a jelenlévők írásban kötelezték magukat.

Az időpont rendkívül kedvező volt vállalkozásuk végrehajtására. A két szenátor — Pietro Agapito Colonna és Roberto Orsini — tekintettel a közelgő pünkösd-i ünnepekre, távol volt, a nagy tekintélynek örvendő agg Stefano Colonna pedig Cornetóban járt a városi miliciával, hogy ott a már-már éhező Róma számára gabonát rekviráljon.

Cola di Rienzo másnap a szombati piacon tolongó nép előtt kihirdettette, mintha csak valami élelmezési kérdésben lenne közleni valója, hogy pünkösd vasárnapján, ha a kapitóliumi harang megszólal, mindenki siessen a szenátusi palota elé. Maga éjjel után a pápai vikáriussal együtt a Kapitólium alján fekvő halpiaci Sant Angelo-templomba ment, hogy ott ünnepelje a Szentlélek eljöveteletét. Az alsó papságból is sokan megjelentek, s a templomban harminc misét mondtak. Így hódol az Anagni-környéki remetek és fra Venturino tanítványa a spirituális Szentlélek-misztikának, mikor életének nagy elhatározó lépésére készül. Közben ugyanis odagyűltek párthívei. Jó előre felesége 150 forintnyi hozományán vagy száz fegyverest is fogadott, akik reggelre a templom előtt várták. Fél harmad órán, azaz fél kilenckor a vezér megjelent a vikárius kíséretében, talpig fegyverben, sisak nélkül a templom ajtajában, akárcsak az az angyal, akit néhány héttel előbb ugyanennek a templomnak a falára festetett s aki az ábrázoláson a tűzben égő matrónát a haláltól megszabadította. A szürke kis veréb átveszi a szentlélek pünkösd-i galambjától a babérkoszorút, hogy az elhagyott özvegy Róma fejére tegye.

Colát a lelkes ifjak csoportja követi. Előtte három zászlót hordoznak. Az első hatalmas vörös lobogó Róma zászlaja, rajta középen két oroszlán közt trónol a világ királynéja, „*Roma caput mundi*” hirdeti a körírás. Egyik kezében a világgömböt, a másikban pálmaágat tart. Egy Bolognából behívott idegen szenátor, *Brancalone d'Andalò* tette ezt az ábrázolást 1253-ban Róma szimbólumává és ezt a mondást Róma jelmondatává, úgy, hogy alkalmazásuk e pillanatban jelentőségteljes történeti események emlékét idézte fel. Brancalone ugyanis a céhekre támaszkodott uralmában és kérlelhetetlen igazságszeretettel szállt szembe a latin szellemtől annyira idegen germán feudalizmust képviselő, a középkor folyamán idegenből beszármazott római oligarchák hatalmi törekvéseivel. Ha a régebben sokkal számosabb nemesi tornyok tömege a XIV. században már megcsappant, az annak volt köszönhető, hogy ő közülük vagy háromszázat leromboltatott. Brancalone d'Andalò zászlaja tehát programot jelentett. De emlékezett-e Cola di Rienzo arra, mikor a Sant Angelo dei Pescivendoli-ból elindult a Kapitólium elfoglalására, hogy azt, akit példaképül választott magának, a nép két évi kitűnő uralkodás után, 1255-ben cserbenhagyta és elűzte, majd, mikor 1257-ben visszahívták, IV. Sándor pápa átkozta ki? Egy évvel később Corneto ostrománál esett el s levágott fejét a Kapitóliumon bocsájtották közszemlére. Kísérteties találkozás annak a tribunnak majdani sorsával, aki Brancalone oroszlanos Róma-emblémáját vésette pecsétnyomójára! A nevezetes zászlót nem akárki, hanem az ékesszólásáról híres Cola Guallato hozta.

A második és harmadik zászló az egyházé volt. Velük a forradalomnak pápa iránt való hűsége domborodott ki, mit különben a vikárius jelenléte is elég világosan jelzett. Az egyik fehér seiyemből van és Szent Pál alakja látható rajta kardosan. Stefaniello, alias Magnacuccia, jegyző hozza. A másikon Szent Péter van ábrázolva a kulcsokkal. A két lobogó együtt a harcos és lelki egy-

házat jelképezi. Végül drága ereklyeként egy nyél tetején lógó ládikában még Szent Györgynek egy egészen szertefoszlott ősi zászlaját is hordozzák. *Ezeket a szimbólumokat már művészi kéz válogatta össze úgy, hogy egy politikai és erkölcsi megújulás programját hirdessék.*

Ki mert volna ilyen menetnek ellentállni? Tíz perc alatt a Kapitóliumon vannak. A kéttornyú, árkádos, várszerű szenátusi palota meglepődött, gyenge őrsege félreáll. Cola di Rienzo a vikáriussal és a zászlókkal bevonul a kapun, miközben a velük érkezett fegyveresek átveszik a palota őrzését. A pápapárti vallásos forradalom színeibe öltözött népi felkelést siker koronázta.

VII. A római néptribun.

A győztes vezér megszólaltatta a Kapitólium harangját. Már sokakat odavonzott a Sant Angelo dei Pescivendoli szokatlan „körmenet”-e is. Most összefutott a nép s a domb lejtője, melyet még nem díszített a szenátusi palotával szemben álló Aracoeli franciskánus templomhoz vezető hosszú lépcsősor (ezt csak egy évvel később a rettenetes pestisjárvány megszüntének emlékére építették), hamarosan feketéllett a tömegtől. Az odasereglettek azonban valami egyszerű közlés helyett kormányváltozás és egészen újszerű programadás tanúivá lettek.

A vikárius társaságában a palota erkélyén megjelenő Cola di Rienzo a néptömeg helyeslése mellett lendületes beszédben kifejtette, hogy a római nép nyomora és elnyomottsága tarthatatlan helyzetbe sodorta a várost. Mivel a szenátorok ezen nem tudnak és nem akarnak segíteni, „a pápa iránt való szeretetből” és a római „nép iránt érzett ragaszkodó szánalomból” a püspök-vikárius beleegyezésével hajlandó kockára vetni életét a bajok megszüntetésének érdekében. Hogyan akar ehhez hozzákezdeni, mindjárt meghallják. Unokaöccse, Conte Mancino jegyző — ugyanaz, kit később Civitavecchia parancsnokává nevezett ki — parancsára felolvassa első rendeleteit. A tizenöt pontból álló „*Ordinamento di buon governo*”, melyet a *Vita* feljegyzett, részben a közbiztonság visszaállítását, részben a nemesség előjogainak megnyirbálását, részben a szegényeken való segítés és a *társadalmi egyenlőség szociális programját* hirdette meg:

1. Aki valakit megöl, halállal lakol. Kivétel nincs. 2. A pereket nem szabad húzni, legkésőbb két hét alatt el kell őket intézni. 3. Bosszúból nem szabad egy római házat sem lerombolni, hanem a főbenjáró bűnös vagyona legyen a közé. 4. Róma minden kerületében közkiáltásan 100 gyalogost és 25 lovaszt kell tartani, egy-egy öt ezüstcarlinót érő pajzs és megfelelő zsold ellenében. 5. Az árvák és özvegyek a római kamarától segélyben részesülnek. 6. A campagnai fertőkből és tavakon, valamint a római tengerparton a kereskedők védelmére állandóan csónak tartandó készenlétben. 7. A házadó, sójövédék, kikötők és utak jövedelme s a bírságpénzek szükség esetén a közjó előmozdítására

fordíthatók. 8. A római várakat, hidakat, kikötőket, kapukat és erődítményeket bárók csak a nép megbízásából őrizhetik. 9. A nemesek nem bírhatnak semmiféle erődítményt. 10. A bárók kötelessége az utak biztonsága felett őrködni, latroknak és gonosztevőknek nem nyújthatnak menedéket és 1000 aranymárka büntetés terhe alatt felelnek a város fennakadás nélküli élelmezéséért. 11. A közbizonyból a kolostorok segélyezhetők. 12. Róma minden kerületében a jövőre gabona raktározandó. 13. Ha egy római csatában, a köz szolgálatában elesik, 100 lírát kapjon a családja, ha gyalogos volt; 100 forintot, ha a lovassághoz tartozott. 14. A Róma határában fekvő városok és földek Róma fennhatósága alá tartoznak. 15. Ha valaki mást valamivel vádol és a vád nem igazolódik be, azzal a büntetéssel sujtandó, mi a vádlottat érte volna.

Cola di Rienzo megkérdezte a népet, helyesli-e ezeket a rendelkezéseket. Egyetlen lelkes „Si” volt rá a válasz. Megkérdezte azt is, akarják-e, hogy a pápai vikáriussal együtt mint rektor útvegye a város kormányát. Mindenki magasba emelte a karját. Félreismerhetetlen e megkérdezésben a kamarai jegyzőnek ama törekvése, hogy *hatalmát és jogait, mint egykor Vespasianus a Lex Regiában, a római néptől vegye*, bár a már régebbi gyakorlat által szentesített rektori méltóságra való kinevezést a pápától várja s június 27-én a vikáriussal együtt meg is kapta.

Különös kettősség származik majd abból, hogy a város kormányzója egyrészt a pápa, másrészt a nép megbízottjának vallja magát, annál is inkább, mert Cola di Rienzo már május 20-i uralomrajutása után két nappal bizonyosságát adta annak, hogy az utóbbi a fontosabb és kedvesebb részére. Újabb népgyűlésen ugyanis azt kérte, hogy a vikáriussal együtt a „tribunus” címet vehessék fel. Erről a korábban elfeledett népi és katonai hivatalról Liviusából tudott, de az elnevezéssel császári pénzekben is találkozott s arra is emlékezhetett, hogy az általa annyira csodált Nagy Konstantinnak is „tribunus ordinis primi” volt a méltósága, mielőtt az „augustus” címet elnyerte volna. A tribunus szó tehát nem csupán a népet képviselő hivatalnokot jelentett számára, s azt a császári augustus-szal nem érezte ellentétben állónak, mit a későbbiek megértésére már most kell előre bocsátanunk. A tribunus címet Rainaldo vikárius tudtunk szerint soha sem használta, s annak jóváhagyását a pápától senki sem kérte, úgy hogy VI. Kelemen később teljes joggal vethette Cola di Rienzo szemére, hogy ezt a címet önkényesen bitorolja. *Abból az ellentétből, mi kezdettől fogva fennállott a pápa „rektora” és a nép „tribunja” között, fakad majd a volt kamarai jegyző tragikus bukása.*

A vespasianusi Lex Regiára emlékeztető tizenöt pontba foglalt népi felhatalmazás már forrongó nagy tervek tudatos kiindulásául volt szárvva. Régebben tanulmányozott római feliratok még egyéb pompázó attribútumok felvételére is ihletik az antik nagyság rajongóját, aki a vikárius nevében is maga akar uralkodni ettől a pillanattól kezdve, s hivataltársának személyét csak díszletül használja fel ott, ahol szüksége van rá. „*Nicolaus severus et clemens libertatis, pacis iustitiaeque tribunus et sacre Ro-*

mane reipublice liberator“ izeni első köriratával Viterbonak, Firenzének, Luccának, Mantuának és a többi nevezetes olasz városoknak, hogy a Szentlélek segítségével átvette a város kormányát. Siralmas állapotban vette azt át. Az utak bizonytalanok; gyilkosság, rablás, zsákmányolás dúl mindenütt... a város tolvajok és gonosztevők barlangja. De ő elhatározta — s képzelete máris messze távlatok felé repül — hogy nem csak Róma és egész tartománya, de Itália és a keresztény összeség javát fogja szolgálni. Hatalma biztos alapokon nyugszik, mert a nép szervezetten áll mögötte. Célja a tirannusok letörése, a szabadság, béke és igazság uralomra juttatása. *Szabadság, béke, igazság*, ez lesz tribúnatusának hármasszója. E lelki adományok megvalósítására törekedett már Dante is. Cola di Rienzo arra kéri a nevezett városokat, küldjenek hozzá *három napon belül* egyenként két megbízottat (*syndicos*) és követet (*ambaxatores*), valamint egy általa fizetendő jogtudóst, aki hat hónapig maradjon mellette, mert a római „szinódus“-ban fontos határozatok előkészítésében van rájuk szüksége.

E körlevélből már azt a benyomást nyerjük, hogy az imént megválasztott tribún gyorsan kész helyzetet akar teremteni valami nagy horderejű jogi határozattal. A levelek szétküldésénél azonban Cola di Rienzo észrevette, hogy a szervezés hosszabb időt igényel és az eredetileg három napon belül tervezett parlament összeülését egy utóirat hozzáfűzésével augusztus 1-re halasztotta. Nekünk is várnunk kell még tehát, hogy tervei kibontakozzanak a titokzatos célzás homályából.

A következő heteket az első kapitóliumi gyűlésen kihirdetett tizenöt pont végrehajtásának gondjai foglalták el. A nemesség ellen irányuló természetesen az érdekeltek erélyes ellentállásába ütköztek. Mikor a közel nyolcvan éves Stefano Colonna, akit Petrarca „*főnixként ébredt római hős*“-ként dicsér, a történekről tudomást szerzett, Cornetoból visszasietett Rómába. A Kapitólium közelében fekvő San Marcello-téri háza előtt hangosan adott kifejezést nemtetszésének és megbotránkozásának. Erre a tribún parancsot kézbesített neki, hogy azonnal hagyja el a várcst. Stefano a papirost darabokra tépte s így fakadt ki: „Ha ez az örült megharagít, kidobatom a Kapitólium ablakán!“ Azonban rögtön meg kellett arról győződnie, hogy nem parancsol többé Rómában. Cola félreverte a Kapitólium harangját, s az öreg Stefano csak nagy ügyel-bajjal menekülhetett ki egyetlen szolgájával a nép dühe elől palestrinai várába.

E példán okulva, a tribún radikális intézkedésekre határozta el magát. Valamennyi bárónak megparancsolta, hagyja el a várost, adja át a megszállva tartott hidakat és vonuljon környékbeli kastélyába. A nemesek engedelmeskedtek is, de Rómától távol egymás közt összeesküvést kezdtek szövögetni. Egyenétlenkedésük miatt azonban semmi elhatározásra nem juthattak. A tribún most meghódolásra és visszatérésre szólította fel őket. Új városi miliciájának keretei már álltak. A 13 kerületben 1300 gyalogos és mint-

egy 350 lovas áll rendelkezésére, akik felesküdték rá és megfogadták, hogy minden harangjelre a kapitóliumon teremnek. A nemesek a gyorsan megszervezett népi fegyveres erő láttán kénytelenek voltak engedelmeskedni, sorra eléje járulni és az evangéliumra megesküdni, hogy alávetik magukat a nép akaratának, gondoskodnak a város élelmezéséről, nem rejtegetnek gonosztevőket, segítik az árvákat, nem károsítják meg a közösséget s fegyveresen vagy fegyver nélkül megjelennek mindenkor a tribun hívására. Avignoni ellenfele, Stefano Colonna esküdött fel elsőnek, aztán jött Giardano, az agg Stefano Colonna, Rainaldo Orsini, az Angyalvár ura; Francesco Savelli, Cola di Rienzo szülőháza kerületének gazdája. Példájukat követték a még ellentálló tisztviselők: bírák, jegyzők, és kereskedők. A tribun gyors és erélyes fellépésének, céltudatos, bölcs, előrelátásának köszönhetette, hogy pár hét leforgása alatt az egész város alávetette magát hatalmának. A megtérők iránt kegyesnek mutatkozott.

Annál kegyetlenebb szigorral sujtott le a gonoszokra. Nem számított előtte sem nemesi címer, sem papi talár, sem magas öszszeköttetés. Egy hirhedt szerzetest vérpadra küldött. Ceccano és Gaetano biborosok unokaöccsét, Martinot felakasztatta annak ellenére, hogy gyógyíthatatlan vízkórságban szenvedett. Pedig gaztettét nem is tribunátusa alatt, hanem már régebben követte el. Egy drága szövetekkel és fűszerekkel — borssal, fahéjjal — megpakott hajót, mely Marseilleből Nápolyba igyekezett, a Tiberis torkolatában, hova a dühöngő vihar elől menekült és ahol zátonyra futott, kirabolt. A kikötő ugyanis ennek a semmi rablástól vissza nem rettenő főnemesnek a kezében volt, ezért is hívták Martino del Portonak. A szövet 20.000 forintot ért, de a hajó hozta Johanna nápolyi királynő számára Avignonból a fennhatósága alá tartozó Provence adóját is, s rajta jött Itáliába fra Moreale di Narba johannita lovag, a későbbi híres condottiere, kivel majd még találkozunk. Giovanna kétségtelenül már az akkor hatalmon lévő római szenátoroktól követelte a kár megtérítését és a bűnös megbüntetését. De holló nem vájja ki a holló szemét! A tribunon újból kereste igazát, s ez nem ismert kíméletet. A súlyosan vízkóros, aki már csak egy hordóvá dagadt has volt, házában elfogatta. Délután három óra tájban a Kapitólium alá, az oroszláncokhoz hurcolták, ott felolvasták ítéletét s alig engedve neki annyi időt, hogy meggyónhasson, felkötötték. Szép, ifjú özvegye, mint a névtelen római krónika szánuakozva beszéli, háza erkélyéről láthatta két napon keresztül bitón lógó testét.

Cola di Rienzo, bizonyára tudatosan, félelmetes külsőt kölcsönzött magának uralmának ez első időszakában, mit később aztán megváltoztatott. Vértörő ruhában járt, „*arca és külseje rettenetes volt*“. A bűnperek gyors lebonyolítására az „*Igazság és béke házá*“ állította fel, hol a szemet szemért, fogat fogért elv alapján ítéleztek. A családok közt dúló gyűlölségek elsimítására békebírákat rendelt, akik előtt sok ádáz harag végződött a békecsókkal. Szigorának hamarosan meg lett az az eredménye, hogy a hatalmaskodó nemesek megszelídültek. Az utcán nem mert többé

senki fegyveresen járni. Maga tartott a Kapitóliumon törvényt napokat. A rablók, gonosztevők, gyilkosok egyszerre csak menekülni kezdtek Rómának nem csak városából, hanem egész tartományából is, mert senki sem mert többé menedéket nyújtani nekik. Egy gyilkost úgy büntetett, hogy elevenen eltemettette és föléje földeltette áldozatát. A példa hatott. Az erdők „egyszerre kezdtek vidulni, hogy nem rejtőzik bennük rabló. Az ökrök újra szántottak. A zarándokok kezdtek újból sorra látogatni a szentélyeket, a kereskedők felkeresni beszerzési forrásaikat és járni az utakat“ (Vita IX.). A terhet szállító fuvarosok bátran hagyhatták rakományukat éjjelre az utcán, reggelre sértetlenül ott találták. Minden lopásért az felelt, akinek a területén a dolog megeseett. Ily intézkedések hatása alatt a közerkölcsök rohamosan javultak. A Vita írója nagy változásnak tartja, hogy még a kapzsiságukról híres római hentesek sem merték többé vevőiket becsapni, s Cola di Rienzo még prágai fogságában is eldicsekszik később azzal, hogy igazságosságának híre, mint egy onnan vizszatért fogoly mesélte, még az egyiptomi szultán füleihez is eljutott, s az megijedt, hogy a szent sír földjét nem bitorolhatja többé sokáig.

A száműzöttek visszatérhettek. Később ezeket az intézkedéseket egyéb erkölcsnemesítő rendeletekkel egészítette ki. Üldöztette az előbb napirenden lévő házasságtörést és vigyázott a családi élet tisztaságára. Ügyeltetett az alsó papság méltóságára, mire ugyancsak szükség lehetett, hiszen egykorú tanú például azt meséli, hogy a Szent Pál-bazilika egy fiatal apátja éjjelente lantszó mellett szerenádozva járta az utcákat. A tisztviselők megvesztegethetlenségére igen nagy súlyt helyezett. „Majd az egyiket, majd a másikat veszi elő. Ezt felakasztatja, amannak irgalom nélkül fejét véteti“. Az árvák és özvegyek ügyében szabálytalanul eljáró két jegyzőt szegyenoszlophoz köttetett és nagy pénzbírságra ítelt. Egyikük épp az a Tommaso Fortificocca volt, aki egykor oly csúful kigúnyolta. Végül büntető szankciók terhe alatt kötelezővé tette mindenki számára az évenkénti gyónás és áldozás elvégzését. A végrendelkezésnél köteles volt a közjegyző erre figyelmet fordítani, mert a renitens vagyonának egyharmada felerészben plébániáját, felerészben a városi kamarát illette. Maga bevallja, hogy ilyirányú tevékenységében a nagy Augustus példája lebegett előtte, aki a világi jólét mellett a „bona spiritualia“ gyarapítására is nagy súlyt fektetett. Mindez kitűnő hatással volt a város erkölcsi életének felemelésére, s mégis később, a pápával való ellentét kiéleződésének napjaiban, VI. Kelemen bűnéül rója majd fel, hogy az egyházi törvényhozás, rendelkezés és ítélkezés hatáskörébe avatkozott.

Cola di Rienzo másik nem kevésbé fontos és sürgős feladatául a gazdasági bajokon való segítséget tűzte maga elé. Mint a városi kamara jegyzője, tapasztalta már, hogy az adók nem folynak be a város pénztárába, részben azért, mert a szomszédos tartományok — a „Patrimonium S. Petri in Tuscia“, a Campagna —

pápai rektorai eredetileg Róma városhoz tartozó területeken is szedtek adót, részben azért, mert a nemesek bitoroltak feudális jogokat, részben pedig a városi közigazgatás képviselőinek csekély tekintélye miatt is. A közszellem javulásával és a tribun szigorú, de igazságos, a rendet biztosító, tehát kívánatos uralmával ez a helyzet gyorsan megváltozott. A házadót most Cepranótól a Paglia hídjáig mindenki szívesen megfizette. Nem csak azok a határmenti községek, melyek előbb inkább a szomszéd pápai tartományok rektorai alatt látták biztosítottak érdekeik védelmét, de távolabbi helységek is felajánlották adójukat, hogy pártfogását élvezhessék. Ott, ahol Cola di Rienzo volt az úr, a bárók nem zsarolhatták többé a polgárokat. Adózni nekik, címerüket használni, „messere“-nek szólítani őket nem volt szabad. A nemesek elvesztették az utak, hidak, kikötők vámját is, ami voltaképp annak a feudális rendnek a végét jelentette, mellyel a toszkán demokrata-városok már régen leszámoltak. Az ostiai és egyéb tengerparti sókitermelések adóit rendszeresen be kellett fizetni a városi kamara pénztárába, hol egyszerre olyan nagy lett a sürgés-forgás, hogy a tisztviselők alig győzték a bevételeket kezelni. A nemesek megadóztatásától ugyan a tribun tartózkodott, de a kapitóliumi palota restaurálási költségeinek ürügye alatt minden volt szenátor-tól és a „bárók“-tól 100—100 forintot szedett. A római tirannusokkal, vallja később, ötszáz év, azaz 847 óta nem mert senki szembe szállni. Akkoriban IV. Leó pápa alapította meg a város romjain a „Roma Leonina“-t, melynek kapufelíratá szerepel Cola di Rienzo gyűjteményében: „*Roma caput mundi, splendor spes, aurea Roma*“. Ő ezt a hagyományt veszi fel újra. A főnemesi szenátorok által veretett pénzt a tribun saját pénzeivel cseréli fel. Ezek is, akárcsak az előbbieik, rossz, erősen cinnel kevert „fekete“-ezüstből készült úgynevezett „provisino“-k voltak (Champagne Provins városkájáról kapták nevüket, hol ilyen pénzeket először vertek). Firenzéből hozatott pénzverők készítették őket. Egyik oldalukon változatlanul megmaradt a Provinsból hagyományos gyapjufésű, nap, félhold és csillag szimbólumok közt, „*Roma caput mundi*“ felírással. A hátapon az „*Almus Senatus*“-t „*Almus tribunatus*“ helyettesítette.

Azígy begyűlt adók elsősorban az újonnan szervezett, 1300 gyalogosból és mintegy 350 lovasból álló városi katonaság felszerelésére és ellátására szolgáltak. Válogatott, harcban edzett ifjakból állt az, „*Szép fegyverzetükben — mondja a Vita — olyanok voltak, mint a bárók*“. Bőséges zsoldot kaptak, s minden kerületnek megvolt a maga zászlaja.

Az adók gyors és szinte várakozáson felül készsége befizetése azonban lehetőséget nyújtott a tribunnak arra is, hogy a tízenöt pontban lefektetett szociális program megvalósításához lásson. Az özvegyek és árvák, kiknek gondozásával jegyzői pályája kezdődött, számíthattak segítségére, annál is inkább, mert a tribun a nép és a szegények számára mindig hozzáférhető volt. Az aventinusi San Bonifazio e Alessio-kolostor apátja, Bartolommeo, aki Angelo Malabranca-val, a Caracalla-termék városrészének kancellár.

jával együtt élete végéig leghívebb barátja volt, sokszor érezte jóakarátát. A borgoi Santo Spirito-kórház és a kormányzói székhelyül szolgáló szenátusi palotával szemben fekvő Araceli-templom, meg ferencrendi kolostor ismételten voltak gondoskodásának a tárgyai. Az utóbbi kolostorban lakott a jótékonyágáról és szociális szervező munkájáról híres fra Acuto, aki valóban éles elméjű és találgéony ember lehetett. A Santa Maria Rotonda-kórház alapítására ő koldulta össze a pénzt, a roskadozó öreg Ponte Milvio (ponte Molle) pedig azt, hogy ma is áll, részben annak köszönheti, hogy restaurálására a pénzt magyarországi Erzsébet királynőtől, Nagy Lajos édesanyjától tudta megszerezni, mikor Endre ügyében 1343-ban Nápolyban járt és onnan Rómába is ellátogatott, hogy leboruljon Szent Péter sírja előtt. Cola di Rienzo a népszerű ferencrendit nemcsak társadalmi segítőakcióiban, hanem kényes diplomáciai tárgyalásokban is felhasználta.

A nép nyomorán a tribun elsősorban intenzív gazdálkodással, a termelés fokozásával, az ugaron fekvő földek megművelési kényszerével, a városnegyedenként felállított raktáraknak Sziciliából hozott gabonával való ellátásával, a spekulatív gabonahalmazás ellen hozott szigorú tilalommal igyekezett segíteni. E rendelkezései úgy látszik, a nyár és őszi folyamán, mikor a nemesek is megfeleltek a város ellátására vonatkozó esküvel vállalt kötelezettségüknek, nagy könnyebbülést hoztak a közéleti viszonyok alakulásában, minek elsősorban volt köszönhető, hogy a nép a tribun uralmával meg volt elégedve. Csak tél felé állott be újra drágulás, mikor is a gabona vékájának ára hét lírára emelkedett.

E közgazdasági, közbiztonsági, társadalmi és erkölcsnemesítő törvények és rendelkezések megalkotása volt Cola di Rienzo tribunátusának leginkább kézzel fogható eredménye. Altaluk valóban azzá lett, mit pompázó címei hirdettek: „*Severus et clemens, libertatis, pacis iustitiaeque tribunus et sacre Romane reipublice liberator*”. Petrarca két levelében és egy eklogájában dicsőítette vállalkozását, felszólítván a népet, hogy őrizze és védje meg nehezen kivívott szabadságát, mert a nemesek végleg méltatlanoknak bizonyultak az uralkodásra. Nem is rómaiak, hanem idegenek ők: Spoleto tájáról, a Rajna és Rhône völgyéből származtak be, mint koldusok vagy rablók. S divus Caesar Augustus *urbs*-ában ők „úr”-nak merik magukat szólíttatni? A költő azonban egyben figyelmezteti is Cola di Rienzo-t, vigyázzon, a nemesek nem mind vetették alá magukat öszintén neki. Mint ifjabb Brutus tartsa szeme előtt az idősb Brutus példáját. Amaz konzul volt, ő tribun. Ébressze hát újra Róma régi dicsőségét, hiszen „*ad laborem gloriosum nascimur*”. Köszönti benne az új Camillust, Brutust, Romulust. „*Üdv a római szabadság, béke és csend megeremlítőjének!*”

Talán Petrarcának „*Spirito gentil...*” kezdetű költeménye is a tribunhoz van intézve. Kétségtelen az is, hogy Cola di Rienzo szervező munkássága kezdetben nem csak Petrarcának, de a pápának és az avignoni kúriának is legteljesebb helyeslésével és jóváhagyásával találkozott. Hildebrand páduai püspök sem győzi dicsérni bölcsességét és előrelátását uralkodásának első hónapjaiban,

mikor fenntartás nélkül el lehetett róla mondani, hogy okosan és szorgosan gyakorolta hivatalát: „*prudens et diligenter exercens officium suum*.” Kár, hogy egyetlen rendeletének szövege sem maradt ránk. De így is kétségtelen, hogy a messze jövőbe kiható 1363-i római új városi statútumok, az úgynevezett „*Statuta Urbis*”, nagyrészt rájuk támaszkodtak. Hogy bennük a tribün szelleme is tovább élt, bizonyítja ama rendelkezésük, mely május 20.-ára, pünkösd vasárnapi népi forradalmának emlékére hivatali szünetet és a Szentlélek tiszteletére mondandó istentiszteleten való hivatalos részvételt rendel el a tisztviselőknek. Hogy az 1369-i *Statuta Urbis* a szabadság új korszakát 1347 május 20.-ától számítja, azzal magyarázható, hogy szerkesztésében Cola di Rienzo két volt tisztviselője és követje, Paulus de Vayanis lovag és Ceccus Rosani jegyző vettek részt s játszottak bizonyára vezető szerepet. E statútumok törvénybe iktatják a tribün ama követelését is, hogy Róma kormányzói (szenátorai) soha se legyenek a római nemességből választhatók.

VIII. Harc a nemességgel.

Ha a nemesség Cola di Rienzo parancsára le is rombolta a római palotáit védő palánkerődítéseket, s deszka- meg cölöpanyagukat fel is szállította a Kapitóliumra a szenátusi palota megerősítésére, feudális jogainak felszámolása mélyen sértette önértékét. Ketten a leghatalmasabb „bárók” közül, *Giovanni de Vico* és *Niccolò Gaetani* nyíltan szembeszálltak a tribün rendelkezéseivel.

Az elsőnek családjában a császári eredetű prefektusi méltóság a X. század óta apáról-fiúra öröklődött, s ő is legalább névleg Róma rendőrfőnöke volt. Rienzo uralomrajutásakor Viterbo és Vetralla kényuralma alatt álltak s ez az erőszakos és gőgös főúr, aki testvérgyilkosság útján jutott nagy gazdagságához, a római tulajdont képező Respampano várát is elfoglalta. Tehát eszé ágában sem volt eleget tenni a tribün felszólításának, hogy hódoljon meg a római nép előtt. Cola di Rienzo azonban azonnal erélyes lépésre szánta el magát vele szemben. Megfosztatta Giovanni de Vicot a nép által prefektusi címétől, méltóságát magára ruházatta át, a pártütő fejére pedig vérdíjat tűzött ki. Azután seregét, mely firenzei és perugiai segélycsapatokkal, valamint Todi, Narni, Corneto fegyveres népével is meggyarapodott, Vetralla ostromára küldte. A vezérletet egy kezdettől fogva hozzá pártolt főnemesre, Niccolò Orsinire, az Angyalvár ifjú urára bízta. Melléje montegiordanoi Giordano Orsinit rendelte katonai tanácsadóul, ki nem tévesztendő össze a marinoi Giordano Orsinivel. Róla, Cola ádáz ellenségéről, a továbbiakban szintén szó lesz. A páduai püspök szerint 800, a Vita szerint 1000 lovasból és 6000 gyalogosból állt a tribün tekintélyes hada.

Vetralla városka hamarosan meghódolt, de a fölötte emelkedő várat már hosszú ostrom alá kellett fogni. Ennek tartama alatt a római sereg Viterbo gabonában és szőlőben gazdag dombos vidékét pusztította, Cola di Rienzo pedig azzal fenyegetőzött,

hogy maga áll hadainak élére. Giovanni de Vico ezek láttán megszeppent. Előbb Rómában tartózkodó főrangú barátai útján ajánlotta fel meghódolását, azután tárgyalásokat kezdeményezett. A tribun úgy látszik, fra Acutot küldte hozzá azzal az üzenettel, hogy első és legfőbb feltétele az, hogy Respampano várát adja vissza a rómaiaknak. A gőgös prefektus kénytelen volt engedni. Magának kellett Rómába jönnie, hogy bocsánatot nyerjen. Cola di Rienzo a nép színe előtt történt megalázkodása után visszaadta neki prefektusi címét, de fogva tartotta és seregét vissza nem vonta mindaddig, míg Respampano várát ki nem ürítette. A tribun ezt a sikert annál is nagyobb eredményként könyvelhette el, mert a pápai állam campagnai és patrimoniumbeli rektorai, akik — mint láttuk — féltékenyen szemlélték, hogy Cola di Rienzo a római közigazgatás határait az ő területeik rovására terjeszti tovább, Giovanni de Vicot támogatták és segítették vele szemben, mi ellen Cola di Rienzo a pápánál ismételten tiltakozik. A Vico prefektus és Rienzo közti egyezség 1347 július 16-áról keltezett okirata fennmaradt és a tribun teljes győzelméről tanúskodik.

A másik főnemes, aki nyíltan szembehelyezkedett a tribun intézkedéseivel, Niccolò Gaetani, Fondi grófja, VIII. Bonifác pápa egykor mindenható unokaöccse volt. Tulajdonát képezte a Miliciatorony, mely a Kapitólium közvetlen közelében emelkedett. Nagy ereje főleg abban rejlett, hogy, római területen fekvő birtokai mellett, igazi nagy feudumai a nápolyi királyságban voltak. Törzsbirtoka, Gaeta azonban épp ezidőtájt vérengző kegyetlensége miatt fellázadt ellene és Cola di Rienzo segítségéhez folyamodott. Ez, hogy az Orsiniak mellett a Colonna családnak egy tagját is magához kapcsolja a velük régóta ellenséges Gaetaniak megsemmisítésében, a gúnyvacsora házigazdáját, avignoni ellenfelének, Stefanonak fiát, Giovanni Colonnát tette meg a büntetőexpedíció fejévé. E vállalkozás azonban nagyobb nehézségekbe ütközött, mint Giovanni de Vico esetében. A firenzei és todiei segélycsapatok ugyanis megtagadták, hogy római területen kívül harcoljanak, s e határozat megváltoztatására Cola di Rienzo hiába fordult a Signoria orvoslásához. Így Angelo Malabranca kancellár csak hosszú huzavona után indulhatott el a 400 lovast számláló előcsapattal, mely aztán Sermonetánál a Campagna és Marittima pápai rektorai által támogatott fondii gróf egy csapatát megverte. A másik nehézség az volt, hogy büntetőhadjáratával egyidőben új hatalmasság jelent meg nápolyi területen, Nagy Lajos Aquilába előreküldött kapitányának, Kont Miklósnak személyében. Niccolò Gaetani e változást ügyesen a maga hasznára fordította és Nápolyi Johanna ellen a magyar király pártjára állt. Mivel Cola di Rienzo Kont Miklóssal tárgyalásban állt s, mint látni fogjuk, Nagy Lajos barátságának elnyerésére törekedett, okosabbnak látta, ha a helyzetet tovább nem élezi ki és megelégszik azzal, hogy Niccolò Gaetani az ő hatalmát római területen, római birtokaira vonatkozóan elismeri. Így kellett tennie, annál is inkább, mert a római joghatóság kiterjesztése ellen a nápolyi területek felé, már Terracina városkája is élénken tiltakozott.

A fondii gróf ellen irányuló vállalkozás mellékepeződjaként Niccolò Gaetani fivére, Giovanni a campagnai rektor ellen támadt, Frosinonet ostromolva. Cola di Rienzo nem adta vissza a kölesönt hivatalársának és hódolásra kényszerítette a lázadót. E nemes tettével azonban nem tudta a rektor ellenséges magatartását megváltoztatni, sőt meg kellett érnie, hogy a kettő kibékül és összefog ellene. Jó lesz emlékeznünk a bomlásnak indult lovagvilág XIV. századi közerkölceibe belevilágító hasonló esetekre, nehogy Cola di Rienzo későbbi cselekvését a környezettől elszigetelten, mintegy légüres térben akarjuk lemérni és megítélni.

Lakott még Rómában egy harmadik, nyílt ellenállásra kész főnemes is. Giovanni Pipino minorbinoi gróf, altamurai őrgróf Nápolyból menekült el, ahol Anjou Róbert fogságából Giovanni Colonna bihoros pártfogása és Petrarca személyes közbenjárása szabadditotta ki. De ő a tribun uralkodásának első hónapjaiban Budán tartózkodott, mert mindjárt Endre királyfi megöletése után Nagy Lajoshoz sietett, hogy Johanna ellen szolgálatait felajánlja. Cola di Rienzo nagy kárára, november végén vagy december elején kapcsolódott be újra a római eseményekbe.

A feudális nemesség tehát, jószántából vagy kényszerülten, fejet hajtott, de lelkében vad gyűlölet parázslott legyőzője ellen. Azokat a tagjait, akik meghódoltak, Cola di Rienzo igyekezett fényes ünnepségekkel és felvonulásokkal magához édesgetni. Velük egyben a nép előtt akarta fellépésének tekintélyét gyarapítani. Felébredt benne ugyanis az állítólagos császárfi legendája. VII. Henrikről, képzelt édesatyjáról azt olvasta, hogy fehér lovon, fehér ruhában jelent meg koronázásán, s feje fölött Róma zászlaját lobogtatták. Most ugyanígy mutatkozik meg ő is a népnek, mikor keresztelő szent János ünnepén, június 24-én először lovagol ki díszes kísérettel. Néhány nappal később, Péter-Pálkor, a szokásos szenátori ajándékot viszi el a Szent Péter-bazilikába. Az ünnepi menetben egy meztelen kardot hordozó és egy jobbra-balra pénzt szóró tisztviselő előzi meg, akárcsak a császárt. Kezében már jogart is tart, acélpálcát, melynek hegyén aransas helyett aranyozott ezüstalma ül aranykeresztrel a végében; benne Krisztus feszületének egy szilánkja van belefoglalva. A zászlón, melyet feje fölött lebegtetnek császári módra, Boëthius állítólagos címeréből maga alkotta címere díszlik: fehér mezőben fénylő arany nap ezüstcsillagokkal, a zászló végében pedig ezüstgalamb ül olajkoszorúval csőrében. Ilyen ünnepektől a nemesség sem maradhatott távol.

A díszítőelemként használt szimbólumok értelmét azonban közelebbről kell szemügyre vennünk, ha Cola di Rienzonak további magatartást, terveit, sorsát, lelki világát és tragédiáját meg akarjuk érteni.

IX. Jelképek, eszmék és példák.

Az a gondolat és terv, mely a tribun agyában mindjárt a hatalom átvétele után a városokhoz május 24-én intézett köriratban megvillant, az első hónapokban tovább ért és követelte a meg-

valósulást. Vele képzelete nagyobb távlatok felé vette szárnyalását. A pápai állam legjobb stilsztái — köztük két Mancini, feleségének rokonai — dolgoztak kancelláriájában a terv kivitelének előkészítésén. Naponta a levelek garmadáját írták és küldték szét. Tudjuk, hogy a tribun rendszerint maga fogalmazta meg mondani valóját, aztán tisztviselőinek valamelyikével megíratta a levelet, végül azt maga még átsímította. Petrarca egy célzásából úgy tűnik ki, hogy minden levélről másolatot tartott s regisztert vezetett. *A nagy gond és stílusáhitat, mivel írásait megfogalmazta, a megőrzésre való törekvés, mi dicsőségvágyából fakad, Cola di Rienzo kancelláriáját Itália első humanista irányú kancelláriájává avatja.* Ebben mintegy három évtizeddel jár Coluccio Salutati firenzei kancelláriája előtt. A római feliratok első gyűjtője, a római jog egyik alapvető törvényének, a Lex Regiának első felismerője, ebben is úttörő volt. De itt olyan területre lépünk, melyre a névtelen római krónika írójának már alig lehetett betekintése, s mely a Vita számára szinte teljesen ismeretlen maradt.

A kancelláriából csak úgy rajzottak ki a futárok Olaszország minden tája felé. Ezüstözött fabotot hordtak kezükben, mely számukra mindenütt területenkívüliséget és sérthetlenséget biztosított. A lakosság sokhelyütt térdre borult előtte, mint a tribuni hatalom részére érzékelhető jelképe előtt, s hálálkodott, hogy az elhagyott útakon és legsötétebb erdőkben is biztosan járhatott-kelhetett. Ajándékot nem szabadott sehol elfogadniok, nehogy tekintélyükön és függetlenségükön sérelem essék. Egyiküket, aki vétett e szabály ellen, a tribun arcán megbélyegeztette.

A városokhoz küldött bemutatkozó köriratára június végén kezdtek megérkezni a válaszok. De mikor a pápa június 27-éről keltezett megerősítése rektori tisztjében már kezei közt volt, újabb köriratot küld szét. Az augusztus 1-re szóló meghívás ismétlésével, most már mélyebben enged beletekinteni terveinek műhelyébe. „Az egész szent Itália megbékítésére és ennek a szent római néppel való barátságának megújítására” hívja meg Firenze követeit, a szicíliai alkirálynak pedig azt írja, hogy „az egész római tartománynak és a szent Itáliának megreformálására” készül, Olaszország és az Urbs neve először jelenik meg a misztikus rajongás „szent” jelzőjének kíséretében. A tribun elhatározása szerint új korszaknak kell megnyílnia az örök város történetében, mit azzal is jelez, hogy a pápák szokását követve, akik trónralépésükkor új időszámítást kezdtek, július 1-től „*liberate rei publice anno primo*” keltezést vezet be leveleiben és okirataiban. Mindaz, amiről eddig szóltunk, szándékai szerint csak szükséges alapvetés volt. Álompalotájának felépítéséhez csak most kezd hozzá.

Cola di Rienzo egyéniségében ifjúkorától haláláig mindég a *fantázia* uralkodott. Ezt kortársai is észrevették és feljegyezték. A Vita írója szól a „*fantasztikus mosoly*”-ról, mi állandóan ott játszott ajkai körül, máskor kiemeli, hogy megjelenése „*fantasztikus és rettenetes*” volt. Giovanni Villani felismerte, hogy a nagyszerű terv, mi a tribun gondolatát egészen betöltötte, nem volt egyéb, mint „*un'opera fantastica e da poco durare*”. IV. Károly

császár is *fantasztának* ítélte. Mult és jövő, valóság, szimbólum és vágyálom Cola di Rienzo lelkében mindég elemekre bonthatatlan ötvényt képeznek. Róma felszabadítása ama feudális uralom alól, melyet a toszkán városok, gazdag polgárságuk erejével, már rég legyűrtek, egy új gazdasági, társadalmi és közigazgatási rend megvalósítása már maga is olyan feladatkör volt, mire csak élénk képzeletű ember vállalkozhatott. Terv és elérendő eredmény e területen összhangban álltak egymással. De már ott is az erőviszonyok mérlegelésével nem törődve, szinte belülről alakította valósággá a maga álmát. Ami azonban Arnaldo da Bresciának vagy Brancalone d'Andalónak, a római municipális szabadság régebbi előharcosainak végső cél volt, neki csak kiindulási pont, honnan messzi utak vezetnek egy nemzeti impérium és szellemi világhatalom eszményeihez, melyek felé a mult hatalmas emléke üzte. Petrarca arra buzdította volt egyik levelében, hogy — Augustus példáját követve — munkájára készüljön a római történet buzgó olvasásával. Nem kellett őt erre biztatni. Ifjúkora óta mást sem csinált, s Gregorovius találóan jellemzi, mikor terveit így nevezi: „*Luftspiegelung aus entlegenen Zonen der Vergangenheit*“. Csak-hogy, s ez a fontos, e délibábokban saját korának nemzeti államokat kialakító erői játszanak, melyek itáliai területen a városállamok létrehozásában merevedtek meg, míg egyidejűleg Francia- és Németországban jutottak teljesebb érvényre. De ezek a délibábok tovább tükröződnek majd Olaszországban is Machiavelli, Gioberti, Mazzini lelkén keresztül és végül mégis csak valósággá válnak. Lát-noki, új társadalmi valóságot formáló délibábok!

A tribunnak szemére szokták hányni, hogy „fantasztikus“ terveit a pápa tudta nélkül akkor kezdte szőni, mikor vikáriusa s egyben hivataltársa, Raimondo orvietoi püspök, a Patrimonium rektorának halála miatt, hosszabb ideig e tartomány székhelyén, Montefiasconeban volt távol. Ez így is van. A pápát nem sietett tájékoztatni. Július és augusztus hónapokból mindössze három jelentését ismerjük VI. Kelemenhez; ezekben is életbevágó elhatározásai vagy intézkedései gyakran mellékmondatban vannak elrejtve. Petrarca e módszerét észre is veszi és dicséri stilizálásának vigyázatosságát, mikor tetteinek megörökítésére ajánlkozik. A költő korábban figyelmeztette őt, hogy Avignonban az a hír járja, a nemesek csak látszólag vetették magukat alá rendelkezéseinek. Most értesíti, hogy levelei kézről-kézre járnak a pápai kúriában, másolatot vesznek róluk, delfii orákulumként magyarázzák őket. Ez érdeklődés vetekedett azzal, mellyel magának Petrarcának is minden ékes latinsággal írott levelét fogadták. De Cola di Rienzo írásai nemcsak egyéni stílusuk formai szempontja miatt, hanem tartalmuk folytán is élénk kíváncsiság tárgya voltak.

A tribun egészen a maga álmvilágában élt, mintha a minden oldalról feléje nyúló kötelekeket nem akarná észrevenni. Petrarca leveleire — *litterarum vestrarum series* — és tanácsaira csak néhány udvarias sorral válaszol: mennyire szeretné, ha kedves polgártársa, a poeta laureatus Rómában lenne és személyének dicsé-vel gazdagítaná a város dicsőségét! Ebből a feleletből is látszik,

hogy Cola di Rienzonak nincsen szüksége gondolatot alakító tanácsra, megbeszélésre, tájékozódásra. Minden elhatározása lelkének elzárkózottságában születik meg és onnan pattan elő váratlanul. Cselekvésében van valami álomszerű, mi tetteinek óhajtott tanúját, a római népet is meglepi. De jól ismerte ennek a népnek ama tulajdonságát is, hogy — mint VI. Kelemen írja egyízben Anjou Károlynak — „*kormányzóitól pompázó fellépést, döngő frázisokat, rettenetes tetteket vár, mert meg van győződve, hogy őt illeti a világ uralma* —”. A tribun cselekvését mozgató hasonlatok és szimbólumok méretei megdöbbenők. Mikor majd a súlyos akadályok erőszakkal felébresztik ábrándvilágából, már hiába hangoztatja jóhiszeműségét és hiába igyekezik, hogy az előbb tartósan elhanyagolt valósághoz alkalmazkodjék.

A tribun ez álomcselekvését, úgy érezzük, csak összefüggő egységében szabad szemügyre vennünk. Megnyilatkozásai: július 1-i levele a sziciliai alkirályhoz, melynek tartalmáról már szóltunk; a kapitóliumra hirdetett július 22-i jogi kongresszus; augusztus 1-i lovaggá avatása és ünnepélyes kiáltványának kihirdetése; augusztus 15-i „tribunus augustus”-szá koronáztatása és szeptember 19-i körirata a városokhoz, melyben képviselőiket az 1348 pünkösdjén tartandó császárválasztásra hívja meg. Mindezeket az aktusokat közös ihletbe foglalja Cola di Rienzo már ismert, de folyton erősödő spirituális Szentlélek-ideológiája, antik szellemet élesítő Róma-rajongása, és közelmúlt példákat átköltő emlékezése. Keresztény, antik, kelet-bizánci, egykorú modern és jövőbe nyúló látnoki elemek keverednek gondolkodásában. A politika vallásos, a vallás politikai szint nyer bennük. Futólag ki kell elemeznünk ezeknek az ihletforrásoknak érvényesülését ábrándvilágában, hogy cselekvésének igazi rugóit és értelmét megértsük.

Petrarca egyik leveléből halljuk, hogy a tribun minden reggel napi munkájához gyónással és áldozással készült. A kapitóliumi palotában kápolnát építtetett magának, melyben kifűnő gyermekkorús állt mindég az istentiszteletek rendelkezésére. Ezekben a nemeseknk is meg kellett jelenniök: a Vita leírása szerint azonban állva kellett a misét végig hallgatniok, míg a tribun díszes széken ült. E buzgó vallásos gyakorlat Cola di Rienzonál bensőséges és egészen egyéni szükségből fakad. Lelki életének középpontjában a még Anagniban megismert *szentlélekvárás* miszticizmusa áll. Már avignoni jelentésében a „*Spiritus Sancti lumen effundens*”-re hivatkozik, május 20-án „*per inspirationem Spiritus sancti*” veszi át a város kormányzását, mely „*gratia Spiritus Sancti*” szabadult fel. Hovatovább úgy érezte, hogy minden cselekvésében a Szentlélek kegye nyilatkozik meg, s cselekvéséről azt vallotta, hogy „*omnia faciens... iuxta Spiritus Sancti gratiam pro servicio et honore sancte Ecclesie*.”

Fra Venturino galamb-szimbóluma mindenhova elkíséri; gyöngyből sapkájára van hímezve, zászlója rúdján lebeg. A Szentlélek neve szerepel jogarán s a Szentlélek segítségül hívásával indul harcba lovassága. Ez a Szentlélektől sugallottság, mint ezt Burdach megvilágította, Cola di Rienzo korának gondolkodása sze-

rint, a szellemi magasabbrendűségben ragyogó „*homo spiritualis*” isteni adománya. Ezt a kivételes embertípust Petrarca is szembe állította az anyagiás életben elmerült „*homo carnalis*”-szal. Körülöttük sok vita folyt, mert VIII. Bonifác pápa azt hirdette, hogy Szent Péter eme szavai: „*a szellemi ember mindenkit megítél, de maga senki által meg nem ítéltetik*” csupán az egyház fejére, Krisztus földi helytartójára vonatkoznak. Viszont a magukat „spirituális”-oknak nevező, evangéliumi szegénységben élő ferencrendi remeték Szent Jánost (III. 8) idézték annak bizonyítására, hogy a Szentlélek sugallata nem egyházi tekintélyhez, hanem érdemhez igazodik: „*Spiritus ubi vult spirat*”. Ezt a szentjánosi mondást szó-ról-szóra halljuk viszont Cola di Rienzonak 1347 szeptember 17-én Rainaldo Orsinihez írott levelében. A Szentlélektől sugallottságnak e tana a spirituális ferencrendieknél és, mint látni fogjuk, a tribun „laikus” reformterveiben is anarchikus lázadást takart a földi egyház tekintélyelvével szemben, s ez vádpontként fog szerepelni Cola di Rienzo eretnekségi perében is. Valóban, a tribun úgy állította be a dolgot, mintha lovagi méltóságát sem földi hatalmasságtól, hanem magától a Szentlélektől nyerte volna el, a dominikánus prior pedig, aki valamikor fra Venturino-t római tartózkodása alatt kolostorában vendégül látta, ezekkel a szavakkal tette fejére a tribuni ezüst babérkoszorút: „*Fogadd a Szentlélek adományát a koronával és jogarral és egyben a spirituális koronát.*”

Más értelemárnyalattal, de VIII. Bonifác pápának is a belső vallásos élet spiritualitásának fokozása volt a célja az első római szentév kihirdetésével. A „szellemi ember” életeszményén keresztül kapcsolódik Cola di Rienzo az utolsó Rómában székelő nagy pápa emlékéhez. Álomvalóságának minden megnyilatkozását valamilyen formában hozzá köti. Augusztus 1-i kiáltványát a Laterán loggiájáról hirdeti ki, melyről VIII. Bonifác a szentévet promulgálta s melyet gyönyörű freskókkal díszítettett; a november 20-i ütközetre készülve a Colonnák, közös ellenségük ellen, az ő kápolnájában imádkozik és az ő nevével biztatja híveit. Nevét mindig „jó emlékezetű”, „szent emlékezetű” jelzőkkel kíséri.

Bonifác pápa hozta Cola di Rienzo lelkéhez közel Constantinus alakját is. Az általa azon a helyen alapított székesegyházat, melyen belpoklos kiütéseitől megtisztult, a San Giovanni in Lateranot csak ő sorozta be 1300-ban a teljes búcsút biztosító apostol-templomok közé, ő propagálta hathatósan a nagy császár kultuszát, mi Cola di Rienzo számára összekötő kapcsolatot jelent majd ama két világ között, melyet a keresztény és pogány társadalmi valóságból asszimilál.

Az ő Constantinus-kultuszának azonban mélyebb, hogy úgy mondjuk; személyes forrásai is lehettek. Tudhatta Szent Ambrosius „De obitu Theodosii” című munkájából, hogy a császár édesanyja — Heléna — dáciai korcsmárosleány, atyja — Constantius Chlorus — császár volt. A maga születési legendájában felfedezett hasonlóság révén tehát valamelyes rokonságot érezhetett Constantinussal s részben ezért kereste az emlékéhez fűződő szimbólumok értékesítését.

A konstantinusi emlékekkel terhes lateráni bazilika, jubileumi loggia és pápai palota voltak Cola di Rienzo lovaggá avatásának, a világtörténeti fordulathoz szánt kiáltvány kihirdetésének és a császári pompával megrendezett lakomának színhelyei. Pedig a tribunnak tudnia kellett, hogy épp a hozzájuk fűződő császári reminiscenciák miatt, VI. Kelemen igyekszik tőlük távoltartani minden olyan ünnepséget, mely a politikai szimbólum értelmét ölíthette magára. Ezért vonakodott elődje alatt a két koronázással megbízott bíbornok is VII. Henriket a lateránban kenni fel császárrá. Eme érzékenységre kímélésére tartotta VII. Henrik az Aventinúson, Bajor Lajos pedig a Kapitóliumon koronázási lakomáját. Csak Cola di Rienzo mer vele pompázni Constantinus palotájában. Ő nem ártallja magát nyíltan a nagy császárral párhuzamba állítani, mert folytatójának érzi magát, s mint természetes dolgot vallja meg, hogy a koronázásakor használt öt lombkoszorú mindegyikét Constantinus diadaliyének tövében szakítottatta le. Ez az egész példázatkomplexum azt akarja érzékelteni, hogy Constantinus — s tegyük hozzá, egyben Bonifác pápa — nyomdokaiba akar lépni azáltal, hogy Rómát egy újraéledő világbirodalom, s általában az igazi keresztény szellemiség központjává akarja tenni.

A középkor és Cola di Rienzo előtt a római császárság nagyságát és hatalmát Augustus képviseli. A béke, szabadság, igazság és erő megtestesülését látják birodalmában. A tribun akkor emeli ki, hogy dicsőségére vágyik, mikor ünnepén, augusztus 1-én az „*augustus*” címet veszi fel. Hiába kísérel meg később csavarós magyarázatot találni e jelző igazolására, a császári példa követésére irányuló programot nagyon sok jel bizonyítja. Augustus az ő igazi nagy politikai eszményképe, hozzá hasonlóan a hatalom és béke megteremtőjévé akar lenni.

A császárságnak középkori német-római vonalával szemben azonban Cola di Rienzo már teljesen idegenül viselkedik. A történeti fejlődés e menete csak az impérium átruházódásának jogi problémája szempontjából érdekli őt. A „*translatio imperii*”-ről akkoriban sokat vitáztak. A Constantinus által Szilveszter pápára átvitt nyugati császárságot ugyanis — mondták — 800-ban III. Leó ismét a frank Nagy Károlyra ruházta át, aki családjában örökletessé tette a német-római császárságot. E tétel azonban a középkor gyűlöletes guelf-ghibellin háborúságaira és vitáira vezetett. A pápapárti írók azt állították, hogy a császár hatalmát a pápától kapja, míg a császárpártiak a világi hatalmat a lelkitől függetlennek és vele egyenrangúan isteni eredetűnek hirdették. Dante De Monarchiája (II. könyv, 3. fejelet) már azt vitatta, hogy Isten a császárság jogának letéteményesévé a római népet választotta. Cola di Rienzo viszont még uralomrajutása előtt a Vespasianus-féle Lex Regia magyarázásával azt igyekezett tisztázni, hogyan ruházta át a római nép Istentől nyert hatalmát esetlenségre egy-egy császárra. A kétség tárgya részére csak az volt, vajjon a császári korona lemondás, elidegenítés, avagy csak időleges újabb átruházás útján jutott-e a német királyok fejére. Az utóbbi felfogásnak Cola di

Rienzo felléptekor már sok híve volt, sőt annak gyakorlati alkalmazására is történt már ismételt kísérlet.

VII. Henrik, midőn a szent Péter-bazilikához nem tud eljutni, a bíbornokok pedig vonakodnak őt a Lateránban megkoronázni, a római néphez fellebbez és ez kényszeríti ki akaratának teljesülését. Cola di Rienzo állítólagos édesatyjának példája azután még világosabban ismétlődött meg Bajor Lajos esetében. Ezeket az eseményeket Cola di Rienzo már mint tizenhat éves fiú szemlélte a közeli Anagniból. Hallott arról beszélni, hogy Witte'sbachi Lajos a pápa tilalmával dacolva Rómába érkezett, s a néppel kiáltatta ki magát császárrá. A koronát fejére a római nacionalista párt akkori vezetője, Sciarra Colonna tette. Bajor Lajos azonban még tovább ment. Marsilio da Padova és Jean de Jandun „*Defensor pacis*” című vitairatára támaszkodva azt állította, hogy az egyház csupán történeti alakulás, mindég a világi államon belül él s ennek kell, hogy alárendelje magát. A pápa csak első a püspökök között, de méltósága a római püspökségtől el nem választható. Őt is épp úgy a római nép emelheti csak trónusára, mint a császárt. — Ezzel az érveléssel, meg arra hivatkozva, hogy XXII. János a feltétlen szegénység kérdésében a spirituális ferencrendiek megalkuvást nem ismerő álláspontját kárhóztatta s ezzel az evangéliummal ellenkező heretikus tant képviselt, Róma népétől nyert politikai hatalmánál fogva a római püspök s egyben pápa trónusát üresedésben lévőnek nyilvánította és a Szent Péter-térre összehívott néppel Pietro Corbara szerzetest választatta meg V. Miklós néven pápává. Lázadó jogfelfogása azonban hamarosan elbukott. Már 1330-ban kénytelen volt Olaszországot elhagyni, ellenpápája pedig avignoni fogságban végezte életét. Az 1383-i rennesi és frankfurti határozatoknak, melyek a német királyi és császári hatalom érvényét és gyakorlását függetlenítették a pápa jóváhagyásától, kevés foganatjuk volt. VI. Kelemen elődjének kitagadó bulláját megújította és 1343 április 13-án felszólította a német fejedelmeket, válasszanak új királyt. Így lett Luxemburgi Károly Bajor Lajossal szemben „a papok királya” és császára. 1346 november 26-án koronázták meg Bonnban, s ő a következő év április 27-én ünnepélyesen elismerte a pápának, aki különben ifjúkorában nevelője volt, fennhatóságát, egyben megfogadva, hogy koronázásakor legfőljebb egy napot fog Rómában tölteni.

Cola di Rienzo a római nép által megválasztott bajor császár felé húzott, mert példája mintegy gyakorlatilag már egyszer megvalósította azt a jogi tanítást, hogy a császárság jogának letéteményese változatlanul és kizárólag a római nép. De a fellépése körül keletkezett zavarok egyben valami nagy bizonytalanságot is idéztek elő. A pápa mint római püspök köteles székhelyén tartózkodni, avagy mint az egész kereszténység feje tetszés szerint választhatja meg a helyet, honnan híveit kormányozza? Egyházi ügyekben feltétlen uralkodó, avagy a zsinat határozatainak van-e alárendelve maga is? Róma népe gyakorolhatja ősi jogát a császár megválasztásában? A pápa koronázza meg a császárt és ez tőle nyeri hatalmát, vagy tekintélye független? Cola di Rienzo, a jogászt és jegyzőt érdeklik

ezeknek az égetően időszerű kérdéseknek megoldása, de egy dolog egészen világos előtte, az, tudniillik, hogy sem a pápával meghasonlott Bajor Lajos, sem a Rómától eltiltott csehországi Károly nem képes a német-római császárság megalapítójának, Nagy Károlynak eszményeit megvalósítani.

Ahogy az eszmék síkján, úgy bizonyos külső megnyilvánulási formákban is keresztény szimbólum, antik előkép, középkori minta és közelmúlt példa hatnak szétválaszthatatlan szövevényességgel Cola di Rienzo képzeletére. Az aventinusi S. Bonifazio e Alessio-kolostor oszlopcsarnokába falazva látott például egy római feliratot, mely bizonyos „*eques Romanus et candidatus*...”-ról emlékezett meg. De a *Grafia Aureae urbis Romae*-ban is olvasta, hogy a császár Saturnus ünnepén csak fehér díszöltönyben jelenhet meg, mit később bíbortalálattal vált fel, s arról is tud, hogy VII. Henrik koronázásakor fehér köntöst hordott. Ezekből az elemekből alakítja ki lovagfürdőjének és koronázásának szimbolikáját, s hatásuk alatt veszi fel a „*candidatus*”, fehérbe öltözött jelzöt címei közé.

A lovagfürdő konstantinusi jelképével összeforr azonban még egy közel egykorú példa benyomása, mely akkoriban egész elevenen élt a rómaiak emlékezetében. A római krónika így emlékezik meg róla: „*A huszonnyolc bizalmi ember (buoni uomini) a nép nevében lovaggá ütötte és a S. Maria dell'Araccioeli templomban rózsavízben megfürdette messere (Colonna) Stefanot és (Orsini) Napoleonet. Nagy pompa és tisztesség közt ment ez végbe a Kapitóliumon. A Santa Maria-téren dízsátrat állítottak fel. Szólt a kürt, dob és egyéb hangszer. Volt ott zászló! A Santa Maria dell'Araccioeliben az ünnepelteteket sok megtiszteltetésben részesítették. Állt ott két igen díszes, királyi pompával felszerelt úgy. Ezekre a dolgokra csak álomszerűen emlékszem. 1327-et írtunk. A nevezett lovagok a fürdő után Nápolyba mentek, ahol Róbert király kardot övezett derekukra, mi a római népben nagy visszatetszést kellett.*” Természetes is. Nem tetszhetett, hogy a római nép által kitüntetett két főnemes szükségesnek tartja, hogy a pápa helytartójának kezéből vegye a lovagi kardot. Mennyire más lesz a tribun magatartása, aki a római népen kívül csak a Szentlélektől fogadja lovagi méltóságát!

Ugyanígy forrnak össze különböző korok, szimbólumok és példák Cola di Rienzo megkoronáztatásának ceremóniáiban is. Liviusából ismeretes volt előtte a vitézeknek katonai bátorságukért vagy a császárnak a kivívott győzelemért járó különböző lombkoszorúk divatja. Azt is tudta, hogy a triumfátor mögött diadalkocsiján ott szokott állni a rabszolga, aki őt jelképesen dicsőségének mulandóságára emlékeztette. A *Grafia Aureae Urbis Romae* „*De coronis imperatorum*” című fejezetében viszont olvashatott a bizánci koronázási szertartásokról, melyeken tízféle lombkoszorú, köztük tölgy-, olajfa- és babérágakból fonott is, szerepelt. Minde benyomásokhoz pedig személyes emlékként járult Petrarca megkoronáztatásának példája 1341 húsvét vasárnapján a Kapitóliumon. Belőlük és Szentlélek-miszticizmusának vallásos jelképeiből alakítja ki saját koronázási ünnepségének ceremóniáját.

Azonban cselekvése és ünnepségei merőben új szint nyernek azáltal, hogy minden előző jelképtől és példától eltérőleg mélyen érzett o'asz lelkesedés hatja át őket. Ha Petrarca „Spirito gentil“ kezdetű canzone-ját tényleg 1347 nyarán hozzá és nem már korábban, az 1339-i római lázadás alkalmából Stefano Colonnához írta, ha ez az a költemény, melyet neki és a római népnek egy levélben ígér, akkor Laura költője nagyon világosan meglátta Cola di Rienzo szándékait és céljait, még mielőtt azok teljesen kibontakoztak volna.

X. Szent Itália rajongója.

A római tribúnak 1347 július 1. és augusztus 15 közt mutatott magatartása arról tanúskodik, hogy képzelete egy maga egészében kész tervet épít, alakít és csiszol álomvilágában. Ennek a tervnek részletei csak fokozatosan és meglepetésszerűen villannak a kortársak szemei elé, de kétségtelen, hogy bennük kezdettől fogva ott lappang annak az embernek császári ambíciója, aki magát egy családi szóbeszéd alapján VII. Henrik fiának tudja. A renaissance küszöbén állunk. Még néhány évtized és a középkori társadalom felhomlásának közepette a korlátlan lehetőségek birodalmába lépünk. Cola di Rienzo gondolata, megérzése, képzelete jó néhány évtizeddei előre kalandozik a jövő birodalmában.

Már július 1-i levelében a szicíliai alkirályhoz felbukkan a tribún szándéka, hogy a német elektorok egyenetlenkedése miatt új császár megválasztásáról kellene gondoskodni. Július 22-én aztán özszeül egy jogi tanács, melybe Itália különböző városából hívott meg szakértőket. Javaslata alapján még ugyanaz nap, Mária Magdolna ünnepén, Cola di Rienzo összehívta a kapitólium nagytermébe a népet, ami alatt valószínűleg kerületenként kiküldött számos tagú képviselők összességét kell értenünk. Ez a népparlament aztán elhatározta, hogy „a római nép által az napig adományozott, áténgedett, vagy átruházott javak, jogok (így a császárválasztási is), dolgok, méltóságok és hivatalok mind visszaszálltak a népre“. A határozatot a győzelem levegője lebegte körül. Aznap vonult ugyanis be Rómába a Giovanni de Vico ellen indított hadjáratról diadalmasan visszatérő had, melynek katonái, a béke olajágával kezükben, díszkapukon keresztül jöttek a Kapitóliumra, hogy meghallgassák Cola di Rienzo beszédét.

A következő lépés tervének megvalósítására augusztus 1-én történt azzal kapcsolatban, hogy a római nép a lovagi méltóság díszével ékesítette őt fel. Bilincsbe vert szent Péter s egyben Augustus ünnepe volt, az a nap, melyen hajdanában a nagy császár megszabadította a várost tirannusaitól és mely egyszersmind, mint a „*Graphia aureae urbis Romae*“ bizonyítja, a kereszténység bilincsből való szabadulásának is volt ünnepe. A dátumot Cola di Rienzo minden bizonnyal szimbolikus szándékkal választotta meg.

A városokhoz július 9-én intézett meghívó szerint, „a Szentlélek kegyelméből és az ő nevében a római nép, valamint a szent Itália egyéb városainak és tartományainak képviselői“ készülnek őt lo-

vaggá ütni, annak jutalmául, hogy a szabadság, béke és igazságosság úttörője volt. Számos város — Firenze, Perugia, Siena, Todi, Spoleto, Rieti, Tivoli, Velletri, Pistoia, Foligno, Assisi követei meg is jelentek Rómában: „*bírák, lovagok, kereskedők, jó és bőszerű szónokok, tudósok*“. A velencei doge, Andrea Dandolo, és Milano ura levélben üdvözölték; a lombardiai, bolognai, ferrarai, mantovai, páduai, forlii, riminii kis tirannusok — Taddeo Pepoli, az Estek, Scallák, Gonzagák, Carrarák, Malatesták, Ordellaffiak — akik kezdetben válaszukra sem érdemesítették — most már felfigyeltek vállalkozására. Milano kényura vigyázatosságra és simulékonyságra intette a nemességgel szemben. A követek voltak összesen vagy kétszázan.

Az ünnep előkészületei már jóval a kitűzött nap előtt megkezdődtek, mert Cola di Rienzo a lovagi lakomát a pápa lateráni palotájában akarta rendezni. Raimondo püspök és legátus, a pápa képviselője valószínűleg csak az utolsó pillanatban érkezett vissza a Patrimoniumból, mikor a kiadott rendelkezéseken már nehéz lett volna valamit is változtatnia. Mindenekelőtt tehát a lateráni palota termeit készítették elő az ünnepi ebédre. „*Sok nappal korábban* — meséli a római krónikás — *már felállították az asztalokat, melyeket a római bárók palánkerődítéseinek deszkáiból és faanyagából róttak össze. Ezek az asztalok Constantinus és a pápa régi palotájának öreg termében meg a Palazzo Nuovóban húzódtak véges végig... A termek falait áttörték és külső lépcsőket alkalmaztak, hogy a fenn elhelyezett konyhából könnyen lehessen az ételeket lehordani. Minden terem egyik szegletében borospincét rendeztek be...*“

Az ünnep előestéjén nagy tömeg szorongott a San Giovanni in Laterano terén, várva a tribunt kísérő menet odaérkezését. Elöl csengős hámú lovon bárók, néppártiak meg idegen követek haladtak. Jokulátorok, zenészek következtek utánuk. Aztán a tribun felesége és édesanyja jött előkelő hölgyek kíséretében; majd újabb zenészek és lovagok csoportja mögött a mezítelen kardot hordozó embertől megelőzve haladt a tribun a pápai vikáriussal. Feje fölött zászlót lebegtettek. Aranyszegélyű fehér köntöst viselt, kezében acélpalcát tartott. Így vonult be a székesegyházba s a jubileumi loggiáról meghívta a népet következő nap reggelre, ígérve, hogy olyan dolognak lesznek a tanúi, „*melyek tetszeni fognak Istennek az égben és földön az embereknek*“. A templomban azonban ezalatt ünnepi ájtatosságokba kezdtek, melyek után a tribun „*con tanto honore e tanta gloria che fu una maraviglia*“ a keresztlőkútként használt és a legenda által Konstantinus császárnak tulajdonított porfirkádban megfürdött. E szimbolikus megtisztulás után az új lovag, mint már Stefano Colonna és Napoleone Orsini esetében is történt, a keresztlő kutat körülvevő oszlopok közt felállított fekvőhelyre pihent le, hogy a misztikus egyesülés Salamon-ágyában szülessen új életre. Való volt-e vagy csak rosszmájú kitalálás? Másnap azt suttogták, hogy — miután kísérői éjjelre magára hagyták — az ágy összeroskadt alatta, de ő rossz előjeltől való félelmében nem mert szólni.

Vasas Szt. Péter ünnepének reggelén skarlát ruhába öltözött és Bonifác pápa kápolnájába vonult, ahol a pápai vikárius ünnepi

istentiszteletet celebrált. Mise közben Vico Scotto lovag derekára övezte lovagi kardját, egy Nicolaus de Armannis nevű perugiai lovag és egy Orsini pedig felcsatolták arany sarkantyúit. Aztán a tribun lovagi díszben felvonult kíséretével a jubileumi loggiára, hogy onnan Róma történetében új korszakot megnyitó kiáltványát intézze a néphez.

A Vita írója, aki bizonyára szem és fültanúja volt az eseményeknek, azt állítja, hogy a tribun a pápa megidézésével kezdte beszédét. Harsány hangon ezt kiáltotta volna: „*Megidézzük a pápát, hogy jöjjön székhelyére, Rómába!*” Nem hiszünk azoknak a Cola di Rienzo-magyarázóknak, akik tagadásba veszik ennek megtörténtét csak azért, mert VI. Kelemen későbbi vádjai közt ily idézés soha nem említ. Hiszen a Rómába való visszatérés kérdésének bolygatása és kiélézése semmikép sem állt a pápa érdekében. De úgy gondoljuk, hogy a felszólítás inkább kérés, mintsem idézés alakjában hangzott el a Laterán loggiájáról. A tribun mindég is sürgette, hogy a pápa helyezze vissza székhelyét Rómába. Nincsen tehát semmi meglepő abban, ha életének e legünnepestesebb pillanatában, mikor Olaszország jövőjét akarja új alapokra helyezni, erre kérés formájában újból kitér. Az idézés csak ezután következik.

Agidio Angeli városi jegyző olvassa a kiáltvány szövegét: „*Mi, a Szentlélek fehérruhás (candidatus) lovagja, szigorú és kegyelmes Nicolaus, az Urbs felszabadítója, Itália megsegítője, a világ szerelmese és tribunus augustus*” — hirdeti most először használt új címeinek szótagolásával — a Szentlélek sugallásából és a régi római fejedelmek nyomába lépve tudtára adjuk az universum népeinek:

Az általunk Rómába összehívott jogtudósok kongresszusa kimondotta, hogy Róma változatlanul minden jog forrása, mert viszszaadott és visszaveszi népének határozatából a történet folyamán másokra átruházott jogok gyakorlását. Ez elhatározás alapján a tribun kihirdeti, hogy Róma a világ fővárosa. Minden olasz város szabad s Itália minden lakója egyben római polgár.

A császár megválasztásának joga — folytatódik a kiáltvány — egyedül az olaszok egyetemet magába foglaló római polgárok összeségét illeti. Cola di Rienzo későbbi kijelentéseiből kitűnik az is, hogy Itáliához, az Alpok és tenger határolta félszigeten kívül, Szicíliát, Szardiniát, Corsicát és az akkoriban Nápolyhoz tartozó Provenceot is hozzáérti.

A kiáltvány idézéssel végződik. Aki az imént körülhatárolt felfogás ellen kifogást akarna emelni, jelenjék meg előtte és a római nép előtt a lateráni palotában 1348 pünkösd vasárnapján. Külön is megidézi a két vetélykedő császárt és a német választófejedelmeket, hogy jöjjenek Rómába és fejtsek ki előtte, mire alapítják jogigényüket, mert amennyiben ezt személyesen vagy jogi képviselőjük útján elmulasztanak megtenni, a római nép nélkülük fog határozni. — E rendelkezéseire célozva állította később a pápa, hogy örült nagyraírásával törvénytelen törvényeket hirdetett ki Caesar módjára: „*Sine lege leges more Cesarum promulgare temeravit*”.

A kiáltvány felolvasása után a tribun kihúzta kardját és, a császárkoronázás ceremóniáját követve, a világ három tája felé vágott,

annak jelképezésére, hogy Nagy Károlyhoz hasonlóan az összes keresztény népek egyesítésére fog törekedni, erre tesz fogadalmat.

A közben miséző vikárius, a történeteket megtudva, szinte kővé meredt a meglepetéstől: „*stava come legno idiota*“, mondja a Vita. Mikor aztán magához tért és hiába igyekezett hivataltársával kijelentéseit visszavonadni, azon nyomban jegyzői okiratot szerkesztetett arról, hogy a kiáltvány előzetes tudta nélkül s egyben a pápa engedélye és beleegyezése nélkül jött létre és hirdettetett ki. Petrus Viscardi de Gonossa közjegyző a tiltakozást azonnal ki is akarta hirdetni az erkélyről, de Cola di Rienzo intésére a kürtösök olyan harsonázást csaptak, hogy hangját elnyomták. A vikárius nem tehetett egyebet, mint hogy visszatért az oltárhoz és befejezte a misét.

Azonban néhány órával később mégis, látszólag, kiegyezés jött létre a tribun és a vikárius között. Cola di Rienzo elhagyta a pápához intézett kényes felkérést, hogy jöjjön vissza Rómába, minek a reánk maradt okiratban többé nyoma nincsen. A császárok és választó fejedelmek megidézésénél közbeszúrta, hogy előtte és „*a pápa úr más tisztviselői előtt*“ jelenjenek meg, s végül a szöveghez még egy záradékot csatolt, mely szerint „*az egyház és a pápa jogai természetesen érintetlenek maradnak*“. Ebben az új, részben megváltozott, részben enyhített fogalmazásban az okmányt elsőnek ép a pápai vikárius írta alá. A további nyolc tanú között szerepel rokona, Paolo del Conte, továbbá Goffredo Scotto, fráter Jakab *preceptor Sancti Spiritus*, egy dominikánus szerzetes és három bíró. Különös, hogy a két első kivételével Raimondo püspök tiltakozó okiratán is ugyanezek a tanúk szerepelnek.

Képzeltethetjük, milyen érzésekkel ült a vikárius a lateráni palotában a pápa külön kis márványasztalához, hogy az ünnepi lakomát a lovag-tribun társaságában elköltse, míg a *sala vecchia*-ban a férfiak, az új palotában pedig Cola di Rienzo „szép és ifjú“ feleségének elnöklésével az asszonyok vigadtak végeláthatatlan asztalok mellett. Demokratikus összevisszaságban ült ott egymás mellett nemesember, idegen követ, apát, lovag, pap és kereskedő. A finom ételeket, édességeket, borokat, a szívderítő trufacsinálókat a Vita szerzője nem győzi dicsérni. A túlzásra hajlamos Johannes de Bazano azt írja modenai krónikájában, hogy a férfiaknak nyolcvan, az asszonyoknak ötven kondérban főztek. A Laterán terén a Constantinus-szobor érclova vörösbort és vizet csurgatott orrlukaiból az alatta fekvő medencébe. Nem tudjuk, hogyan érezte magát ezen a lakomán a tudós dekretalista hírében álló püspök-vikárius, de arról van tudomásunk, hogy, amint a tribun császári biborköntösében kíséretével visszalovagolt a Kapitóliumra, sietett a maga igazolására részletes beszámolót küldeni a pápának. Dicséret rá a válasz és az a megbízatás, hogy Cola di Rienzot, „*qui se tribunum intítulat*“ — s ez ellen VI. Kelemen most tiltakozik először — figyelje éberén. Ha valamit az egyház ellen cselekedne, akadályozza meg, vagy ha ezt nem teheti, jelentse. Cola di Rienzo azonban az epizod felett hamarosan napirendre tért és rendíthetetlen optimizmussal élte tovább a maga álmvilágát. Új címeit arany betűkkel azur táblára vésve, an-

tik szokás szerint kifüggesztette az Aracoeli templomában. Nejét Augustus feleségének nevével valószínűleg ettől kezdve hívja Liviának, s fiát ekkor kereszteli el a római filozófus-író nevével Boetiusnak.

Másnap, augusztus 2-án a kapitóliumon, az Aracoeli templomban folytatódott az ünnepségek sorozata. A lateráni kiáltvánnyal a tribun az antik értelemben vett római polgárjogot, egész Itáliára kiterjesztette s így elvben a Róma fennhatóság alatt megvalósítandó politikai egység gondolatát vetette fel először jogilag meggyőző ötlettel. Most meg akarta mutatni jelképesen, hogyan tudná összefogni a Kapitólium a különböző olasz városállamokat egy egységes nemzettestté. Első lépésnek szánta ezt az ünnepséget egy szorosabb és eszményi nemzeti egyesülés útján.

Huszonöt itáliai város, de kizárólag Középolaszországhoz — Latiumhoz, Toscanához és Umbriához — tartozóak, vettek részt az aracoeli összejövetelen. A templomhoz különben bizonyos demokratikus emlékek fűződtek, mert a XIII. század óta itt gyűltek össze rendszeren a tizenhárom városnegyed és ugyanannyi céh képviselői, hogy a népgyűlés elé terjesztendő fontosabb indítványokat megvitassák.

A nap Szentlélek-misével kezdődött, melyen arany karikagyűrűket és selyemzászlókat szentelnek meg. Azután Cola di Rienzo a közel kétszáz kiküldött mindegyikének újjára húzta a karikagyűrűt „bensőséges szeretet és tartós egység jeléül”.

Végül a huszonöt város közt, melyek sorában ott volt Firenze, Siena, Perugia, Todi, Arezzo, Orvieto, Corneto, Terni, Spoleto, Rieti, Tivoli, Amelia, Velletri, Foligno, Pistoia, Gaeta, Assisi képviselője, szétesztotta a megszentelt zászlókat. Perugia kapta „Constantinus zászlaját”, melynek vörös selymén fehér sas volt látható a három részre osztott földgolyóval. „Éljen Konstantin és Perugia emléke!” kiáltotta. Sienáé lett a „szabadság zászlaja”: Róma volt rajta ábrázolva oroszlándiszes trónusán a világalmával és pálmával kezében. Firenzenek „Itália zászlaját” szánta, melyen Róma matrónaként volt lefestve a Fides Christiana és Firenze nőalakjai közt. Utóbbi a földgolyót nyújtotta át Rómának. De a tribun „Viva Fiorenza!” kiáltására a követek nem álltak elő. Todi zászlaján viszont a tribun címere Rómáéval kapcsolódott egybe. Pisának szent Péter és Pál alakjait mutató zászlót készítettett, de ennek a városnak kiküldöttei nem érkeztek meg s így azt félre kellett tenni a Firenzének tartogatott lobogóval együtt. A többi városnak szánt zászló bizonyára szerényebb és egyfoma volt.

Augusztus 15-én, Mária mennybemenetelének ünnepén következett azután a tribun koronázásának ünnepsége. Színhelye egy harmadik templom, a Santa Maria Maggiore volt. Cola di Rienzo lovagfürdője és lakomája a Lateránban constantinusi és császári emlékeket volt hivatva felidézni; zászló és gyűrűosztása az Aracoeliban a Kapitólium összefogó erejét kellett hogy érzékeltesse; a kiválasztott napon a S. Maria Maggiorének is volt szimbolikus mondanivalója részére és a római nép számára. 14-én, mint minden évben, ez esztendőben is egy, a legenda szerint Görögországból a ten-

geren keresztül úszva érkezett Megváltó-képet, melyet a lateránnal szemben fekvő Oratorio di San Lorénzoban őriztek, a nép körme-
netben hozott át ebbe a bazilikába különböző ősi római pogány szer-
tartások emléket őrző ceremóniák között. A csodatevő kép legendája
és a hozzá fűződő egyházi ünnepség Róma függetlenségét jelképezte
a kelettől. Cola di Rienzo tehát a hely és nap megválasztásával is
hangsúlyozni akarta, hogy a *Tribunus Augustus* Rómája egy min-
den-egyéb hatalomtól független impériumot akar megszervezni.

Az ünnepélyes koronázás mise közben történt, s ezt a császári
koronázásokkor fontos szerepet játszó ostiai püspök vikáriusa mon-
dotta, talán azért, mert a feladatot sem a pápai vikárius, sem maga
az ostiai püspök nem vállalta. A koronázásnál használt öt szimbo-
likus lombkoszorút maga Cola di Rienzo válogatta össze, ugyanő
alapította meg használatuk egymásutánját is és magyarázta meg
jelképes értelmüket klasszikus idézetek segítségével. A tribuntól
származó ünnepségtervezet szerint, az első koszorú, mely tölgyfa-
galyakból van fonva, mint Lucanussal bizonyítja, a katonai bátor-
ság jutalmazására szolgál. A lateráni templom priorja teszi azt fe-
jére ezekkel a szavakkal: „*Vedd a tölgykoszorút, mert a polgárokat
megmentetted a haláltól*“. A második, a borostyánt Persius a költő-
i adomány szimbolumának mondja. A Szent Péter priorja nyújtja
feléje, mondván: „*Vedd a borostyánt, mert szeretted vallásodat*“. A
harmadik koszorú mirtusból van s — mint Vergilius Georgiconjá-
nak egy passzusából kiténik — a felsőbb hatalmak kegýét jelenti.
A San Paolo fuori le Mura priorja adja át: „*Fogadd a mirtust, mi-
vel kötelességeidet mindig híven teljesítetted*“ mondással. A negye-
dik, babérból font koszorú viszont — *triumphantis mos* — a győzöt,
az apollói világnézet diadalrajuttatóját illeti. Ezt Dante Apollóhoz
intézett fohászával igazolja:

„Csak annyit kapjak erőd teljéből,
hogy az árnyék árnyékát visszazengjem,
amely fejemre hull a Boldog Égből:
s bátran látsz lépni kedves fádhoz engem,
mivel erőd s dalomnak égi tárgya
méltók, hogy rajtam koszorúja lengjen.
Ügyis oly rítván nyúl ma érte vágyva
poéták és césárok lanyha karja,
szégyen-gyalázat az emberi vágyra!“

(Paradiso I. 22—30. ss. Babits M. fordítása.)

A babért, melyet „*si rade volte... se ne coglie per trionfare o
Cesare o Poeta*“, a San Lorenzo fuori le mura priorja hozza ezekkel
a szavakkal: „*Fogadd a babért, mert szeretted a tudományt és gyű-
lölted a kapzsiságot*“. Végül az utolsó, ötödik koszorú olajágból van
fonva, mely Prudentius szerint is a béke jele. A Santa Maria Mag-
giore priorja teszi fejére e mondással: „*Alázatos ember, fogadd az
olajkoszorút, mert a büszkeséget legyőzted az alázattal!*“ Utánuk
még a Santo Spirito-kórház priorja lépett elő a vitéz fejedelmet ju-
talmazó ezüstkoronával és joggal: „*Fenséges tribun, fogadd a ko-
ronával és joggal a Szentlélek adományait és a lelki koronát*“, míg

ugyanakkor Goffredo Scotti syndicus — polgármester — az országalmát adta át ezekkel a szavakkal: „*Fenséges tribun, vedd az országalmát, szolgáltsd igazságot, adj nekünk szabadságot és békét*“. Békecsók zárta be az ünnepséget, melynek egész tartama alatt egy koldusruhába öltözött ember, az antik triumfátorok mögött álló rab-szolga utóda, a tribun fejére helyezett koszorút megint elvette. A ceremónia végén a valószínűleg nyitott babérkoszorút ábrázoló ezüstkoronával, joggal és országalmával Cola di Rienzo úgy ült ott az oltár előtt, mint valami római császár! A lombkoszorúkat aztán a mise után, antik triumfátor módjára az istenség, illetve az Arátoeli Máriaoltára előtt letette.

Cola di Rienzo e klasszikus reminiscenciákkal teli leírás mellett VI. Kelemenhez írott levelében misztikus magyarázatot is fűzött az eseményhez, azt állítva, hogy a koszorú a Szentlélek óhajtott adományait jelentették számára. Az egész ünnepségből azonban az tűnik ki, hogy az apollói babér elnyerése volt részére a legfontosabb. „Hiszen oly ritkán nyúl ma érte vágyva Poéták és Cézáro-
rok karja!“, idézi Danteből. A poéta-Petrarca után, ki 1341-ben nyerte el azt a Kapitóliumon, most már egy Cézár is dicsekedhetett vele. De, mint látni fogjuk, Cola di Rienzo költői adományokat is érzett lelkében szunnyadni.

A tribun által rendezett ünnepségek — lovagfürdője Constantinus kádjában, a kapitóliumi zászlóavatás, a város főtemplomainak priorjai által végzett koronázási szertartás — jelképes erejükkel mély benyomást gyakoroltak a kortársak képzeletére. Csaknem minden egykorú olasz krónika megemlékezik róluk. Kár, hogy a két utóbbi esemény leírása hiányzik a római névtelen emlékirataiban s így ma ezek nem is állnak előttünk azzal a jelenvaló színességgel, mellyel a realisztikus megjelenítés e nagy művésze tudja az elsőt szemeink elé varázsolni. Petrarcára, e század másik nagy lázadó-jára is hatalmasan hatott a tribun vakmerő kezdeményezése. Egyik levelében elmeséli, hogy álmában szédületes magasságban látta őt ülni, egy hegytetőn, ragyogó trónusán. A hegy lejtőjén megszámlálhatatlan nép leste a hős vállalkozásának kimenetelét. Érte ég, föld és a csillagok vetekszenek. Hogy pedig a római nép szuverénitását kihirdető kiáltvány mily élénk figyelmet keltett Németországban, Angliában és Franciaországban, arról Heinrich von Diessenhoven krónikájában olvashatunk érdekes tanúbizonyságot.

Cola di Rienzo augusztus második felében, most már az egész Itália lakóseit magában foglaló római polgárság eszmei összessége fejének vallván magát, a nép újabb határozatainak alapján, még a következő rendelkezésekkel egészíti ki törvényhozását: 1. Megtiltja, hogy idegen zsoldos katona Itália területére lépjen, s ezzel Petrarca „*Italia mia*“ kezdetű költeményének latin önérzettől és nemzeti lelkesedéstől fűtött követelését igyekszik először való alapokra helyezni; 2. A ghibelin és guelf elnevezések használatát eltiltja, miben megint csak a költő-apostol lelke szerint cselekedett, aki jelzett költeményében figyelmeztette az olaszokat, ne bálványozzanak üres, hiú nevet: „*Non far idolo un nome vano, senza soggetto!*“ — tudniillik a német-

római császárságot, 3. A Rómával szövetséget kötött városok egymás tudta nélkül nem köthetnek újabb szövetségeket.

E részletintézkedései mellett azonban nem tévesztette szem elől végső célját mely felé az olasz városokhoz szeptember 19-én intézett körirata jelent újabb, elhatározó lépést. Üzenetének nagy fontosságot tulajdonított, ezért küldött ki tolmácsolására két előkelő követet, Paolo Vaiani lovag jogi doktort — aki majd később a tribun jogalkotásának szellemét az 1363-i városi statumokba átmenti — és Bernardo de Passolis da Cremona bírót. Ezek sorra járták a legnagyobb, Cola di Rienzoval már összeköttetésben álló látiumi, umbriai és toszkán városállamok signoriáit, hogy előszóval győzzék meg őket a tribun tervének helyességéről, és megnyugtassák esetleges bizalmatlanságukat. Az írásban, mit velük ad, a városok képviselőit 1348 húsvétjára hívja Rómába a pünkösdi császárválasztó ülés előkészítésére. Megemlíti benne, hogy huszonnégy szavazatot szándékozik arányosan elosztani Róma és a szent Itália legfontosabb városállamai között. A választók, teszi hozzá, olasz embert — *aliquem Italicum* — kell hogy császárrá emeljenek, mert csak olasz ember állíthatja vissza a latinok ősi dicsőségét, s csak ő biztosíthatja, hogy inkább mint a világ bármely részében, a Szentlélek kegyelméből édes béke uralkodjék az itáliai félszigeten: *ut pacis gustata dulcedine floreat per gratiam Spiritus Sancti melius quam unquam floruit inter ceteras mundi partes*“.

Ahogy azonban az álmaiban egészen elmerült Cola di Rienzo nem tisztázta maga előtt, milyen álláspontot foglal el a pápa terveivel szemben, s ábrándvilágából a vikárius augusztus 1-i tiltakozása sem józanította ki, úgy nem tájékozódott előzőleg arról sem, hogy az északolaszországi tirannusok és a szabadságukra féltékeny nagy városköztársaságok mit szólnak majd a jegyző szép elméleti és jogi elgondolásaihoz. Pedig, ha kevésbbé vonatkozik el a valóságtól és kevésbbé bízik a maga határta'annak vélt erejében, néhány baljóslatú jel már leküzdhetetlen nehézségekre figyelmeztethette volna. Így az augusztus 2-i zászlóadományozás alkalmával a firenzei megbízottak azért nem léptek elő, mert — mint utóbb megmagyarázták — a signoriától nem volt semmi utasításuk arra, hogy jelképes zászlót elfogadhassanak. Hiába igyekezett a tribun Firenzét két levelével is megnyugtítani, hogy a zászló elfogadása nem jár semmi kötelezettséggel, csak barátságának tanújeléül szánta, nem tudta legyőzni a város elutasító magatartását. Todi követe is csak hosszas vonakodás után és ama feltétel alatt vette át az ajándékot, hogy előbb közjegyzői okiratban lefektetett biztosítékot kap, hogy ez nem azt jelenti, mintha Todi bármi tekintetben magát Rómának alávetné. S igaz ugyan, hogy segélycsapatok rendelkezésre bocsájtása Firenze és Perugia részéről a Rómával való szolidaritás érzésének felébredését bizonyítja, de Cola di Rienzo már elfeledte, hogy a csapatok felhasználása tekintetében a döntést — mint láttuk — a városok közülből kiengedni nem voltak hajlandók. A tribun képzeletvilága valami nagy optimizmussal és a Szentlélek segítségével vetett misztikus hittel lebegett a realitások fölött, mint valami varázslatos délibáb.

XI. Leszámolás az oligarchákkal.

A tribun először azoknak a veszélyeknek ébredt tudátára, melyek magában Rómában fenyegették. Derekasán szembe nézett velük.

Mióta a lovagi méltóság elnyerésére, Itália egyesítésére és a császárság kérdésének rendezésére fordította minden erejét, korábbi demokratikus magatartásával ellenkezőleg, igyekezett az ellene acsarkodó római nemességet magához édesgetni. Talán főleg ezért változott meg eleinte mértékletes élete s „*kezdett — mint a Vita (XIV. fejj.) meséli — vacsorákat, banketteket, dőzsöléseket rendezni sokféle étellel, borral és édességgel*“. Maga Petrarca, a Colonnák barátja, is meghökken e következetlenségen, s mikor a hangulat Avignonban már ellene fordult, azt hányja szemére, hogy „*nem a népet szereti többé, hanem annak legértéktelenebb részét tiszteli és csodálja*“, mi alatt alkalmasint ép a Spoleto tájáról, a Rajna és Rhône völgyéből beszármazott, a római lélektől idegen nemességet érti. Ez a vád áll különösen azokra a napokra, mikor a főnemesség két tagját — Nicola Orsinit és Giovanni Colonnát, annak ellenére, hogy ez utóbbinak egy lakomájáról, mint elbeszéltük, rossz emlékei lehettek — a prefektus és a fondii gróf ellen indított hadak fővezéreivé tette meg.

De a tribun lelkében állandóan ott élt a gyanú, hogy titkos gyűlöletükön nem változtathat, mi viselkedését velük szemben következtelenné tette. Folyton árulástól tartott. Valószínűleg ezért fogatta el és vezettette fogdmegjeivel mint valami rablót bírái elé Pietro Agapito Colonnát, aki Róma szenátora volt abban az évben, melyben Cola di Rienzo a hatalmat átvette. A volt merseillei préposttal először Avignonban találkoztunk, ahol az 1343-i római díszkövetség tagjaként járt. Emberileg mélyen megható, tragikus haláláról hamarosan hallani fogunk. A tribun fel-fellobbanó bizalmatlanságát talán ideges szívbaja is magyarázza, mely — mint később levélében említi, a betegség jeleit is leírva — 1343-i avignoni kiküldetése idején lépett fel először s azóta is a megfeszített munka napjaiban gyakran ájulástól, haláltól való félelmet és mindenütt ellenséget keresést váltott ki benne. Talán a halálfélelem ily pillanatában kérte a pápától még 1347 június végén az *absolutio plena*-t hirtelen halálának esetére, mit VI. Kelemen július 14-i dátummal szeretetteljes hangon meg is adott neki.

Tény az, hogy szeptemberben akár jogosultan, akár alap nélkül történt is legyen, a nemesek összeesküvéséről tartott és elhatározta magában, hogy csellel győződik meg igazi érzelmeikről. E hónap 14-én az agg Stefano Colonnát Stefano-fiával; Niccolò és montegiordano Giordano Orsinit, kiket barátaiként már ismerünk; továbbá Bertoldo, Orso és Rainaldo Orsinit több római báróval, és néppárti bizalmasaival együtt vacsorára hívta meg. Luca Savelli és a marinoi Giordano Orsini is hivatalosak voltak. Közülük az első eddig teljesen passzívan viselkedett a tribunnal szemben, a másik leghevesebb ellenfele volt. De egyikük sem jött el. Asztalnál, bizonyára előzetes megbeszélés alapján, a néppártiak hibáztató szót ejtettek a nemesek alattomos áskálódásáról s magasztalták Cola di Rienzo

nagylelkűségét velük szemben, majd arról folyt vita, hogy a jó kormányzó bőkezű vagy szűkmarkú legyen-e inkább. A beszélgetés hevében az agg Stefano Colonna megfogta a tribun díszes kabátjának a csücskét és így szólt, bizonyára Cola di Rienzonak az Aracoeli kolduló barátaival fenntartott meleg viszonyára is célozva: „*A Te számodra, tribun, illőbb lenne, ha szerény kolduló szerzetesi ruhát hordanál, nem pedig ezt a cifra zekét ni!*”

Ez a kifakadás a gyanakvó Cola di Rienzonak elég volt arra, hogy a nemesek változatlan ellenszenvéről meggyőződjenek. Vendégeit elfogatta, mi nem volt ép ritka és szokatlan dolog abban a korban. Don Arrigo római szenátor 1267-ben ugyanígy fogatta el a nemeseket, aztán családjaikat kiűzte, házaikat leromboltatta, s VII. Henrik is ugyanígy kényszerítette az ellentálló főembereket arra, hogy váraikat átadják. Cola di Rienzo a vendégség elején talán maga sem tudta mit akar, csupán meggyőződni-e egy összeesküvés előkészületéről tudó szöbeszéd igazságáról, vagy ennél sokkal többet, a római nemesség vezetőinek kiirtását. Hogy az utóbbi gondolat felmerülhetett agyában, azt mindjárt látni fogjuk.

Cola di Rienzo vendégeit a szenátusi palota szobáiban vette őrizet alá. Az öreg Stefano Colonnát a tanácsterembe záratta és ott hagyta ágy nélkül. Az aggastyán egész éjjel fel-alá járt, zörgette az ajtót, kérte az őröket, hogy bocsássák ki, de hiába. Reggelre a nagytermet a tribun vörös és fehér posztóval díszítette fel, a foglyok mindegyikéhez pedig az Aracoeli kolostorból gyóntatót küldött. A nemesek nagyobb része ajtatoson meggyónt-megáldozott, Stefano Colonna azonban erős maradt és nem volt hajlandó a halálra készülni, míg Rainaldo Orsini néhányadmagával azt hozta fel kifogásul, hogy hajnalban friss fűgét evett és ezért nem áldozhat. Cola di Rienzo, mit sem törődve az ellenkezőkkel, harangszóval összehívta a népet a Kapitólium nagytermébe s mindent előkészített a kivégzések végrehajtására. Valóban el volt-e határozva szándékának megvalósítására s csak néhány polgárnak sikerült-e „*szelíd, hízeglő szóval elhatározását megingatni*”, ahogyan a római Vita és más krónikák is tudják, avagy a gyóntatók megnyugtatták-e gyanújának alaptalan voltáról — mint legkitünőbb életírója, Paul Piur hiszi — meg nem állapítható. Nem látszik azonban valószínűtlennek hogy Cola di Rienzo valóban végezni akart a nemességgel, mert meggyőződött, hogy azt nem sikerül meghódítania és tudta, hogy míg az valami szerepet is játszik Róma életében, Itália egyesítésére vonatkozó tervei megvalósíthatatlanok. Maga Petrarca is azt hányja majd később a tribun szemére, hogy nem tudott elég határozott lenni az oligarchákkal szemben, ahogyan ezt a történeti szükségszerűség megkövetelte volna, s nem írtotta őket ki a nép érdekeinek védelmében. Cola di Rienzo magatartásának következetlensége mindenestre végzetessé lett további sorsára. Hogy azonban a machiavellii ötlet nem állott távol lelkétől, bizonyítja ama vallomása, hogy az 1348 pünkösdre Rómába hívott olasz tirannusokat — Milano, Ferrara, Mantova, Bologna, Verona, Forlì despotáit —, akik kétségtelenül ellenzéki állást foglaltak volna el az egységes Itáliával szemben, egyszerűen elfogatta és szép sorjába felakasztatta volna. De a renaiss-

sance ily szempontból sem ért még ki, s a „Szentlélek lovagja” középkori erkölcsi megkötöttségeivel visszarettent az államraison olyan kíméletlen alkalmazása elől, mi Cesare Borgiának, Machiavelli „Principe”-je eszményképének nem okozott volna a legkisebb lelki ismeretfurdalást sem. Az is meglehet, hogy az álmovilága ellen akkor már többfelől is tornyosuló felhők tették bizonytalanná: nem hitt többé eléggé önmagában.

Igy történt, hogy — mikor az elfogott nemeseket a Fájdalmas Szűz ünnepének reggelén dobpergés közt a vörössel diszitett nagyterembe a nép elé vezettette — váratlan fordulattal a Miatyánk e szávaiból indult ki szónoklata: „... és bocsásd meg a mi vétkeinket...” A kivégzések látványára összegyűlt tömeg előtt Cola di Rienzo kijelentette, hogy a nemesek hibáikat belátták és a Néppel megbékülve, szolgálatába akarnak állani. Ennek jeléül egyenként elő is állíttatta őket és fejét hajtatott velük Róma népe előtt, minek megtörténte után egyszerre ismét kegyeibe fogadta és címekkel, hivatalokkal ajándékozta meg őket. Az öreg Stefano Colonna, Bertoldo, Rainaldo és Orso Orsini a konzuli és patriciusi címet nyerték el, Giovanni Colonna és Nicola Orsini hercegi címmel a városi katonaság és hadbavonult sereg parancsnokságát kapták vissza, Giordano Orsini konzuli és patriciusi ranggal az élelmezési ügyek prefektusa lett. A tribun valamennyiüknek díszes bársonyruhát ajándékozott, ebéden megvendégelte őket és kíséretükben kilovagolt Rómában. Következő nap az Aracoeliben közösen megáldoztak és az evangéliumra hűséget esküdtek a népnek és tribunjának, aki szeptember 17-én az egész római papság részvételével addig még soha nem látott fényű hálaadó tedeumos körmenetben mondott köszönetet az egek urának megmeneküléseért és a nemességgel történt megbékülésért. Végül a megalázottakat útjukra bocsájtotta abban a reményben, hogy a római oligarchákat vérontás nélkül mégis csak sikerült arra kényszerítenie, hogy az ő akaratát és a nép érdekeit szolgálják. A világosabban látók azonban tudták, hogy a tribun „*olyan tüzet és lángot gyújtott, mit nem fog tudni többé eloltani!*”

Hamarosan be is bizonyult, milyen súlyos pszichológiai tévedés és taktikai hiba volt a gőgös nemeseket előbb a végsőkéig megalázní, azután életüket kegyképpen visszaajándékozni. A Colonnák most vették csak igazán be magukat palestrinai várukba, míg az Orsiniak — Niccolò és montegiordanoi Giordano kivételével, akik egyedül bocsájtották meg a sértést. — az albanoi hegyek peremén emelkedő marinoi várukba siettek, mely az alatta elterülő Campagna felett uralkodott. Miközben a tribun, s ez legjobban bizonyítja jóhiszeműségét, esküjükben feltétlen bízva s szöszegést nem is tételezve fel róluk, gyanútlanul szötte tovább nagy terveit, a két hatalmas család összeszövetkezett s a legnagyobb titokban megerősítette, fegyverrel és élelemmel ellátta várait. Rainaldo és marinoi Giordano Orsini, amint elég erőseknek érezték magukat, elsőknek dobták el álarcukat és kezdtek zsákmányolva ki-kitámadni a Campagnába.

A tribun csak most kapott észbe, hogy mi történik körülötte. Követet küldött Marinoba, de annak a szőlők közt beverték a

fejét. Újabb idézésére sem hederített a két Orsini. Katonáik közben már Róma kapujáig portyáztak, mindent felégetve és emberitálatot felterelve várukba. Cola di Rienzonak cselekednie kellett: 800 lovassal és mintegy 20.000 gyalogossal Marino alatt termett és nem maradt az Orsiniak adása. Várak határát feldúlta, szűrtre váró szőlőt, gyümölcses terhes fát letarolt, egész erdőt kifrott és zsákmányolt, ahol és amit tudott. Már a várnak ostromára készült, mikor előre nem látott események, melyekről később szólunk, kényszerítették, hogy Rómába sietve visszatérjen és vállalkozását hirtelen félbeszakítsa. Ha a római nép rokonszenve a tribun iránt a nemesek alattomos elfogatása és épp annyira következetlen, mint megalázó, szabadonbocsátása miatt szeptember közepén meg is csappant, most megint mindenki szívvel-lellekkel vele tartott a dühöngő esküszegők ellen.

A palestrinai Colonnák valamivel később hallattak magukról, de a marinoi Orsiniaknál tervszerűbben és céltudatosabban dolgoztak. A római kisnemes Cavallerottikkal értettek szót november közepén, mikor a marinoi háborúság elhúzódása és a környék pusztulása a városban a közhangulatot nagyon megrontotta; a katonák pedig zúgolódtak zsoldjuk kimaradozása miatt. Meggyeztek velük, hogy egy éjjel beeresztik titkon seregüket a város kapuján. A tribunnak azonban fülébe jutott a tervezett árulás és védelemre készült. A nép közt az a hír volt róla elterjedve, hogy olyan, mint az őrült; se nem eszik, se nem alszik. Hívására Giovanni de Vico jelentkezett Francesco-fia társaságában száz lovassal. De úgy látszik, volt rá oka, hogy ne bízzék benne. Társaival, tizenöt toszkánai baronettel, ebédre hívta, elfogatta; katonáinak fegyverzetét és a magával hozott élelmet saját emberei közt osztotta szét. Méltán tarthatott ennek a pápa által is teljesen megbízhatatlannak ítélt embernek az árulásától. Hiszen a bolognai krónika is úgy tudja, hogy a prefektus titkon egy követ fűjt a Colonnákkal, Orsiniakkal, Savelliekkal és a római elégedetlenekkel.

A jelek szerint Cola di Rienzo már november 17-ére várta az orytámadás megindulását, mert ez nap reggel összehívta a népet és azzal bátorította, hogy éjjel megjelent álmában Szent Márton, aki tudvalevőleg egy római tribun fia volt, s megjövendőlte ellenségeinek vereségét. Három nappal később a Szent Péter bazilikában kelyhet és palliumot ajánlott fel a Colonnák nagy ellenfelének, VIII. Bonifác pápának oltárán. 20-án éjjel végre a kémek azt a hírt hozták, hogy a palestrinai csapatok megindultak és Rómától négy kilométerre, az úgynevezett „*Monumento*”-nál pihentek meg. Cola di Rienzo erre azonnal félreverte a harangot s a Kapitóliumon összegyűlt fegyveresekbe egy újabb álmanak elbeszélésével igyekezett bizalmat és lelkesedést önteni. Azt állította, hogy megjelent előtte Bonifácus szelleme, örvendezve, hogy végre közeledik a bosszú és a Colonnák megsemmisülésének órája. Közölte azt is, hogy vele jön saját fia, Lorenzo is „a nép árulói és az esküszegők” elleni csatába, s hogy az ellenség időzését a „monumento”-nál a legjobb előjelnek veszi: bizony sír, mo-

numentum fogja hamarosan testüket takarni. A tribun mellett voltak az angyalvári Nicola és montegiordanoi Giordano Orsini, valamint Malabranca kancellár, akik pár hónap előtt Giovanni de Vico és a fondii gróf ellen vezérkedtek. Cola di Rienzo Lorenzo-Boetius fiával együtt ott volt Vetrulló gróf két serdülő fia is, hogy szokjanak ahhoz a hősi életstílushoz, melynek megvalósítását a tribun a római múlt újjéledését munkáló jövő nemzedék életfeladataul tűzte ki.

Ezalatt a Colonnák serege már a San Lorenzo fuori le mura kolostorához érkezett. A vállalkozás vezetője, az ifjabb Stefano — ugyanaz, aki 1343-ban, mint a római diszköveség feje, már ellenfele volt a tribunnak — bár rossz előérzet gyötörte, betegnek érezte magát s útközben hányt is, odalövegolt a San Lorenzo-kapuhoz és nevéen szólította az őrt, akinek a cavallerottikkal előzőleg megbeszélt áruló tervértelmében a kaput ki kellett nyitnia. De helyette, nagy csodálkozására, egy Paolo Buffa nevű ifjászkatonára felelt belülről, felvilágosítva őt, hogy a keresettet leváltották és hogy szó sem lehet arról, hogy előtte a kapu megnyíljen. Hiába hivatkozott Stefanuccio arra, hogy ő római, joga van hazajönni palotájába, annál is inkább, mert a nép és egyház zászlaját hozza, tehát ugyanazokat a zászlókat, melyeket Cola di Rienzo hordozott május 20-án, mikor a pápai vikáriussal elfoglalta a kapitóliumi palotát, de melyhez — a Colonnák kétségtelesen így állították be a kérdést — a tribun hűlenné lett. Az őrség parancsnoka, aki az árulás megakadályozására felkészült s Cola di Rienzonak bizonyára egyik leghívebb embere volt, egyáltalán nem volt hajlandó érvelését méltányolni. Épp ellenkezőleg, figyelmeztette Stefanucciót, hogy Róma népe fel van ellene háborodva pusztításai miatt és hogy a Kapitólium harangjának kongása csak bajt hozhat a fejére. Talán csak nem azért, hogy meggyőzze messere Stefanót kérésének hiábavalóságáról, hanem azért is, hogy a városban bújkáló Colonna-pártiakat az előkészített puccs végrehajtásának minden lehetőségétől megfosssa, a kulcsot, mely csak belülről volt használható, kihajította. Szakadt az eső. A kulcs nagyot csobbant egy pocsolyában!

Stefanuccio erre visszalövegolt társaihoz, akiket igen rossz hangulatban talált. Pietro Agapito Colonna, a volt marseillei prépost, az imént elszunyókált és álmában feleségét özvegyként látta; legjobb szeretett volna visszafordulni. A marinoi Giordano Orsini és Sciarretta Colonna sem sok kedvet éreztek a szerencsétlenül induló vállalkozáshoz. Rövid tanácskozás után tehát valamennyien abban egyeztek meg, hogy ezúttal csak demonstratív elvonulást rendeznek hangos dobpergéssel és kürtszóval a kapu előtt, mely mögött közben Cola di Rienzo fegyveres népe szépcsendben felsorakozott. Ugyanígy szégyenítette meg nemrégiben Castruccio Castracani, a híres condottiere, a firenzeieket. Miután hónapokon keresztül pusztította területüket, kihívó szemtelenséggel vonult el a város falai alatt, gúnyolva polgárait, hogy nem mernek vele megmérkőzni.

Csakhogy a Colonnák nem számoltak a tribun népének elkeseredett gyűlöletével és haragjával, mit birtokaiknak felégetésével és zsákmányolásaikkal vontak magukra. Az első két csapat már elvonult a kapu előtt, nagy zenébonát csapva. Mögöttük jött az ifjú Giovanni Colonna — akit a gúnyvacsora gonosz emlékének ellenére Cola di Rienzo békülési szándékában a Niccolò Gaétani elleni expedició vezérévé nevezett volt ki s akit a kapitóliumi hóhérlakoma után hercegi címmel tüntetett ki. Néhány társával megelőzte az apja, Stefanuccio által vezetett deréksereget. Katonái, vérszemet kápvá azon, hogy az őrség önmaga foglya a városban, szigorú parancs ellenére, egészen a kapu alá nyomakodtak és kívülről döngették, doromboltak rajta. Ez a gúny a bennlévőket vérig sértette és a végsőkig ingerelte: dühükben nekiestek a zárnak, összezúzták, mire a jobb kapuszárny felnyílt. Giovanni azonban elbizakodottságában hirtelen azt gondolta, hogy belül cavallerotti-párthívek győzedelmeskedtek. Visszafordult tehát már távolodó társaitól és a kapurészen vákmerően beugratott díszes lován. E váratlan fordulat óriási zürzavart keltett a kapun belül. A tribun egyszerre csak azon vette magát észre, hogy a nép zászalaja eltűnik a lovasok és gyalogosok tülekedő menekülésében s folsóhajtott: „Istenem, Istenem, mért hagytál el engem!” De a következő pillanatban a megrettentek észbe kaptak, mert látták, hogy a bátor vitézt senki sem követi s oly magában van, mintha vesztőhelyre menne, aztán lova őt a bejáratától jobbra egy barlang felé ragadja s ott ledobja. A menekülők visszafordulnak és minden oldalról megrohanják az életéért könyörgő ifjút. Fegyverzetét, ruháit letépi, összeszúrák-kaszabolják, aztán meztelenül ott hagyják, mert a figyelem újból a kapu felé fordul. Ugyanis, amint Giovanni atyja, Stefano észrevette, hogy fia hiányzik a csapatból, utána lovagolt a városba, de látva a tumultust, elmenekült. Kis várta mégis visszafordult, hátha segíthet fián. Azonban megpillantotta Giovanni meztelen tetemét egy vértől piros pocsolya közepén, s ismét ki akart ugratni a kapun. E pillanatban a toronyból súlyos szikladarabot hajítottak le rá, mely hátát és lova farát érte, aztán egyik combját szinte egészen leszakította. Dárdák repültek feléje: egyik homlokra találta, a reá rohanók testét sebekkel borították.

A feldühödött nép most kirontott a kapun és kegyetlenül lemészárolt mindenkit, akit a menekülő seregből még elől talált. Pietro Agapito Colonna is alkalmasint bajba jutott rokonainak megsegítésére maradt vissza. Az egykori pap és marseillei prépost ez alkalommal viselt először páncélt. *„Lováról leesett, de nehezen járt, mert a talaj csúszós volt a sok esőtől. Egy közeli szőlőbe menekült. Kopasz volt és öreg. De nem használt semmi. Elvették előbb pénzét, aztán fegyverét, végül életét. Ott feküdt a szőlőben meztelenül, holtan, kopaszon, kövéren; egyáltalán nem volt harcás látvány!”* — meséli a Vita. Egy negyedik Colonnát, a belvederei Pietrot, mellette gyilkolták meg.

A Porta San Lorenzo-i vereség rettenetes csapást mért a megpróbáltatásokhoz szokott agg Stefano Colonnára, de ő fiai és

nagy reményekre jogosító unokája elestének hírét is sztoikus megnyugvással fogadta. A tribun viszont diadalmaskodott. A győzelem után ezüst babérkoronájával a fején ujjongó népével az Aracoeli templomába vonult és ott a csodatevő Szűz Mária képe elé letette koronáját, jogarát, mint aki elvégezte életének egy nagy feladatát, valójában azonban felhasználva az ünnepélyes alkalmat arra, hogy ezentúl lemondjon hatalmának ama maga alkotta jelvényeinek használatáról, melyek — mint akkoriban erről már meggyőződött — szálka voltak úgy a pápa, mint a nép szemében. Aztán a kapitóliumi palota erkélyéről szónoklatot intézett a tömeghez, melynek során kardját színpadiasan megtörölve és hüvelyébe dugva azzal dicsekedett, hogy *„olyan fejnek vágta le füleit, melyeket sem a pápa, sem a császár nem tudott levágni.”* Ebben igaza is volt. Hiszen a Colonnák taszították sírba VIII. Bonifácot s ők dacoltak sikerrel úgy VII. Henrik, mint Bajor Lajos császári törekvéseivel szemben. A pápa kiátkozó buláját ez utóbbi ellen is, Giacomo Colonna, a későbbi lombézi püspök, Petrarca pártfogója és barátja, szegezte ki életének vakmerő kockázatásával a nép által választott császárt ünneplő Rómában a San Marcello-templom kapujára.

A porta San Lorenzo-i ütközet, melyben még számos nemes esett el és került fogságba, rettenetes veszteséget jelentett a Colonnák és párhíveik számára. De úgy a Vita írója, mint később maga Cola di Rienzo is bevallják, hogy kár volt a kardot olyan hamar hüvelyébe visszacugni, mert ha a tribun a diadalmában való tetszelgés helyett e pillanatban azonnal Marinot fogja estrom alá, végleg leszámolhat a római oligarchia hatalmával s több reménnyel szállhat szembe a feje fölött már tornyosuló vészszel is. Még győzelme kihasználásának elmulasztása ellenére is, azonban olyan vér- és tekintélyvesztést okozott a nemességnek, hogy ez lehetővé tette a firenzeihez hasonló demokratikus fejlődést a jövőben. Az 1363-i népi alkotmány létrejötté a San Lorenzo-i ütközet nélkül el sem képzelhető.

Cola di Rienzo még a nagy esemény napján értesíti körlevélben Itália városait a nem remélt és szinte hihetetlen diadalról. Örüljenek — mondja — a nép és az igazak, a tirannusok pedig reszkessenek! Megsegítette őt a tribun-fi boldog Martinus, akit a római nemesek megbántottak azzal, hogy már régebben ünnepén békés zarándokokat támadtak meg. De Szent Lőrinc, István és Kolumbán haragját is magukra vonták ők, mert az utóbbinak ünnepén kirabolták a San Lorenzo-templomot, melyben az első kettő teste pihen. A négy szent megsértéséért — vallja a mindenütt szimbóliumot és isteni igazságszolgáltatást kutató tribun — négy Colonna bűnhődött halállal. Vallásos, világi és politikai képzetek keverednek most is exaltált képzeletében.

Bosszúja azonban még mindig nem volt teljes. A Colonnacsalád sírboltja az Aracoeli-templomban volt. Hogyan engedhette volna meg, hogy abban a templomban temessék el a négy elesettet, melyben néhány héttel előbb esküdtek meg az evangéliumra, hogy hűek maradnak a néphez? *„Ha megharagítanak — üzente síró*

asszonyaiknak, nyilvánvalóan visszhangozva Stefano Colonna szavát, mellyel őt uralomrajutásakor megfenyegette a San Marcello-téren, — *ha megharagítanak, beledobatom az átkozottak testét az akasztottak sírgödörébe, mert esküszögök és nem érdemelnek végtiszteséget!*” Végül is a San Silvestro in Capite-templomban, amely mellett a Colonnák házuk lányai számára apácakolostort alapítottak volt, temették el őket a legnagyobb csendben és titokban.

Cola di Rienzo egykori bizalma ünnepélyes esküjükben és őszinte felháborodása annak megszegése felett, kétségtelenül bizonyítják erkölcsi gondolkodásának emelkedettségét. Amennyire enyhíti azonban ez a jellemvonás szemünkben kegyetlenségének megítélését, épp annyira érzékelteti s festi még sötétebben alá a trecentonak pártharcokban megátalkodott lelki eldurvultságát a tribunnak az a tette, melyre gyűlöletében és mindenáron való jelképesítésében másnap ragadtatta magát. Fiát, Lorenzot avagy Boetjst kivitte újból a Porta San Lorenzohoz, ott a lovagok egy csoportjának jelenlétében tenyerével vizet merített a pocolyából, mely a szegény Giovanni Colonna véréből volt piros, s vele lovaggá keresztelte őt. A római oligarchia vérével akarta megerősíteni jövő harcaira, az új nemzedéknek ama népi lovagrendjét, melynek keresztségét maga Constantinusnak, az első nagy keresztény római császárnak kádjában nyerte el. Farinátákhöz és Ugo linokhoz méltó dantei elképzelés, mi azonban a római lovagok és a római nép humanizmusát mélyen sértette.

Mialatt Cola di Rienzo így örvendezett a bosszún azért, hogy legyűrte a bizalmával visszaélő Colonnákat, a sebesülten elmene-kült Giordano Orsini bevette magát újból Marino várába és kezdte tovább nyugtalanítani pusztításaival a római polgárságot. Tehette ezt annál is inkább, mert most már VI. Kelemen pártfogására és támogatására is számíthatott a tribunnal szemben.

XII. A pápa haragia.

Az augusztus 1-i események után a pápai vikárius a társ-rektorság gyakorlásától mindinkább visszahúzódott s az augusztus 2-i és 15-i ünnepségeken már nem is vett többé részt, mit a tribun felhasznált arra, hogy kerékkötő közreműködéséről végleg lemondjon. Cola di Rienzo július 27-én kezdett és két utóirattal augusztus 5-én befejezett levélben tett mentegetőző hangon jelentést a pápának a vikárius által nehezményezett kezdeményezéseiről. Raimondo orvietoi püspök — *dominus meus* — és ő, mondja többek között, számos római, toszkán és lombárd jogtudóst hívtak össze, hogy döntsenek, vajjon Róma visszakövetelheti-e a törvényt folyamán elidegenített jogait, melyekkel a római oligarchák oly rútul visszaéltek. Igenlő határozatukat, tribuntársa távollétében, de a római klérus jelenlétében, a római nép jóváhagyta és őt, „*sub honore et reverentia sancte matris ecclesie et Sanctitatis Vestre*”, megbizta, hogy döntésüket törvényerőre emelje... A Szentlélek méltatta őt arra, hogy augusztus 1-én — „*die pontificali*

et imperialis“ — lovaggá avattassék... A toszkán városokat római polgárjogban részesítette... A császárválasztókat és a vetélykedő császárokat 1348 pünkösdjére Raimondo vikárius elé és maga elé idézte, s reméli, hogy a közelgő jubileumi évben pápa és császár együtt lehetnek majd Rómában... Maga a „tribunus augustus“ címet nyerte el... Az idegen követeknek zászlót és gyűrűket ajánlódokozott... Mindezt a közvetlen benyomások izgalmával, de egyben valami szándékolt zavarossággal és szófukarsággal mondja el a tribun, s már azt is szükségesnek érzi, hogy védekezzék: „*ne hallgasson a pápa ellenséges besúgókra, mert ő hű szolgája. Isten legyen tanúja és megbosszulója az ő tisztalelkűségének és ellenfelei galádságának. Igaz, hogy a nép — teszi hozzá — örökös tribunsággal kínálta őt meg, de ő teljesen a pápa kezei közé teszi le sorsát és felajánlja, hogy három hónap múlva, azaz a szokásos hathavi kormányzati periódus végén, lemond hivataláról*“. Ellenséges besúgókról, kikkel szemben neki Avignonban nap-nap mellett a tribun pártját kellett fognia, beszél Petrarca is augusztus végén abban a levélben, melyben a Cola di Rienzo megdicsőülésére vonatkozó már ismert álmát beszéli el. Szerinte Mars, azaz a megidézett IV. Károly császár, villámokat szór, de Jupiter, vagyis maga a pápa, még nyugodt. Ez talán azzal magyarázható, hogy VI. Kelemen terveivel nem is nagyon ellenkezett, ha az új német király római megkoronáztatásával szemben épp Rómában merülnek fel nehézségek.

A pápa jupiteri nyugalma azonban nem tartott sokáig. Már augusztus 17-én Matteo veronai püspököt küldi Rómába. A jubileumi búcsúra vonatkozó levelek, melyeket reá bíz, valószínűleg csak ürügyül szolgálnak arra, hogy a római helyzetről részletebben tájékozódjék. Mikor pedig a veronai püspök nem indulhat útnak, négy nappal később VI. Kelemen Bertrand de Deux nápolyi legátusnak ír tájékoztató levélanyag mellékelésével, s felsorolja Cola di Rienzo bűneit — tribun cím bitorlása, lovagfürdő, koronázása és azon Itália követeinek megjelenése, pénzveretés —, melyek közt különösen hangsúlyozza, hogy a rektor beleavatkozik az egyházi igazságszolgáltatás dolgába, azaz a klérus felett erkölcsi felügyeletet és hatalmat akar gyakorolni. Ezekhez a szemrehányásokhoz járul csakhamar egy másik súlyos sérelem. Szeptember 1-én ugyanis a tribun maga értesítette volt egy avignoni bíboros-jóakaróját — talán azt a Guido de Boulogne-ot, aki iránta 1343-i ott tartózkodásakor már jóindulatot és terveivel szemben megértést tanúsított — hogy Sabina és a Patrimonium szinte valamennyi városa, nem bírva tovább a pápai rektorok és tisztviselők rossz kormányzatát, kérve kérte őt, fogadja őket joghatósága alá. Ő, folytatja, ez elől nem térhetett ki, ahogyan a még távolabbi, Toszkanában fekvő Arezzo felajánlkozását sem utasíthatta vissza. Az arezzoi signoria gyakorlását tehát Guido da Isola római polgárra bízta, a Patrimonium élére Manfredo de Cornetot állította, a segítséget kérő városkák élére pedig derék polgármestereket nevezett ki. Mindebből világosan kitűnik, mily kívánatos lett Cola di Rienzo igazságos, közigazgatásilag jól megszervezett,

a szegények és elnyomottak iránt nagy szociális érzéket mutató uralma alatt élni. De a pápai tartományok rektorai természetesen a leghatározottabban tiltakoztak a tribun hatalmi túlkapásai ellen, s bennük VI. Kelemen is most már súlyos veszedelmet látott.

Aztán kiszivárogtak lassan Cola di Rienzo Itália egyesítésére vonatkozó álmai, sőt ama álláspontja is, hogy Provence is az ő tervezett római-olasz egységének vonzási körébe esik. Talán ez a magyarázata annak, hogy a tribunnak egy Avignonba igyekvő követét Orgon városkánál, Arles mellett, a Durance folyónál véresre verték. Petrarca szójátékokkal és szónoki kifakadásokkal fejezi ki Cola di Rienzonak mélységes megbotránkozását e barbár támadás felett, s egy másik levelében figyelmezteti barátját, hogy Avignonban az olasz félsziget egyesítését célzó római polgárjog-adományozgatás s egy olasz császár megválasztására vonatkozólag hangoztatott elvei miatt Róma-ellenes hangulat kezd lábra kapni. Forrón kívánja, hogy a felszabadított Rómát továbbra is szerencsésen kormányozhassa!

Szeptember 15-én a pápa már azt az utasítást küldi Bertrand de Deuxnek, hogy Rienzo megfigyelésére menjen Rómába, vagy — amennyiben nem távozhatnak el a szicíliai birodalomból — ezt jelentse, hogy oda más legátust küldhessen. Cola di Rienzo ugyan váltig fogadkozik, hogy csak az egyház érdekei lebegnek a szemei előtt, de tettei egészen mást mutatnak!

Cola di Rienzo hamarosan ismét szükségesnek látja, hogy az ellene Avignonban terjengő vádak ellen védekezzék. Rainaldo Orsini pápai jegyzőt, régi avignoni barátját választja ki közvetítőül. Lovagfördőjét szentségtörésnek mondják? De tilos lenne egy buzgó kereszténynek lelkileg megtisztulnia egy kádban, melyben egy pogány testileg megtisztulhatott? S míg Krisztus testéből magunkhoz vesszük az ostya képében, csak Constantinus kádja lenne érinthetetlen ereklje? Aztán meg ki kételkedhetnék az ő igaz vallásos áhitatában, mikor csak az imént vett részt egy olyan hatalmas ünnepi körmenetben — a halálra ítélt nemesek esküje és szabadonbocsátása alkalmából — milyent Róma még nem látott, s mikor ő szabályozta rendeletileg, hogy mindenki köteles évente legalább egyszer gyónni-áldozni. Nem érdemi meg ő tehát, hogy a kúriában ellenségeire hallgassanak s reméli, hogy követének provencei bántalmazóit a pápa szigorúan meg fogja büntetni. Minden félreértés oka csak a nagy távolság, mi a Szentatyát örök városától elválasztja, s ő kéri a Szentlelket, hogy VI. Kelemen jöjjön mihamarabb Rómába. — Ez az oktató hangon írt és a spirituálisok eszményi egyházának szellemét leheő levél azonban éppen nem volt alkalmas arra, hogy az Avignonban magatartása kapcsán támadt ellenszenvet megváltoztassa.

Szeptember második felében a pápa cselekvésre határozza el magát. A Patrimonium és Campagna rektorait felszólítja, álljanak ellent Cola di Rienzo területgyarapítást célzó követeléseinek, váraikat költséget nem kímélve erősítsék meg s szólítsák fel védekezésre a spoletoi herceget is. A tivolii püspöknek ugyanakkor VI. Kelemen megtiltja, hogy a tribunnak számoljon be a város

igazgatásáról, s a nép által reá ruházott sindicusi tisztséget a jövőben megtartsa. Más főpapoknak és apátoknak is meg hasonló tartalmú rendelet, Bertrand de Deux pedig parancsot kap, hogy siessen a Campagna és Patrimonium rektorai ellentárlásának támogatására Rómába. A pápát most egyszerre érdekelni kezdi a város belső ügyei is, melyeknek mindazideig kevés figyelmet szentelt. Határozottan a nemesség pártjára áll. Mikor hírt vette, hogy a tribun ennek vezetőit a Kapitóliumon elfogatta, ír a tizenhármak tanácsának, mely tudomásunk szerint Cola di Rienzo hivatalba lépése óta egyelten egyszer sem ült össze, járjon közbe azonnali szabadonbocsátásuk érdekében. Erre különben a tribunnak is rendeletet ad azzal, hogy a nemesek ellen felhozott vádak alaptalanok s ők *verosimiliter* teljességgel ártatlanok.

Október elején a rendelkezések egész sora megy Bertrand de Deuxnek. A legátus teljhatalmat kap, hogy magánosokat és intézményeket a tribunnak tett ígéreteik vagy esküjük alól felmentse, hogy továbbá Cola di Rienzo szükség esetén hivatalától felfüggeszthesse és helyébe szenátorokat nevezhessen ki. A Patrimonium rektora további katonai rendszabályok foganatosítására nyer utasítást. A szabin községekhez parancs érkezik, hogy szakítsanak meg minden érintkezést Cola di Rienzoval. Adót nem szabad neki fizetniök, élelmet ne szállítsanak Rómába, minden kereskedelmet szüntessenek be az örök várossal, s a tribun idézésére nem szabad megjelenniök. Arra is utasítja a pápa legátusát, hogy a népre igyekezzék pénzajándékkal, gabonaosztással és annak a hírnek terjesztésével hatni, hogy mindaddig, míg a tribun hatalmon van, ne reménykedjenek az ígért jubileumi év kihirdetésében, melytől pedig a lakosság gazdasági fellendülést és jobb létet remélt.

Miután megbízottját, Bernardino d'Orvieto pápai penitenciáriust, Cola di Rienzo, tiltakozási kísérletével, nagyon határozottan elutasította, Bertrand de Deux a fent jelzett instrukciókkal maga érkezett Rómába. A tribun e napokban épp Marino ostromával volt elfoglalva. A legátus, akiről Cola di Rienzo bizonyára sejtette, hogy mi járathban van, ismételten izent érte. Végre egy szép reggelen a tribun meg is jelent lovas kísérettel a városban s első dolga az volt, hogy a pápa által pártfogolt marinói Orsinik San Celso meletti palotáját, az Angyalvár közelében, a marinói vár hiábavaló ostroma miatt elkeseredett katonáival leromboltassa. Aztán, császári álomvilágában még mindég teljesen elmerülten, úgy látszik, rá akart ijeszteni a biborosra, aki — mint láttuk — azzal a meglízátással érkezett, hogy nemességet és népet Rómában ellene lázítson. „*Lovasságával a San Pietropa vonult — meséli a Vita —, ott bement a sekrestyébe és fegyverzete fölé felvette a császári dalmatikát, melyet az imperátorok szoktak hordani koronázásukkor, ezt az apró gyöngyökkel kirakott igen díszes ornátust. Ily díszeszel páncélzata fölött, Caesar módjára ment fel kürtszóval a pápa palotájába, a legátus elébe, jogarral kezében, koronával a fején. Rettenetes és fantasztikus jelenség volt! Mikor a legátus elé ért, ezt kérdezte: „Küldtél értünk, mit kívánsz?” A legátus így felelt:*

„Sok megbízatásunk van számodra Urunk, a pápa részéről.“ Mikor a tribun ezt meghallotta, rikácsoló hangon így kiáltott: „Ugyan miféle megbízatások?“ A legátus az ingerült válasza elhallgatott és magába fojtotta a megbízatások előadását.“ Cola di Rienzo pedig sarkon fordult és, bár maga most már Rómában maradt, mert észrevette, hogy hatalmát itt fenyegeti a legnagyobb veszély, folytatta a harcot Marino ellen. Célját elérte: a bíbornok sietett személyét Montefiasconeban, a Patrimonium székvárosában biztonságba helyezni.

VI. Kelemen november eleji rendeleteiben ez események hatása alatt mind kményebb jelzőkkel illeti volt kegyeltjét, hűtlenné vált rektorát. Béliál fia, sátán fajzata... repülnek ellene a haragos kifakadások. Marinoba, Rainaldo és Giordano Orsinihez, ellentállásra biztató levél megy tőle. Bertrand de Deux és a Patrimonium rektora parancsot vesznek, hogy fegyveres segítségben részesítsék őket. Most már rohamosan közeledik a „pártütő“-re mérendő utolsó csapás órája. A pápa november 13-án meghagyja legátusának, hogy egyházi javak bitorlása miatt indítson hivatalos eljárást Cola di Rienzo ellen. Mit sem használ, hogy a rektor november 20-i Porta San Lorenzo-i győzelme után a Szűz Máriának ajánlja fel az Ara-coeliben a koronát és jogart, melynek viselése annyi kifogás és gáncs tárgya volt, s hogy ezentúl igyekszik magát hú sáfárnak mutatni.

XIII. A világ szerelmese.

Cola di Rienzo megbuktatását nemcsak Itália egyesítésére és a császárválasztásra vonatkozó tervei, hanem különösen az utóbbi hónapokban megeléknült külpolitikai tevékenysége is erősen sürgette. Mindjárt uralomrajutása után atyja barátját, Onufrius de Ilpernis lovagot küldte Bajor Lajoshoz s egyben írt a francia és angol királyoknak is, hogy „békét teremtsen a világban“. Augusztus 1-én aztán a „Zelator Italie“ mellett az „Amator Orbis“ címet is felvette, mi programot jelentett; azt, hogy Európa és a világ népeinek egyesítésére törekszik egy augustusi birodalom keretében és a béke jegyében. Kardvágásai a világ három része felé is e programját érzékeltették jelképesen. Ily irányú tevékenységre és szándékának megvalósítására Nagy Lajos királyunk nápolyi hadjárata látszott alkalmat és lehetőséget kínálni.

Anjou Róbert nápolyi királynak 1343 januárjában bekövetkezett halála óta, mint ismeretes, az ifjú magyar uralkodó ugyanis hasztalan követelte a pápától, hogy nejével, Johannával együtt Endre királyfit is koronázzák Nápoly királyává. Anyjuknak, a magyar királyasszonynak Nápolyban 1343 júniusában tett személyes látogatása, melynek folyamán Rómában is megfordult, sem hozott döntést. A király követei 45.000 ezüstmárka felajánlásával ugyan végül kieszközölték a kuria kedvező határozatát, de Endrét 1345 szeptember 18-án Aversában megölték. Nagy Lajos elkeseredett elégedetlenségét fokozta a következő években még az, hogy hiába követelte VI. Kelemen pápától a bűnösök és a cinkos feleség megbüntetését. Johanna rokona, VI. Fülöp francia király támogatásával

mindég újból kisiklott a pápai igazságszolgáltatás kezei közül. IV. Károly ugyan apósa volt Nagy Lajosnak, de ő is a francia király és a pápa táborába tartozott. A magyar királynak tehát oda kellett fordulnia, honnan hathatós támogatást remélhetett a pápával szemben. Ezt meg is tette. Osztrák rokonai útján mindenekelőtt érintkezést keresett a kiátkozott Bajor Lajos császárral, vele szövetségbe lépett és egyezségük megpecsételésére öccsét, István herceget eljegyezte a császár leányával, mi a pápa megbotránkozott tiltakozását váltotta ki. Egyben VI. Fülöp semlegesítésére Siegfried garammeléki szent domokosrendi apátot III. Edvárd angol királyhoz küldte követségbe, legjobb diplomatái pedig végigjárták az északolasz kis államok tirannusait, hogy nápolyi bosszúhadjáratának útját előkészítsék.

1347 júniusában, tehát nem sokkal Cola di Rienzo hatalomátvétele után a király egy előcsapata Kont Miklós pohárnok parancsnoksága alatt a Rómától mintegy kétnapi lovaglásra nápolyi területen fekvő Aquila alá érkezett, melynek kapuit Lallo Campanesco városkapitány megnyitotta előtte. Jelenléte római területen is visszhangra talált. A campagnai rektor testvére, aki mint elbeszéltek, a gaetaiak által segítségül hívott Cola di Rienzoval állott ellenségeskedésben, Nagy Lajos pártjára állott és négy bandiera lovassággal a magyar sereghez sietett. Július elején Kont Miklós arról érdeklődött a tribunnál, vajjon megengedné-e, hogy római területen ura számára lovasokat toborozzon. E katonai együttműködésre irányuló javaslatot később magyar részről így fogalmazták-meg: „a tribun 500 magyar lovasot kap kölcsön ott, amikor és ahányszor akarja, ha Rómában ezer lovas felfogadását engedélyezi.” Cola di Rienzo azonban kénytelen volt kezdetben e kérdéssel szemben tartózkodó álláspontra helyezkedni, egyrészt, mert tudta, hogy Nagy Lajos VI. Kelemen akarata, sőt határozott tilalma ellenére készül hadjáratára, másrészt mert azok a feudális nemesek, akik a magyar királyt támogatták — a campagnai rektor fivére, Nicola Gaetani fondii gróf, Giovanni Pipino minorbinoi gróf és altamurai örgróf, kinek budai tartózkodásáról megemlékeztünk —, valamennyien esküdt ellenségei voltak. Ezért hát követeket küldött Kont Miklóshoz Aquilába, akiket ott „nagy tisztességgel és szeretettel fogadtak”, s békebíróul ajánlkozott a magyar király és nápolyi Johanna ügyében. Kont Miklós az ajánlatot el is fogadta s fegyvernynyugvást rendelt mindaddig, míg a tribun megbízottjai megjárják Nápolyt. Johanna azonban elutasította a közvetítést. Hildebrand páduai püspök július végén arról értesít, hogy a követek üres kézzel tértek vissza. Mindazonáltal a tribun nem nyugodott és Róma a következő napokban élénk diplomáciai tárgyalások középpontjává lett. Még július végén Bajor Lajostól követség jött, melynek célja valószínűleg nem csak ama kérdés tolmácsolása volt, hogy Cola di Rienzo járjon közbe a pápánál az egyházi átok alól való feloldozás érdekében (Vita I. 22). Avignoni értesülés szerint a tribun viszonzásul két követet küldött volna Münchenbe. Ezek Bajor Lajost császárnak szólították, szövetséget ajánlottak neki s egyik fiát a nápolyi királysággal kínálták meg állítólag.

Alig zajlott le lovaggá ütésének és a zászlóadományozásnak ünnepe, augusztus 4-én díszes küldöttség érkezett Budáról Rómába. Katonai szövetséget ajánlott. Cola di Rienzo, ha hihetünk VI. Kelemenhez írott jelentésének, még mindég igyekezett „*a lehetőség szerint Johanna pártját fogni*“. De a két „igen előkelő“ magyar főúr, akinek zöld bársonyból és posztóból volt a mentéje; azt is kérte, hogy „*a római nép útján a tribun gondoskodjék arról, hogy a bárók által felakasztott Endre apuliai király halála megbosszultassék*“. Mikor a megbízatásuk a pápai rektor értésére esett, a nagyteremben ép törvénynapra összegyűlt nép elé vezette őket, fejére tette a tribuni koronát, jobb kezébe fogta az ezüst országalalmát és a király üzenetének meghallgatása után a zsoltár szavaival kiáltott fel: „*Ítékezni fogok az igazság jegyében a földkerekség fölött!*“ Szónoklata, úgy látszik nem akarván sérteni a pápa érzékenységet, csak általánoságok között mozgott, de ugyanakkor egy bíborosnak, aki bizonyos tetteit bírálta, azzal vágott vissza, hogy jobb lenne, ha András herceg meggyilkoltatásának körülményeit vizsgáltatná ki s a bűnösök megbüntetéséről gondoskodnék.

Aztán Johannától is érkezett követség, mely a tribun felesége számára ötszáz aranyforintot és ékszereket hozott ajándékba. A szónokló Landulf amalfii érsek a Makabeusok VIII. könyvének 17. versével kezdte beszédét: „*És követeket küldö Rómába a barátság megülítésére.*“ Aztán sok hízlegés közt arra kérte a tribunt, segítse Johannát Nagy Lajos fenyegető támadása ellen. De Cola di Rienzo gyorsan feltalálta magát és, kitűnően ismervén a bibliát, azzal a citátum-sorral felelt, mely a rómaiak válaszáat tartalmazta a makabeusoknak (VIII. 23): „*Távol legyen tőlünk fegyver és kard. Szárazon és tengeren legyen béke!*“ A tudós érsek ugyancsak meglepődött szentírási szövegekben való jártasságán.

Tarantoi Lajostól, a királynő új férjétől és Durazzoi Károlytól is jöttek küldöttek. Talán az angol király október közepén érkezett üzenete és a francia fejedelem levele, mely már Cola di Rienzo bukása után jött csak meg Rómába, szintén a nápolyi ügygel állt összefüggésben. A tribun komoly törekvését, hogy békét közvetítsen Nagy Lajos és Nápolyi Johanna között, mutatja az is, hogy mindkét fél jogi képviselőit Rómába kérlette s ezek ítélőszéke előtt kifejtették álláspontjukat. A kísérlet ugyan nem sikerült, de lehetetlen Cola di Rienzo törekvéseiben egy új európai, sőt világbéke szövegét meg nem hallanunk.

Csak mikor szeptembertől kezdve folytonosan a pápa határozott ellenséges magatartásába ütközik, kezd a Nagy Lajossal való szövetség gondolatával komolyan foglalkozni. Kapóra jött ezért számára, hogy október elején újabb követek érkeztek hozzá Budáról, akik három dolgot kértek tőle és a római néptől. Először: A tribun és Róma, az egész világ közös hazája, szolgáltassanak igazságot az ártatlan Endre király gyászos haláláért és bélyegezzék meg ítéletükkel a gaztett elkövetőit. Másodszor: mivel mind maga a király, mind ősei mindég hívek voltak a római anyaszentegyházhoz és hű barátai voltak a római népnek, fogadja el ő és a római nép örök barátságát és szövetségét. Ígéri, hogy azt akarja és tagadja, mit a ró-

mai nép akar és tagad. Harmadszor: Az általa és a római nép által hozott ama határozat ellenére, mely megtiltotta, hogy idegen sereg olasz földre lépjen, a római nép engedje meg neki az átvonulást. A városnak, tartománya földjeinek, a római nép jóakaróinak és barátainak dolgait nem fogja semmi újítással megbolygatni. — Giovanni Villani (XII. 105.) úgy tudja, hogy a római nép a tribun javaslatára valóban szövetségébe is fogadta a magyar királyt.

A minden oldalról szorongatott tribun elméjében bizonyára megvillant az a gondolat, hogy Nagy Lajos útján Bajor Lajossal és az angol királlyal olyan európai koalíciót kovácsolhat össze, melynek segítségével Róma népe dacolhat a pápa haragjával. Ezért siet írni Firenzének, Perugiának és Sienának, hogy biztosítsa a magyar sereg szabad átvonulását e városok területén. Allítólag egy háromszáz magyar lovashól álló segélycsapat meg is érkezett volna Rómába, de semmi nyom nincsen arra, hogy ez Marino ostromában részt vett volna; azt is csak egy krónika kevésbé megbízható értesülése állítja, hogy a Porta San Lorenzo-i ütközetben jelen lett volna.

A pápa természetesen minden eszközzel küzdött e szövetség létrejötte ellen, amelyre való törekvésnek a vádja Cola di Rienzo bűnlajstromát gyarapítja. Egy pillanatra ugyan még arra is kapható, hogy legátusa útján a tribunt rábeszélje, kössön Johannával szövetséget. De, mikor október elején Bajor Lajos, a római rektor titkos szövetségese, egy vadászszerencsétlenség áldozatává lett, VI. Kelemen Róma-ellenes álláspontja mind jobban megmerevedett. November 20-án Petrarca, kinek helyzetét Rienzo iránt nyíltan hangoztatott barátsága mindinkább kényessé tette Avignonban, elutazott párizsi házába, s azt a megbízatást kapta, bírja rá Mastino della Scala veronai fejedelmet, hogy Nagy Lajost ne bocsássa keresztül területén. Már 22-én „*ex itinere*” ír a költő a Cola di Rienzoval ellenséges viszonyban álló Laelius-barátjának, panaszkodva, hogy három éjszaka nem aludt a tribun sorsa miatt való aggodalmában. Genovából 29-én aztán szakító levelet ír neki. Ez az egyedüli Cola di Rienzohoz intézett levele, melyet „*Familiars*” címen később közrebocsájtott levélgyűjteményébe felvett. A címzettek nevének elhallgatásával kiadott „*Sine nomine*” episztola-kötetébe is csak az 1343-i megismerkedésükről szóló első, a követének bántalmazása ellen kikelő szeptember elejei és figyelmeztetésekkel, meg bírálattal teli szeptember végi levele kapott helyet, míg a többi négyet csak a két tanítványa, Benintendi da Ravennani és Paolo di Bernardo által Petrarca halála után összegyűjtött és először Velencében 1501-ben *Variae* címen megjelent gyűjteményben találjuk meg. Abban az írásában, melyet azért szerepeltet a „*Familiars*”-ben, hogy belőle ítélje meg az utókor viszonyát Cola di Rienzohoz, azt is szemére veti a tribunnak, hogy Itália érdekei ellen idegen, barbár királlyal szövetkezett. Ugyanennek az „idegen, barbár király”-nak VI. Kelemen, IV. Károly közvetítésével, a következőket izeni: „*Légátusától tudja, hogy Nicolaus, aki sok polgár- és honfitársát igazságtalan és gonosz cselekedeteivel maga ellen ingerelte, azt reméli, hogy Krisztusban szeretett Lajos fiunkban, Magyarország felséges királyában és seregében az egyház, va-*

lamint Róma és Itália nemesei, nekünk kedves fiaink ellen, akik e vészthozó emberrel szemben hívek maradtak az ekléziához, segítséget és támogatást fog találni. Gondold meg fiam, milyen gyalázat lenne az egyházza, ha az a király, aki az anyaszentegyház hű fia, üldözöjének nyújtana segédkezet..."

De ekkor, december 7-én Nagy Lajos már elindult Budáról és olasz területen állt seregével. Erthető hát, miért sürgeti a pápa oly nagyon Bertrand de Deuxt, hogy járjon el a tribun ellen. Meg kellett őt minden áron buktatni még Nagy Lajosnak Aquilába érkezése előtt, mert a tervezett szövetség, ha létre jön, nagyon veszedelemmé válhatott volna.

XIV. A bukás.

December 7-én írott levelében a pápa IV. Károly császárnak hírül adja, hogy a császári méltóságra törő Cola di Rienzo ellen eljár és felkéri, tartsa vissza minden eszközzel a magyar királyt a tribun támogatásától, mert annak nem a király becsülete, hanem csak saját aljas egyéni érdeke lebeg szeme előtt.

A tribun ekkor már a csapások egész sora riasztotta fel erőszakkal álomvilágából. Október 11-én meghalt Bajor Lajos, akinek a támogatására császári terveiben számíthatott. Aztán visszaérkeztek az olasz városokhoz és udvarokhoz küldött követei és azt jelentették, hogy Itália egyesítésére törekvő tervei mindenütt visszautasításra találtak: tirannusok és városállamok nem hajlandók függetlenségükről és szabadságukról lemondani. Cola di Rienzo arról is kapott hírt, hogy pápai kiküldöttek jelentkeznek az egyes városok vezetőségénél, így Sienában a nyolcak tanácsa előtt, s ellene, mint az egyház ellensége ellen, segítséget kérnek. Hasonló tartalmú leveleket kaptak Firenze, Perugia, Narni, Pisa, Vitebro, Gubbio, Arezzo, Spoleto, Rieti, Orvieto, Pistoia. Egyben a tribun legbensőbb párthíveihez, — így Angelo Malabranca kancellárhoz — figyelmeztetés érkezett, hogy őrizkedjenek a hűtlen rektor támogatásától, hagyják őt cserben és segítsék elő Bertrand de Deux legátus munkáját; a nemesek közül pedig azok, akik régebbi magatartásuk miatt egyházi átok alatt álltak, mint Sciarra Colonna és Luca Savelli, bocsánatot és feloldozást nyervén, a pápa hívei közé szegődtek. Hogy az eddig teljes visszavonultságban élő Luca Savelli esetében ez milyen jelentőséggel bírt, mindjárt meglátjuk. Végül a pápa Róma népéhez is intézett levelet a tribun ellen, akit Lucifer küldöttének, Antikrisztus előfutárának, istenkáromlónak, „*bestia monstrosa*”-nak nevez.

Minderről Cola di Rienzo kétségtelenül tudott. Igyekezett is most már simulni a helyzethez és megváltoztatni az Avignomból feléje zúduló ellenszenvet és haragot. Mivel a fővád az volt, hogy egyházi birtokot bitorol, december 2-án visszahívja a patrimoniumi és szabin városokba kinevezett podesztákat. A november 20-i Porta San Lorenzo-i ütközet után leteszi koronáját és jogarát az Aracoeli templomban és elhagyja pompázó címeit, míg végre a „*tribunus augustus*” aláírás is az egyszerű „*Miles (lovag) et rector pro Domino Nostro Papa*”-ba változik. Az álmodó egyszerre reálpolitikussá sze-

retne vedleni, de ezzel a kísérlettel semmit sem ért el, mert a pápa nem hitt többé neki, a római népnek szabadságot szerető rétegeiben pedig nem talált megértésre hirtelen megváltozott magatartása és megalázkodása a közben Rómába visszatért Raimondo pápai vikárius előtt. Így azok a párhívei is elhidegültek, akiknek hűségére egyébként számíthatott volna.

Pálfordulásának következményei hamarosan meg is mutatkoztak. December elején a rektorra változott tribunus az orvietoi püspökkel együtt gyűlésre hívta egybe a tanácsot, melyen a sójövődék felemeléséről és a perugiai népkapitány („capitano di guerra”) megválasztásáról kellett döntenie. De — s ez most történik meg először Cola di Rienzoval, — nem tudta akarátát keresztülvinni. Erre december 7-ére megint gyűlést hívott össze, melyen harminckilenc új tag is megjelent, akiket valószínűleg a vikárius kívánságára választottak be a tanácsba. A rektor közülük kettőt árulónak nevezett, de egyikük, bizonyos Jacobellus Ganellucius érdekében rokona, Folchetto felszólalt s ebből olyan kavarodás támadt, hogy a gyűlés az újonnan megválasztottakat kiűzte. Három nappal később a tanács újból összeült. Cola di Rienzo rajta bocsánatot kért a nép heves viselkedése miatt, s ígérte, hogy ezentúl mindenben a pápa akarata szerint fog eljárni és a legátus parancsaihoz igazodik. „Mik ezek a parancsok? — kiáltoztak feléje mindenünnen a tanácstagok —, akiket ép ő szoktatott a város szabadságának és önállóságának mindennél többre becsülésére. A tribun azonban most kitér a válaszadás elől, mondván, hogy felolvastatásukra nincsen idő, mire a tanács önértékében megmerevedik és elhatározza, hogy a Cola di Rienzo által elfogadottak a népet nem kötelezik, a vikárius pedig, égni érezvén újból a talajt lába alatt, következő nap, december 11-én visszasiet Montefiasconeba, ahol a legátus mellett inkább biztonságban érezhette magát.

A tribun tehát megkísérelte, hogy egyszerre két, sőt három gazdát szolgáljon: a pápát, a népet és a nemességet. A próba nem sikerült: a legátust ki nem békíthette, a nép bizalma viszont megrendült benné. A nemesség felé is hiába igyekezett jó arcot mutatni azal, hogy a már korábban szabadon bocsátott Giovanni de Vico prefektus után, túsul visszatartott fiát, tizenhat november 20-a óta fogva tartott nemessel együtt, szabadlára helyezte s előmozdította az ifjú eljegyzését montegiordanoi Giordano Orsinivel, hogy a két főnemesi család közt az egyetértést helyreállítsa. De lehetséges, hogy a rektor mindenfelé békülékeny magatartásával csak időt akart nyerni Nagy Lajos Aquila felé közeledő hadainak megérkeztéig. Erre mutat legalább is az estei krónika elbeszélése, mely feltűnő részletességgel számol be Cola di Rienzo uralkodásának utolsó napjairól s mely egyenesen kimondja, hogy mindenki már csak a magyar királyban remélt: „*desiderabant adventum regis Hungariae*”. Az ő részére a Nápolyból kiűzött és Budáról csak nemrégiben Rómába érkezett Giovanni Pipino minorbinoi gróf a városban katonákat toborzott, bár Cola di Rienzo bizonyára csak nagy kényszeredetten egyezett bele abba, hogy nyugtalan és megbízhatatlan ellensége

gyakorolja ezt a magyar király részéről régen óhajtott s most végre engedélyezett jogot.

A régebben oly gyors elhatározású és kemény akaratú diktátor habozását és engedékenységet azonban a legátus, a nép és a nemesek annak vették, ami volt: gyengeségnek. Ekkor egy váratlan fordulat hirtelen megpecsételte sorsát, körülbelül egy héttel Nagy Lajos várva várt Aquilába érkezése előtt. A lavinát egy kavics megmozdulása indította el. A pápai átok alól feloldott Luca Savelli, — Roma egyik leghatalmasabb oligarchája, ama városrész ura, melyben hajdan az öreg Lorenzo vendégfogadója állt, — aki mindeddig a nemesség semmi szervezkedésében részt nem vett, december 14-én reggel az Angyalvár kapujára szegezett hirdetéssel gyülekezésre szólította barátait. Cola di Rienzo „*lovag és Pápa urunk rektora*“ a hirdetést letépette és helyébe idézést függesztetett, melyben Luca Savellit maga elé parancsolta. Ez azonban Giovanni Pipinóval szövetkezett, akit Giovanni Villani állítása szerint a pápa legátusa megnyert a maga ügyének s aki a San Salvatore-ívnél, a Colonnák városrészében eltorlaszolta magát. A tribun lovascapatot küldött az akadályhoz, de ennek parancsnokát, Scarpetta kapitányt megölték. A Kapitóliumnak és régi kedves halpiaci Sant. Angelo-templomának harangja pedig hiába kongatott vészt, senki sem sietett segítségére. Ől szakasz lovasság volt egész fegyveres ereje.

Cola di Rienzo előtt most vált csak világossá, hogy a pápa haragjával szemben nem tud megállni. S vajjon Nagy Lajos, kinek nem volt érdeke, hogy a pápához való viszonyát még inkább kiélezze, dobott volna-e szalmaszálat a fuldoklónak, ha néhány nappal hamarabb is érkezik közelébe? A sok gyűlölet, mi utóbbi időben áradt feléje, Itália rajongójának és a világ szerelmesének kedvét szegte és őt kicsinyhitűvé tette. Éjjelek óta nem tudott aludni egy bago'y baljós huhogása miatt, melyet szolgálai hiába igyekeztek elűzni. Vagy talán csak ronsolt idegrendszere játszott vele?

A hivataláról való lemondás gondolata már régebben ismételen felvetődött benne. Felajánlotta már tribunátusának második hónapjában — akkor még minden meggyőződés nélkül —, hogy a harmadik hó végén másnak engedi át helyét. Olyan demokratikus berendezettségű városokban ugyanis, milyen például Firenze volt, s melyek bizonyos vonatkozásban példaképpül szolgáltak a tribunnak, a város vezetői három vagy hathónaponként váltakoztak. Október 11-én mikor rendelkezései az első viharokat keverték fel Avignonban, kéri a pápát, küldjön parancsot egy „*minimus cursor*“ útján, ha nem bízik benne, és ő rögtön visszalép hivatalától. Persze VI. Kelemen viszont tisztában volt azzal, hogy, még ha a tribun fogadkozásai teljesen őszinték lettek volna is, és ő maga úgy fogná fel a dolgot, hogy Cola di Rienzo rektori hivatala sem tarthat tovább a szenátorok szokásos hat hónapjánál, akkor sem volna ésszerű a népet imádott tribunjának letevésével maga ellen lázítania.

Jobb politika volt hagyni, hogy a tribun népszerűsége magától morzsolódjék fel s hogy maga gabalyodjék bele megvalósíthatatlan álmainak szövevényébe. December elején Cola di Rienzo már belátta, hogy a császárság elnyerésére és Olaszország egyesítésére

vonatkozó tervei legyőzhetetlen akadályokba ütköznek. A kapitóliumi harang hiába hívott gyülekezésre: a nép, mely hű volt tribunjához, a pápai rektort elhagyta. A nemesek, bármit tegyen is, ellene vannak. A pápa és legátusa, mint a gonosz vadat, üzik-hajtják. Nagy Lajos bizalmi embere, a minorbinoi gróf, a szövetségesnek hitt magyar király részére toborzott katonákkal együtt átért a Cola di Rienzo táborába. Miben remélhetett? Arnaldo da Bresciának, Brancialeone d' Andalónak, akik a római nép szabadságáért küzdöttek a pápával szemben, nem kellett-e elbukniuk? A tribun lelkében összeomlik minden és könnyezve lesz hűtlenné vélt missziójához, mert attól fél, hogy megölik. Ismerve VI. Kelemen elszánt harcmodorát és küzdelmének eszközeit, e veszély megvoltában nem is kételkedhetünk, bár a *Vita* írója, aki nem ismeri a pápa fentebb tárgyalt rendeleteiből oly világosan élénk társulási helyzetet, optimizmussal ítéli meg a dolgokat, azt állítván, hogy a nép, múlt elhidegülésének feloldódása után, kitartott volna tribunja mellett. Mi úgy látjuk, hogy Cola di Rienzo nagyon is reális szemmel ítélte meg, a rendelkezésére álló elemekből, minden kilátást nélkülöző küzdelmének hiábavalóságát, mikor december 15-én a Kapitólium összegyűlt kis népcsoportosulással panaszosan közölte, hogy uralmának hetedik hónapjában kénytelen lemondani. A jelenlevők, akik leghívebb barátainak mutatkoztak azzal, hogy segítségére jöttek akkor, mikor mindenki más már elhagyta, sírva vették körül. Ő lóra ült, ezüst kürtjeit megfúvatta és a császári jelvényekkel ékesen, fegyveresei kíséretében levonult a Kapitóliumról, hogy barátjánál, Niccolò Orsininél az Angyalvárban keressen és találjon menedéket. Neje ferences csuhában menekült utána otthonából, az Alli-palotából. Ha a *Vita* írójának igaza lenne abban, hogy a tribunnak nem volt oka a lemondásra, mert a nép nem fordult ellene, akkor érthetetlen volna, miért telt el teljes két nap az emékezetes december 15-e után anélkül, hogy párhívei közül valaki is a Castel Sant' Angeloba jött volna, hogy elhatározásának megmásítására rábírja. Az agg Stefano Colonna, a nemességnek elismerten legtekintélyesebb vezére ugyanis csak 17-én merészelt visszaóvakodni a városba, melynek közben nem volt semmiféle kormányja. De ha a nép talán nem is, megbuktatta volna őt okvetlenül még Nagy Lajos megérkezése előtt a pápa haragja. Petrarcanak igaza van, mikor — a tribun lemondását keményen hibáztatva — céloz arra, hogy e lépésre valójában VI. Kelemen kérlelhetetlen magatartása kényszerítette őt.

XV. Az abruzzói remete.

A Cola di Rienzo életében most következő korszakról — 1347 december 15-én bekövetkezett bukásától 1350 júliusáig, mikor meglepetésszerűen Prágában bukkan fel, — alig tudunk valamit. A volt tribunnak egyetlen sor írása sem maradt fenn ebből az időszakból, csak későbbi visszaemlékezései nyújtanak felvilágosítást arról a nagy lelki és szellemi átalakulásról, min ez idő alatt keresztül ment. Mint maga mondja, ezt a „harminc hónapot“ a nápolyi Abruzzok-

ban, a Monte Maiella és Gran Sasso környékén remetéskedő spirituális ferencrendiek között töltötte, akiknek teljes szegénységet valló és a Szentlélek országának eljövetelét váró rajongását már ifjú korában megismerte és osztotta. Szellemi rokonságot érzett velük tribunátusa alatt is, s mint a Szentlélek lovagja bizonyára összeköttetésben állott nem eggyel közülük. Ha tehát saját bevallása szerint harminc hónapot töltött e remeték társaságában, az Angyalvárban csak rövid ideig maradhatott s Civitavecchiában, ahol Conte-unokaöccse volt a várparancsnok, is csak kevés napig lehetett, ha ugyan ez a tartózkodás, melyről a sienai krónika szól, nem közvetlenül a lemondás előtti napokra esik.

A lemondott tribun még az Angyalvár vendége volt, mikor az agg Stefano Colonna az uralmat átvette és elrendelte, hogy az általa hozott törvények és rendelkezések továbbra is érvényben maradjanak, apósát rokonaival együtt pedig büntetlenségükről biztosította.

Cola di Rienzo azonban máris újból magához tért és nem mondott le arról, hogy terveket kovácsoljon a jövő számára. Miért festetett volna különben az Angyalvár terén álló Santa Maddalena-templom falára egy báránnyt, mely Róma címerét viselte oldalán és mellső lábai közt keresztet tartott. Lábai áspiskígyó, baziliszkus, oroszlán, és sárkány hátán nyugodtak. Nem figyelmeltetés akart-e ez lenni polgártársainak? Mikor azonban este álöltözetben kilopózott a városhól, fájdalommal látta, hogy a freskó-szimbolumot sárral dobálták meg. A Kapitólium falán egy másik festmény díszlett, mely úgy látszik jobban fejezte ki nemesak a hivataltalosos ítéletét, hanem a nép pillanatnyi hangulatát is. Rajta ő volt lefestve lovagi díszben, fejfelé, két legbensőbb embere, Mancino Malabranca kancellár és Conte volt civitavecchiai városparancsnok társaságában (*Vita I. 38.*)

Közvetlen bukása után Bertrand de Deux a volt tribunt Montefiascone-ba maga elé idézte, sértetlenséget biztosítva személyének. De Cola di Rienzo őrizkedett attól, hogy megjelenjék előtte, mire a legátus, tekintet nélkül lemondására, egyházi javak bitorlása miatt ellene exkommunikáló végzést hozott. Célja ezzel az volt, hogy a szökésében változatlanul veszedelmes emberrel végleg végezzen, ha már őt kezei közé nem keríthette. Ezért hamarosan újabb idézést ad ki ellene, melyben eretnokség gyanújával vádolja, s a vádlott meg nem jelenvén, újabb kitagadó végzéssel sújtja őt. Ez december és január folyamán történt, mikor a pápa már érdemei jutalmazásául Luca Savellit Bertoldo Orsinivel együtt szenátorrá nevezte ki.

Nagy Lajos karácsonyra érkezett meg Aquilába és 1348 január 24-én vonult be Nápolyba. E tény természetesen VI. Kelemen pápa félelmét idézte fel, hogy az októberben tervezett szövetség közte és Cola di Rienzo közt valósággá válhatnék, és a magyar király a volt tribun hatalmának restaurálására törekedhetnék. Annál is inkább tarthatott ettől, mert időről időre annak híre érkezett Avignonba, hogy Cola di Rienzo megjelent Nagy Lajosnál Nápolyban. VI. Kelemen március 23-án veri félre először a harangot Bertrand de Deuxnek írott levelében. Május 7-én újra visszatér a dologra és megbízza

legátusát, kérje fel a királyt, hogy „tartózkodjék ama gyalázatos Nicolaus Laurentii római polgár és párthívei meg barátai támogatásától, mert eretnokség gyanúja miatt kitagadta őt az egyházból. Sőt ha, amint hírlik, Nápolyban tartózkodnék, fogassa el és fogolyként küldje hozzá Avignonba, hogy vétkeiért bűnhődjék, mert dicsőségén súlyos és eltörülhetetlen folt esnék, ha egy herezissel vádolt embert részesítene segítségében“. Azonban Cola di Rienzo nápolyi tartózkodásának szóbeszéde — melyet mint ilyent jegyez fel az eseményekhez nem éppen legközelebb álló krónika, de melyről a Vita írója hallgat s melynek valóságát az Avignonnal jó összeköttetést fentartó Hocsemius lüttichi jogtanár egyenest tagadásba vesz — minden biztos alapot nélkülöz. Sem a pápa, sem legátusa nem említi többé azt a gyanút, melyre Arany János a Toldi Szerelme egy szép epizodját alapította. Cola di Rienzo sűrű prágai visszaemlékezéseiben pedig soha egyetlen szóval sem szól arról, hogy Nagy Lajosunkkal találkozott volna. Ezt különben sem teszi valószínűvé az a tény, hogy a király környezetében az iránta ellenséges érzelmet s gyűlöletet tápláló nemesek közül többen tartózkodtak.

A volt tribun megemlékezik viszont három más visszatérési kísérletéről. Mindhárom valószínűleg 1348 tavaszára és nyarára esik. Az elsőnek keresztülvitelére római párthívei gyűjtöttek pénzt. A magyar király által Nápoly alól elbocsájtott Werner von Urslingen zsoldoskapitány megfogadásáról volt szó, de Cola di Rienzo hűtlen fivére, aki a szervezést Rómában irányította, eltulajdonította az összegyűlt pénzt, s így minden abbamaradt. A másik két esetben a visszatérés reményét maga a pápa csillogtatta meg előtte, hogy őt törbe ejtse és elfogassa. Francesco Orsini pápai jegyzőt, a tribun jóbarátját elküldte unokaöccséhez, Niccolò Orsinihoz azzal a megbízással, lépjenek tárgyalásba Cola di Rienzoval és csalogassák őt vissza az Angyalvárba. Cola di Rienzo bele is esett a csapdába és titkon megjelent régi barátainál a Castel Sant Angelóban. Szerencséjére azonban az álbarátok a dühöngő pestis áldozataivá lettek, mely elől Nagy Lajos menekülve sietett haza Budára, a régi ellenségére leselkedő marinoi Raimondo Orsini pedig ugyanakkor Giovanni Gaetani fogságába került. A pápa még egy másik próbát is tett elfogatására. Giovanni Orsini nápolyi érseket, ugyancsak a volt tribun régi barátját, vette rá arra, hogy őt lépre csalja. Cola di Rienzo rejtekeiből el is indult, hogy volt híveivel találkozzék, de útközben figyelmeztették a veszélyre, az érseket Tarantoi Lajos elfogatta, s így az egykori tribun megint csak megmenekült a reá váró csapdától. A pápa azonban még 1349-ben sem győzi sürgetni a Gaetani-családból származó Annibale Ceccano bíborost, aki Bertrand de Deuxt 1348 november 30-án a legátusi tisztségben felváltotta, hogy igyekezzék a volt tribunt elfogatni. Egyben tanácsokkal látja el őt, hogyan lehetne Róma népében Cola di Rienzo emlékét az övéhez hasonló vagy annak előnyeit meghaladó jó kormányzat biztosításával kitörölni. A szenátorok gondatlan uralma alatt Róma népe tehát hamarosan kezdte visszasírni tribunjának mindenre kiterjedő figyelmét, s ez lehetett főleg az oka annak, hogy VI. Kelemen a jubileumi bulla kihirdetését szinte az utolsó pillanatig, 1349 auguszt-

tus 18-áig halogatta. Mikor aztán az 1350-i szentév folyamán a városban Annibale Ceccano legátus ellen zavargások törték ki, ez meg volt arról győződve, hogy a gyűlölt tribunnak sikerült a zarándokok tömegével belopakodnia Rómába. Nővérét és anyósát el is fogatta.

Ez a hisztérikus félelem és szellemlátás bizonyítja legjobban, milyen eleven erőt képviseltek a tribun eszményei magának a pápának megítélése szerint is a császárság és pápaság lehanyatlott fővárosában. A tribuni cím külföldön is oly elterjedtségre és tekintélyre tett szert, hogy akaratlanul is ez tolakszik Küküllei János tolla alá, amint krónikájában leírja, milyen díszszalagokkal fogadta szeptember 16-án a nemesség Róma kormányzójával, Stefanello Colonna vagy Raimondo Orsini szenátorral az élén urát, Nagy Lajost, mikor második nápolyi hadjáratából hazatérve a jubileumi búcsú bünbocsánatában kívánt részesülni és az örök városba jött, hogy leboruljon Szent Péter sírja előtt. A pápa lateráni palotájában lakott s az apostolfejedelem bazilikáját gazdagon megajándékozta. Ugyanakkor, mikor ő így végleg lemond nápolyi jogigényeiről és hatalmi terveiről, melyek összeütközésbe hozták VI. Kelemennel, és amikor alázatosan fejet hajt az egyház főpásztora előtt, lecsittítva egyéni vallásosságának fel-felmerülő reformgondolatait is, — Annibale Ceccano legátus, aki egyben a pápa helytartója Rómában a szentév alatt, Cola di Rienzo most már mint eretneket ítéli el újra *in contumaciam* és ezzel megteremti az ellene indítható inkuizíciós eljárás folyamatba helyezésének alapjait. Talán ez utolsó és végleges exkommunikáció közvetlen hatása alatt kezdett az abruzzói remete terjedelmes önvédelmének megfogalmazásához. „*Sok tentát fogyasztott*“, mondja később, hogy az eretnekség és sátánnal való cimborálás vádjait elhárítsa magától. Benne bizonyára a spirituálisok támadó modorában szólt a pápáról és a testi egyház romlottságáról. Tudjuk, hogy Prágába indulása előtt a mű készen állott. De kecskebőrbe kötött kéziratának, melyet valószínűleg nem vitt magával csehországi útjára, sajnos nyoma veszett.

Ha a bukott tribun talán nem is merészkedett arra, hogy a szentév alatt újból megjelenjék Rómában, régi hű embereivel, Mancini kancellárral, a Sant Alessio e Bonifacio apátjával bizonyára fenntartotta az összeköttetést. Új terve, mi lassacskán remeteségében alakult ki lelkében, sokkal nagyobb szabású és átfogóbb volt, mintsem hogy az egy elszigetelt római puccskisérlet szűk kereteibe belefért volna.

Cola di Rienzo életét mindig misztikus erők által irányított-nak érezte. Bizonyos dátumokhoz, ünnepekhez babonás hittal kötötte a maga sorsának változását-fordulását. Hatalma teljességében megkoronáztatása után a néphez intézett beszéde közben a győzelem gögje elragadta, s Krisztussal találta magát összehasonlítani. Ahogy a Megváltó, mondta, harminchárom éves korában ment fel a mennyekbe, úgy ő is ugyanilyen idős korában dicsőült meg. Most szomorú elesettségében visszaemlékezik arra, hogy egy fráter Guillemus nevű szent életű szerzetes akkoriban sírva fájlalta tiszteletlen beszédét s megjövendölte Isten büntetését. Azóta, most így látja,

rohamosan zuhant is bukása felé. Tudja, hogy a penitenciát alázatos szívvel kell vállalnia, de meg van arról is győződve, hogy a vezeklés ideje ki van mérve: harminchárom havi bűnhődés után a könyörületes Jézus segítségével vissza fogja nyerni hatalmát. A harminchárom hónap 1350 szeptemberében járt le.

A remete misztikus hitét újból való felemeltetésében megerősítette még az az apokaliptikus jóslatirodalom, mely a két híres spirituális testvér, Petrus Johannes Olivi és Angelus Clarenus, abruzzoi követőinek kezén forgott. A hatalmas ormok közt, ahol egykor Tommaso de Celano (mgh. 1250) *Dies Irae*je született meg és ahonnan 1294-ben Pietro da Morrone remete indult el, hogy V. Celestin néven a pápai trónra lépjen, Cola di Rienzo gondolata egészen beidegződött az előző század vallásos megújhódást áhító lelkiületéből fakadt proféciaértelmezésére és saját személyére, sorsára való vonatkozásra.

A spirituálisok életét, a környezetet, melyben két és fél évet töltött, a vezeklő bűnös később a következőkben vázolja:

E remetek — írja — lelki szegények, akik meghaltak a világ számára és csak Krisztusban élnek. Istennek nem csak törvényeit, de tanácsait is követik. Minden vagyonukat szétosztották a szegények között s megelégszenek két durva csuhával. Szalmán, sőt gyakran csupasz földön hálnak, pénzhez soha nem nyúlnak. Szívükben nincsen helye a fősvényességnek, irigységnek, nagyravágyásnak, nem fitogtatnak hamis irgalmasságot, de igaz alázatosságban élnek, a mély vallásosságot pedig türelemmel, vidámsággal és ártatlansággal egyesítik. Számuk nagy és még nagyobb lenne, ha a pápa nem hadakoznék ellenük. Kevéssel beérik és vidáman gázolnak hóban, kelnek át hegyi patakokon és veszélyes szakadékokon, hogy egy darab kenyeret és sajtot, egy kevés fát vagy némi zöldséget szerezzenek. Ha sértés vagy ütés éri valamelyiküket, az addig nem nyugszik, míg különösképpen nem imádkozott gyalázójának lelki üdvösségéért. Hetente egyszer, rendszeren csütörtöki napon, elhagyott helyen összegyűlnek és a következő nap estéjéig elmélkednek Krisztus urunk kinszenvedéséről, kötéllel meg láncsal ostromozva magukat és könynyeiket ontva. Filozofiával és orvostudománnyal nem szabad foglalkozniok és soha sem énekelnek, mert azt tartják, jobb a szívvel, mint az ajakkal dalolni. Gyakorta bőjtölnek és állandóan imádkoznak, hogy a démon kísértéseit maguktól távol tartsák. Nem mosolyognak, mégis vidámak. Némelyikük csodákat művel. Van közöttük sok nemes és báró, — így találkozott a Colonna-család egy tagjával is, — akik lemondva a világ javairól és örömeiről, alamizsnából élnek, mint a többiek, és szórják jótéteményeiket. Mégis e szegény testvéreket, akik az evangélium hamisítatlan szellemét élik, az egyház üldözi. Oh, mely halhatatlanságot gyümölcsöz a nélkülözés és magabaszállás. — kiált fel Róma volt diktátora IV. Károly császárhoz intézett lelkes visszaemlékezéseiben. Oh angyali élet, mit csak a sátán barátai gáncsolhatnak!

A Monte Maiello-i ferences remeteknek volt harmadrendjük. Valószínűleg hozzájuk csatlakozott a hazájából kiűzött, eretnekség miatt halálra hajszolt, bukott tribün. Ha a filozófia és orvostudomány tanulmányozása tilos is volt köztük, ha kedves Liviusát és

klasszikusait nem is találta meg náluk, annál nagyobb becsülete volt körülükben a spirituális irányú jövődölési irodalomnak. Cola di Rienzo később Cyrill, Metod, Merlin, Polikárp és Joachim jóslataira hivatkozik elsősorban. Legtöbbet Cyrill foglalkoztatta; kinek proféciáját prágai fogságában, ahol szövege aligha állott rendelkezésére, könyv nélkül tudja idézni és magyarázni. Persze azt nem jeruzsálemi szent Cyrill szerezte (mgh. 386), s misztifikáció csupán az a beállítás, mintha a könyvet eredetileg görögül írták volna. Szerzője Cyrill karmelita rendfőnök volt (mgh. 1224). A legelterjedtebb Cyrill-magyarázatot a valódi szerző kortársának, Joachim apátnak, azaz Gioacchino da Fiore calabriai szerzetesnek tulajdonították. Ő és vele együtt a XIV. század egyik uralkodó vallásos szellemi áramlatát tápláló Joachimiták azt hirdették, hogy a Szentháromság három külön isteni személyből áll, akik egymás után kományozzák a világot. Az őszövétség idején uralkodott az Atya. Őt Krisztus születésével a Fiú váltotta fel. A hús és szellem egyesülésének korszaka után azonban a Szentlélek, a tiszta szellemé fog következni. Mindegyik időszak negyvenkét generáción keresztül tart, ahogyan az őszövétség is a negyvenkét pátriárka kora. Így Gioacchino da Fiore követői a Szentlélek országának kezdetét eredetileg 1260-ra tették, annak előrebocsátásával, hogy az ezt valóra váltó „papa angelicus“-t több Antikrisztus fogja megeőzőni. Ubertino da Casale például az egyház történetét hét korra osztotta: a hatodik az evangéliumi megújulás Szent Ferenc-i kora, a hetedik pedig a „meretrix Babilon“, és az antikrisztus megöletésével fog kezdődni. A Cyrill-jóslat előszavában hivatkozik egy fráter Gibertusra is, aki a misztifikált szöveget először megtalálta és kommentálta volna. Ez az áljoachimita magyarázat, melynek ma már nyoma veszett, szintén forgott Cola di Rienzo kezén. A joachimita tan különben kezdetben nem találkozott az egyház ellenkezésével, csak Gerardo di Borgo San Dominio 1254-i fogalmazásában vonta magára a párisi teológusok haragját. Merlin neve alatt, kinek jóslatait Cola di Rienzo a császárhoz intézett levelében állandóan idézi, számos XIII. századi joachimita irat forgott közkezen, melyek átlátszó politikai céllal az egyház és pápaság romlottságát támadták. Polikárp diakonus divinációi is ebbe a körbe tartoznak. Valamennyiüknél régebb azonban a szent Methodius püspöknek (mgh. 311) tulajdonított jövődölés, mely a VII. században Szíriában keletkezett s Itáliában a XII. századtól kezdve terjedt el.

De e jóslatoknak Cola di Rienzo személyes sorsára és missziójára vonatkozó állítólagos rejtett értelmét úgy látszik igazában csak egy frate Michele di Monte Angelo nevű spirituális testvér fedte fel előtte, aki a franciskánus remeték közt való tartózkodásának vége felé érkezhetett hozzá. A száműzött őt *Frater Angelus a monte Vulcani* néven is említi s ez azonos a *Vitában* szereplő frate Agnolo de Monte di Cielo-val. A joachimita orákulummagyarázók szellemi vezére lehetett, aki rajongó képzeletével rendkívül erős hatást gyakorolt Cola di Rienzo elhatározásaira. A prágai út az ő ötlete volt.

Frater Angelo, meséli később a volt tribun, azonnal nevére szólította őt, holott ő abban a hiszemben volt, hogy kiléte mindenki előtt titok. Mint valami gondviselészerű küldött, felszólította a vezeklő bűnöst, hagyjon fel remeteéletével, mert Isten korának meg-

reformálására szemelte ki, ahogyan annak idején szent Ferencet és szent Domonkost választotta dűledező egyházának megtámogatására. A Szentlélek korszaka közeledik. Megvalósítói a *pastor angelicus* és a császár lesznek. A császár előfutárul pedig Cola di Rienzo van kiszemelve. A misztikus profécia-magyarázó felfedi előtte azt is, hogy a *Sol*, akinek sorsáról a Cyrill-orákulum elején szó van, ő maga. Üldözik, elsötétül, de aztán dicsőségesen emelkedik magasba. Más jóslásokat is személyével hoz kapcsolatba és meggyőzi őt annak sorsszerű szükségességéről, hogy maga menjen Prágába a császárt isteni küldetésére figyelmeztetni. Fog ott találni — úgymond — egy Johannes testvér által írott könyvet, mely Cyrill jóslatait megerősíti. Valószínűleg Johannes Rupecissa franciskánus spirituális Cyrill-magyarázataira hívta fel ezzel figyelmét, melyek egy „*Rex Carolus*”-t jelölnek meg a Szentlélek országának előkészítője és megvalósítója gyanánt. Mindez persze szépen összevágott a tribun régi és új álmaival s ezért a meggyőzés nem volt nehéz. Itália és Európa megreformálása, újjászervezése egy antikizáló humanista Róma-eszmény jegyében, a pápa fennhatósága alatt, csődöt mondott. Hátha IV. Károly, akiről Cola di Rienzo tudja, hogy Olaszországba készül s hogy Firenzét már értesítette is jöttéről — a maieloi remetéknek, Bajor Lajos egykori párthíveinek jó politikai hírszolgálatuk van — segítségére lehet terveinek végrehajtásában, melyek számára VI. Kelemen támogatását nem tudta elnyerni! E naiv hittel — *puro animo* — a vezeklőből apostollá lett tribun útnak indult Prága felé.

XVI. Prágában.

Cola di Rienzo több spirituális testvér társaságában 1350 júliusában érkezett meg a cseh fővárosba. Egy firenzei patikusnál szállt meg. Ez kihallgatást járt ki részére a császárnál, akit az Itáliából jött ismeretlen vándor hírei most, mikor koronázási útjára készülődött, bizonyára módfelett érdekeltek. A volt tribun úgy mutatkozott be előtte, mint a híres Szent Ferenc követő-látnok, fra Angelo küldöttje. Előadta, hogy egyidejűleg Avignonba, a pápához is ment követség megbízójától. De mit várhat a világ megújulása VI. Kelemen-től? A pápa valószínűleg meg fogja égettetni az üzenet vivőjét, de aztán a nép fel fog lázadni ellene s másfél év múlva olasz nemzeti-ségű pápát fognak választani, aki a pápaság székhelyét majd visszahelyezi Rómába, A Szentlélek eljövendő országát előkészíteni azonban nem annyira a pápa, mint inkább a császár van hivatva. Augustus óta ő a századik a sorban: őt várja az elhagyott Róma, hogy rendelkezék sorsa felett, mert házasságtörő a római világi kormány minden viselője, aki nem a császár nevében és az ő engedélyével nyerte hivatalát. A császárnak azonban előfutárja és segítségre van szüksége Rómában, akinek közreműködésével a Szentlélek országának megvalósulása már csak rövid idő kérdése. 1357-ben — hangoztatta az apostol — a szaracének is keresztény hitre fognak térni, s császár meg pápa a Rómába küldendő titokzatos segítővel karöltve a legnagyobb egyetértésben haladnak majd Isten útjain és uralkodnak a keresztény világon.

IV. Károly ámulva hallgatta a fantasztikus, de nagy meggyőző erővel, ragyogó szónoki készséggel előadott üzenetet. „*Nyelvezete elkábította a németeket, cseheket és szlovákokat s mindenkit csodálattal töltött el ékesszólása*” — mondja a *Vita*. A császár, látogatójának Rómáért való rajongásából rögtön kitalálta, ki a titokzatos ismeretlen. Nevén szólította és Cola di Rienzo nem is tagadta, hogy ő a pápa által halálra keresett volt rektor és tribun. Hiszen — mondta —, ahogyan a hegyen épült város nem tudja eltitkolni létezését, úgy ő sem leplezheti mindenki által messze ismert, fénylő múltját. Az antik császárok a hozzájuk menekülőknek különben is védelmet biztosítottak. Kéri, hogy az 1347 augusztus 1-i idézést ne rója fel hibájául. IV. Károly meg is ígéri, hogy miatta nem fogja büntetés élni.

De ha Cola di Rienzo és Angelo testvér abban reméltek, hogy IV. Károly, császári koronázásának folytonos halogatása miatt, Bajor Lajos útjára lép, ugyancsak tévedtek! A mi Nagy Lajosunk érzett valami vonzódást a spirituális fraticellik evangéliumi szelleme iránt és lelkes buzgalmukat a délvidéki eretnekek megtérítésének munkájában kitűnően fel tudta használni. Magyarországi működésükhöz a Jókai-kódexben olvasható Szent Ferenc-legenda (1370 táján), nápolyi testvéreik magyar tájékozódású érdeklődéséhez árpád-házi szent Margit legendájának olaszországi fattyúhajtásai, az úgynevezett Nápolyi Legenda és a „*Specchio delle anime semplici*” című tipikusan spirituális termék fűződnek. Nagy Lajos maga is egy készülő új kor megújulás után vágyó fiatal embertípusának képviselője, ugyanúgy mint Cola di Rienzo. Ezért fordulhatott a magyar király a római tribun és népe segítségéhez, hogy igazát a pápa ellenére is érvényre juttassa, s azt sem tartjuk lehetetlennek, hogy prágai és avignoni fogsága alatt pártfogója maradt. IV. Károly azonban már egészen más fából volt faragva. Nem hiába volt ifjúkorában Pierre Roger, a későbbi VI. Kelemen pápa, a nevelője. Dogmatikus és tekintélytisztelő. A pápa ellen pedig dehogy is merne, vagy akarna valamit cselekedni! Hogy, mint Bajor Lajos, az abruzzoi vallásos rajongókra támaszkodva csikarja ki Rómához való jogát, eszébe sem jut. Egyben nagyon vigyázatos. Alig hangzott el fra Angelonak a prágai politikai helyzetet teljesen félreismaró üzenete, a reálpolitikus máris védekezni igyekszik esetleges rosszindulatú beállítások ellen. Azon nyomban összehívott egy püspökökből és külföldi követekből álló tanácsot a prágai érsek vezetése mellett, és a különös jövevénnel elismételtette az általa előadottakat. A következő napokban még háromszor fogadta Cola di Rienzot, hogy a császárságra vonatkozó esetleg használható gondolatait megismerje, de aztán elfogatta őt. Magát tisztos őrizetben tartotta, társait börtönbe záratta.

Két teljes éven keresztül maradt a volt tribun cseh fogságban: 1350 augusztásának végéig Prágában. „*az arany és ezüst meglísztulásának városában*”, aztán 1352 nyaráig Raudnitz várában, Leitmeritz mellett az Elba partján, hol Ernst von Pardubitz prágai érsek gondjaira volt bízva. A pápa ugyan azonnal folyamathat helyezte az eljárást kiadatása érdekében, amint prágai tartózkodásáról tudo-

mást szerzett, de a császár annak teljesítését folytonosan halogatta, hogy általa nyomást gyakorolhasson VI. Kelemenre, ugyancsak váltig halogatott római megkoronáztatásának elérésére. Így húzódott az eretnekséggel vádolt s inquiziációval fenyegetett tribun csehországi fogsága oly hosszúra, holott a pápa kézrekerítésére minden lehetőt megtett most is mint régen, mikor Nagy Lajost és Cola di Rienzo volt párthíveit biztatta törbecsalására és elfogatására.

A volt tribun mindjárt fogsága kezdetén a császár felszólítására írásba is foglalta az általa szóval előadottakat s szeptemberig még két emlékiratszerű hosszú levelet intézett IV. Károlyhoz. Az elsőre a császár maga válaszolt. — Aztán Cola di Rienzo a prágai érsekhez 1350 augusztus 15-éről keltezett hosszú írásban öntötte ki minden keserűségét, mire tőle feleletet augusztus végén nyert. De már ismételt panaszai és sürgetései visszhang nélkül maradtak. Egyedüli igazi vigasztalója Johann von Neumarkt, Johannes Noviforensis kancellár, a „*poetarum alumnus*“, poéták tanítványa volt csak, ahogyan a fogoly tribun őt nevezi. Ő volt az első külföldiek egyike, akiket Petrarca csodálata az antikítás iránt magával ragadott. Stílusa ugyan még a középkori latin stílus „*cursus*“-át követi a ritmus egyenletes hullámverésével, az alliteráció csilingelésével és rím váratlan csengésével, a szövevényes költői képek halmozásával. De ő csodálja Cola di Rienzo latinságának előkelő élénkségét s elküldésük előtt hivatalból lemásolt leveleit könyvbe gyűjti össze, hogy kancelláriájának hivatalnokai belőlük tanulják meg a szép stílus művészetét. A kódex 1450 táján Zsigmond császár kancellárja, Schlick Gáspár Mattheus nevű fivérének a birtokában volt s ma a Vatikán kéziratárában őrzi annak emlékét, hogy a derengő humanizmus szelleme Prágában először Cola di Rienzo stílusművészetén keresztül vált ismeretessé. Nem lehetetlen, hogy — Johann Neumarkt budai kapcsolatain keresztül — lehellete eljutott a Nagy Lajos kancelláriájába is, mely egyidejűleg a nagy firenzei kancellártól, Coluccio Salutatiól és Velencéből is vett hasonló ihletéseket.

Mikor 1351 február 24-én az ünnepelt vátesz, Petrarca, korának politikai életében is irányító befolyást követelve magának, első levelét küldte IV. Károlynak, Neumarkt kancellár nem bízott önmagában, hogy méltókép tud neki megfelelni, és a fogoly tribun tollát hívta segítségül. Mily nehezebbre eshetett Cola di Rienzonak a császár nevében azt válaszolni, hogy Itália hajója egészen elmerült a tengerben s nehezebb volna azt újból felszínre hozni, mintsem a babérkoszorús költő képzelni! Pályája kezdetén a városi jegyző freskóján Babilon, Karthágó, Trója és Jeruzsálem tenger fenekén nyugvó hajója felett ott úszott vitorla és kormány nélkül, de reménytelen Róma bárkája, s a tribun, egész politikai működése oda irányult, hogy azt kitataroztassa és a viharokkal dacolóvá tegye újra. Ezért jött Prágába is. Most mégis magának kell legbensőbb meggyőződésének ellenére a képet sötéten átfestenie, mégpedig annak a költőnek számára, aki hozzá hasonlóan meg volt győződve arról, hogy az Urbs hajója nem veszhet el.

Cola di Rienzo azonban maga is Noviforensis stílusához alkalmazkodik, hogy tetszését megnyerje. A kirchheimi apácákhoz írott

levele hasonlatait másolgatva, így közeledik hozzája: „*A költői beszéd harmatcseppei, melyek a parnaásszus forrásából szüremlenek kebledbe, művészi organumodon keresztül gazdagon buzognak elő termékeny szellemedből és hol sebesen futnak tova, hol szeliden és nyugodtan kanyarognak, hol édes illatukkal a hallgatót elbódítják, hol — ha zuhogó hangáradattal buzognak elő ékesen szóló ajkaid közül — a figyelem mohóságától elaléltat új életre ébresztik!*“ Neumarkt pedig siet válaszolni: „*Szónoki tudományod virágai, melyek az erdei nimfák völgyében termékeny csírákból születnek, hogy büszke fürtjeidet díszítsék, színpompájukkal vonzzák a szemet és balzsamos illatukkal elbűvölik a szaglást, de bármennyire gyönyörködjék is a szem a virág bársonyos fényén és gyönyörűségén, inkább elbájolja a szaglást az ibolyaillat, mit összehord a szelíd szellő...*“ S egy másik levelében a szegény fogoly kérve kéri a poéták tanítványát, hogy vigasztalja őt írásainak drágagyöngyével és kiváló szellemével, mely oly nagy, hogy Jupiter felét is kitöltené. Mikor aztán eljön a tavasz anélkül, hogy a kancellár válaszolt volna az „álmodozó tribunnak“ — ahogy az magát szelíd öngúnnyal nevezi — Cola di Rienzo újra kéri „*a királyi ház otthonos fülemiléjét*“, hogy méltassa őt is dalára a császári parkon kívül. Jaj, miért is volt olyan paraszti, meggondolatlan és vészt huhogó a császárhoz intézett szava! „*Bagolyszerű, gazdák fülét sértő, nem udvari énekének nem udvari kalitka lett a bére.*“ Neumarkt megszanja. Válaszában biztosítja őt, hogy dala mindég kedves neki... a tudatlanság felhőjétől megtévesztve, sohasem fog letérni az igazság útjáról, s az antik stílus művészi nyelvét nem fogja elfelejteni soha...

E levelekben egy új poeta-Cola di Rienzo alakja jelenik meg szemeink előtt, s majd meglátjuk, hogy e szellemi adományát is kellő pillanatban tudni fogja majd kamatoztatni.

A kancellár tartózkodó barátsága s az általa inkább csak megsejtett új latin műveltségi beállítottságban való közösség érzése voltak Cola di Rienzo egyedüli vigasza hosszú, pyuló fogságának magányában. Egy eléggé kényelmes „*Stube*“ falai közé volt bezárva, miben a Cyrill-orákulum egyik helyének beteljesülését vélte felfedezhetni. A Sol-ról is meg volt írva, hogy csak fogság és megaláztatás elszenvedése után fog felemelkedni. Saját helyzete és testi jóléte sokat foglalkoztatja. Sör helyett bort kér és, a hideg közeledtével, a fűtés megkezdéséért folyamodik. Szabad levegő után vágyik, mert ideges szédülések kínozzák, melyek avignoni követsége óta mindég újra, meg újra visszatértek. Volt útítársainak a magáénál sokkal sanyarúbb helyzete is. Ismétetlen gondjainak tárgyát képezi, leveleinek továbbításáért pedig nem egyszer könyörög.

Kezdetben nem vesztí el bizalmát, bár hamarosan meg kell győződnie, hogy a vezeklés harminchárom hónapja leteltével, szeptember 15-ére aligha fog kiszabadulhatni. De máris újra Krisztus életével veti össze a magáét: fogsága olyan lesz — írja —, mint a Megváltó három napos sírban nyugvása, és Rómába való visszatérése Jézus feltámadásához lesz hasonlatos. Ír római párt-

híveinek, a Szent Elek kolostor apátjának és Malabranca kancellárnak: Nyugtassák meg a tusciai kereskedőket, hogy nem mint ghibellin pártember jött Prágába... Elfogatását ne értsék félre, mert hamarosan kiszabadul, visszatér Rómába és a szenátorok hatalmaskodását megtorolja... Az ő helyzete egyáltalán nem kétségbeesett, hanem ellenkezőleg a lehető legreményteljesebb... Ne aggódjanak tehát, ha szeptember 14-én túl is késnek...

Erős missziótudat nyilvánul meg a császárhoz és érsekhez írott levelekben is. A szellemi fensőbbiség érzése hatja át őket. Bennük és a rájuk érkezett válaszokban két ellenséges világnézet ütközik meg egymással. Születésének vélt titkát IV. Károly előtt csak második levelében fedi fel, s azt akarja vele elhitetni, hogy tribunátusa alatt azért mutatkozott ellenfelének, hogy valóságos származását eltitkolja. Elmondja életét, válaszolja a törekvéseket, melyek politikai szereplését fűtötték 1347 december 15-i visszavonulásáig, mellyel úgymond, csak felfüggesztette kedvezőbb idő-kig a tribunátus gyakorlását. Jogásként gondolkodik most is, mint akkor, mikor római polgárjogot adományozott Itália minden lakójának. Kéri most a császárt, segítse a feltámadáshoz, mert Isten azt rendelte, hogy úgy előzze meg őt Rómában, ahogy Keresztelő Szent János járt Krisztus előtt a megváltás munkájában. Constantinus kádjában nyerte Isten akaratából a lovagfürdőt, mivel erőt nyert az előfutár missziójához. Ahogyan az assisi povello a pápától nyerte rendje reguláit, úgy ő a császár kezéből akarja fogadni az impérium lelki megújulásának szabályait. Ne foglaljon el tehát a császár a világ megreformálására vonatkozó jóslatokkal szemben ellenséges álláspontot, mert azok csak azt akarják megadni Caesarnak, ami Caesaré a pápa világhatalmi törekvéseinek ellenére. De mindenekelőtt gyorsan határozzon, mert ha az ő segítségével gyorsan urrá lesz Róma fölött, a jubileumi év gazdag bevételeit világmegváltó terveinek hasznára fordíthatja.

A kapzsi hírében álló IV. Károlyról azonban az utóbbi érv épp úgy lepattant, mint az a titokzatosan beállított nagybácsi-unokaöcs viszony elfogadása, melyet Cola di Rienzo bizonyítékokkal igyekezett valószerűsíteni. Azzal válaszolt, mivel a nemes voltokra gőgös embereknek Dante vágott vissza a Convivio-ban: Valamennyien Ádám és Éva leszármazottjai vagyunk! Cola di Rienzo evangéliumi szellemtől áthatott *reformációjával* és *renovációjával* szemben ő az egyház tekintélyét és a dogmák erejét szegezi szembe. Milyen csalékonyak és fantasztikusak, veti ellen, a proféciák, melyekre Cola di Rienzo építeni akar! Isten akarata kikutathatatlan, s ő nem hisz a jövődő predesztináltságában. Szerinte a spirituálisok a gőg és hiúság oszlopaira építik állítólagos bölcseségüket. Pápa-ellenes magatartásuk, a Szentlélek országáról vallott tanításuk ellenkezik az egyház és az evangélium szellemével, magukban pedig hiányzik a keresztényi alázat szentferenci erénye.

E világnézeti ellentét alapjait a rajongó apostol még jobban kimélyíti augusztus végén a császárhoz intézett válaszában.

A prófétálás — írja itt — nem áll ellentétben az evangéliummal. Maga Krisztus is ószövetségi jóvendöléseket jött beteljesíteni. A jóslás isteni adománya azóta sem merült ki, de csak Szent Ferenchez hasonló együgyű, jámbor emberek által nyilatkozik meg. Ezek pedig — mint az ő Monte Maiello-i remetéi, akiket erőlyesen védelmébe vesz — szükségesnek látják a romlott klérus megsemmisítését, hogy a lélek és szellem újraéledjen. A jóvendölés nem jelent még predestinációt, „*necessitas*“-t, s ennek megítélésében részére nem Szent Ágoston vagy Szent Gergely, hanem Boetius, Symmachus, Titus Livius és Seneca az irányadók. Az újkor persze csak asztrológiai és matematikai jóslásokban hisz. De Cyrill proféciaja részben már be is következett. Nem igaz-e, hogy az egyház megromlott és Ninivehez lett hasonló? A klérus V. Celesztin lemondása óta nem világiasodott-e el? Az avignoni kúria laza erkölceit s a nepos-paparellik gőgös uralmát maga tapasztalta, mikor 1343-ban hosszabb időt töltött Avignonban. A hibáztatott jóslatokat ott látta a bíborosok könyvespolcán, annak ellenére, hogy a pápa elítéli őket és üldözi spirituális terjesztőit. A Szentlélek országán nem egy külön Isten uralmát érti, hanem csak azt, hogy a jövőben szelleme át fogja hatni a világot és egy akol, egy pástor lesz, mert a Szentlélek *„nem kivételesen, hanem állandóan ihlet és bennünk lakozik, míg vele akarunk maradni alázattal.“* Ő szellemi megújulásunk és megvilágosodásunk ihletője. A profeciáknak pedig nincsen kényszerítő jellegük. A Merlin-, Metod-, Cyrill-jóslatok csak figyelmeztetik a császárt, hogy egy rokon segítségével fog győzni ellenségein és a pápán, akitől megkoronáztatását ugyan el nem fogja nyerhetni. A római nemes-ség segítségére se számítson, a felsőolaszországi tirannusokkal való tárgyalással pedig csak fölöslegesen megalázná magát. Isten úgy küldte őt hozzá, mint az angyalt Tóbiáshoz. Küldje hát őt maga előtt Rómába, s ő fiát hajlandó kezesül hagyni ama ígérete teljesítésére, hogy 1351 pünkösdjére kezére adja Rómával az egész egyesült Itáliát. Ő a juhászkutya, melynek hangját a nyáj jobban ismeri a pástorerénál. Ha szándéka nem sikerülne, kötelezi magát, hogy visszatér fogságába; ha ellenben eredménnyel jár, örömmel fogja megülni Róma törvényes és ünnepélyes nászát császárával, aztán visszavonul és Jeruzsálembe zarándokol.

Az avignoni pápasággal szemben elfoglalt e spirituális állás-foglalását a prágai érsek előtt még világosabban kifejti. Előljáróban biztosítja őt arról, hogy bírálata nem érinti az egyház tanítását, mert hiszen a pápa is tévedhet. Ő veszélyezteti a kereszténység nyáját. Róma helyett Avignonban tartózkodik és inkább a kalmár, mintsem a jó pástor lelkiületével bír. Kedvez az olasz tirannusoknak és ezzel Róma elpusztításán dolgozik, hogy ne kelljen visszatérnie Krisztus által rendelt székhelyére. Ezért szítja a guelf-ghibelin háborúságot is. Krisztus nyáját pénzen árulja és rektorai jó tanítványoknak bizonyulnak. Lám, a kúria pénzsóvársága okozta Endre magyar királyfi szomorú pusztulását is: „koronázását addig-addig halogatták, míg az ártatlan mártírt hallatlan gonosz halálba kínozták“. A pápa Németország-

ban is ellentéteket szít. Cola di Rienzo büszkén említi, hogy tribunátusa alatt ő békét és egyetértést tudott teremteni Rómában s hogy a Szentlélek segítségével ott a papság életét is megjavította. De ez nem volt a pápa inyére! Hiába gondoskodott a templomokról és kolostorokról, hiába védte meg a zárándokok biztonságát, hiába emelte magasra az erkölcsi élet tisztaságát! Ezért őt eretnekséggel vádolják, pedig épp azért igazhitű, mert az egyház kinövéseit bírálja és reformjukat sürgeti. Nem fog addig nyugodni, míg a pápa a világi hatalom kardját forgatja, mert vele csak magának és a kereszténységnek árt. A kúriában alattomos-ság és kétszínűség uralkodik, a keresztes hadjárattól azonban mindenki fázik! Isten maga akarja a reformot. Ő — akit most bűntet, de akit nem ítélт örökös száműzésre — erősebben fog fel-emelkedni elestéből, mint régen. Ha a császár, segítségével viszsza-hódítja Rómát, a pápa is kénytelen lesz megtérni székhelyére, mit a nép az alsó papsággal egyetemben már oly régóta követel.

A volt tribun leveleinek önérzetes hangja valóban tiszteletet parancsol. A császárt — mit akkoriban csak Petrarca alkalmazott szórványosan — tegezve szólítja meg, a klasszikus írók példája mellett az ima Istenhez fordulására is hivatkozva; az érsek kenetteljes megrovásaira pedig azzal válaszol, hogy ő neki ugyan nem bírja s hogy nem keresztényi dolog váltig felhánytorgatni valakinek olyan hibákat, melyek miatt már megbűnhődött. A Liviusból idézett mondás: „*fortiter agere et fortiter pati Romanum est*” nála nem üres szó, hanem a szellem fensőbbiségéből fakadó büszke magatartás. „*Acri sermone*” ki meri mondani, hogy pápa és császár csak a hatalmasoknak szoktak segítséget nyújtani, nem az elesetteknek, s minden kritikát azonnal istemkáromlásnak kiáltanak ki. Az ő célja; „*populum reformare ac etiam liberare*”, s megölhetik őt, jön majd helyébe más, aki folytatja munkáját.

De Cola di Rienzoban már 1350 szeptemberétől kezdve lassanként lelohad a Maiello-hegyi remetéktől magávalhozott profétikus hév, s realisabb szemmel kezdi vizsgálni sorsát. A „*Nicolaus tribunus*” aláírás „*Nicolaus servulus*”-ba változik át. Kezd nem vitázni, nem lázadozni. Neki már mindenütt jó, mert mindenütt Isten van vele. Halálsejtelmek gyötrik, végrendelkezik. Szeptember 28.-án beszámol Angelo-testvérnek küldetésének siker-telenségéről. Fájt neki az a hír, hogy felesége, „*luna domestica*”-ja hűtlenné lett hozzá, és fiának sorsa miatt aggódik. Búcsúzik fiától; megbízást ad, hogy könyveit — *libros vero omnes meos* — és fegyvereit értékesítse; inti őt a *humilitas*-ra s arra, hogy vesse meg „*a világ hiábavaló és esendő dicsőségét*”, atyját pedig felejtse el, nevét és családját tartsa rejtve. A végrendelet végrehajtójául s fia lelki atyjául Angelo testvért rendeli: „*Benedictus Benedicti benedictionem eternam!*”

A magábaroskadás e rövid lelki válsága után Cola di Rienzo hamarosan meggyőződött arról, hogy még a pápának való kiszolgáltatás is jobb, mint a reménytelen prágai fogság. Avignonban

vannak legalább régi barátai — Guido de Boulogne kardinális, Petrarca, Francesco Orsini pápai jegyző —, akiknek számíthat segítségükre, még Giovanni Colonna bíboros elkeseredett rosszakarátával szemben is. A legbefolyásosabbnak közülük, Guido de Boulogne bíbornoknak ír is, s a császár és érsek tilkos jóakaratára, rokonszenvére jellemző, hogy Cola di Rienzo ez új tájékozódását, mely a spirituális gondolkörtről való eltávolodását tétélezte fel, elősegítették. Nemcsak hogy továbbbítást nyert a volt tribun levele az avignoni kardinálishoz, hanem a császár és érsek mindvégig eltitkolták a pápa előtt lázadó írásait is, melyek az inkuizíciós eljárás sorsát előre is eldöntötték és őt magát heretikusnak bélyegezték volna.

Guido de Boulogne épp ez idő tájt lett a Róma új kormányberendezésének kidolgozására felállított pápai bizottság elnöke. Így feltűnés nélkül fordulhatott hozzá és önthette ki előtte lelkét. Megírja neki, hogy alázatosan megnyugodott Isten akaratában, bűnbánatot tartott s ezért kegyelmet remél. Rómát ő emelte ki megalázottságából, de ez roppant feladat volt, nem csoda, ha elbukott. Inkább sajnálatot, mint gáncsot vár érte. A pápai kúriának azonban nem szabadott volna miatta a római népet büntetnie, hanem helyébe nálánál különb utódot kellett volna találnia. De Róma újból a nemesség zsákmányává lett. Most ráadásul még herezissel is vádolják őt s a pápa engesztelhetetlen, pedig még az agg Stefano Colonna is megbocsátott neki. Őt nem az egyház elleni gyűlölet, hanem a nép iránt való szeretet vezette, mert Platon, Ptolemeus és az egyházatyák olvasása erre tanította meg őt. De ha kiszabadul, nem foglalkozik többé politikával, hanem már most felvételt kér a jeruzsálemi lovagrendbe. Könyörög a bíborosnak, járjon közben a pápánál, hogy ügye kerüljön mielőbb nyilvános tárgyalásra, mint ezt a római nép és az egyház tekintélye egyaránt megköveteli.

Guido de Boulegneről tudja, hogy költőember, ismeri „*Vita et passio Christi*” című latin költeményét. Az a gondolata támad tehát, hogy a Noviforensishoz intézett levelekben megnyilvánuló költői tehetségét értékesíti. Egy vallásos tárgyú költemény írásába kezd, nem lehet tudni olasz, vagy latin nyelven-e, azzal a céllal, hogy általa igazhitíségének és vallásos buzgalmának adja bizonyítékát költő-bíboros jóakarója előtt.

Kiadatásának ügye azonban hamarabb dülőre jutott, mintsem várta volna. E tény háttérében politikai okok húzódtak meg. A pápa ugyanis Giovanni Visconti milanoi tirannussal oly meg egyezésre készült, melynek éle IV. Károly ellen fordult, aki belátta, hogy VI. Kelemtől római megkoronázását hiába várja. A pápa most már erélyes lépéssel fordult szembe Prágának a volt tribun ügyében folytatott halogató taktikájával is. 1352 március 24-én Német- és Csehország püspökeinek meghagyta, hogy a Cola di Rienzo ellen herezis miatt hozott kitagadó végzéseket valamennyi templomukban hirdessék ki, s ennek megtörténtéről terjesszenek jegyzőkönyvet eléje. Egy hónappal később két udvari embere társaságában Giovanni da Spoleto volt trentoi

püspököt küldte Prágába azzal, hogy a vádlottat kísérje Avignonba. IV. Károly nem mert ellenkezni, Cola di Rienzo is vágyódott helyzetének tisztázására. Így a pápa megbízottai júniusban foglyukkal útnak indultak Avignon felé.

XVII. Avignonban.

A *Vita* írója, közvetett úton bizonyára a volt tribun saját elbeszéléséből merítve, Cola di Rienzo útját Avignonba valóságos diadalmenetként írja le: „Útjában mindenütt felkelt a nép és nagy csoportokban kiáltozva sietett feléje. Tartóztatták és ajánlkoztak, hogy megmentik a pápa karmai közül. Ő azonban valamennyiüknek így felelt: „Önként megyek, senki által sem kényszerítve!” Megköszönte jószágukat és így haladt tovább városról városra. Egész útján ünnepelték. Alig hogy meglátták, csodálattal követték.” Valószínűleg Bajor Lajos délnémetországi hívei tüntettek mellette.

Avignonba érkezését Petrarca írja le Simonideséhez, Francesco Nelli firenzei priorhoz intézett levelében. Maga akkoriban Vaucluseben tartózkodott; a fogoly hiába kérdezősködött utána azonnal megjötték. Így a költő csak mások elbeszélése alapján sajnálkozik azon, hogy azt, aki oly nagy dicsőséggel uralkodott egykor a Kapitóliumon, a legnyomorultabb állapotban látják viszont. A végső megaláztatásból már csak az hiányzott, hogy megbilincselve hozzák.

A pápa egyébként bizonyos kímélettel bánt vele. Saját palotájának tornyában, az úgynevezett *Tour de Trouillas*-ban helyezte el, könyvtárából könyveket — Livium, egy bibliát — bocsátott rendelkezésére, konyhájáról adatott neki étkezést. De a toronyszoba boltozatáról lelógó súlyos lánc volt lábára erősítve, hogy szökését megakadályozza. Az ellene indított inkuizíciós eljárásról, mely egy Bertrand de Deux, Guido de Boulogne és Elias Talleyrand bíborosokból álló bizottság gondjaira volt bízva, semmi nyomunk sem maradt. Petrarcának a római néphez névtelenül intézett levele is csak a vádpontokra vonatkozólag árul el egyetmást. Bűne az, hogy a római népet nyilatkoztatta ki minden jog forrásának s a császárságot isteni eredetűnek mondta. Követelte, hogy a római császárság székhelye Rómában legyen, s Petrarca hozzáteszi: „*si imperium Romanum Rome non est, ubi, quero, est?*”

Inkuizíciós perről lévén szó, Cola di Rienzonak nem lehetett védőügyvédje. Avignoni barátai meg voltak félemlítve, maga Petrarca sem mert nyílt sisakkal pártjára kelni: ezért is maradt Vaucluseben. De véleménye szerint a római népnek lenne kötelessége, hogy volt tribunja mellett kiálljon és polgárát, akiben héthónapos tribunátusa alatt nemcsak Róma, hanem egész Itália remélt, méltatlan börtönéből kiszabadítsa. Az ő tettei nem büntetést, de dicséretet érdemelnek: „*non supplicio, sed premio dignus est.*” Követeljék hát a rómaiak, így kiált fel a hangulatainak hatása alatt gyakran színt változtató intuitív költő, az ítélkezés jo-

gát önmaguknak, vagy legalább azt sürgessék, hogy a pör teljes nyilvánosság előtt tárgyalassék le Avignonban!

Hány kihallgatást ejtett meg a pápa által kinevezett vizsgálóbizottság és hogy Cola di Rienzo az akkori szabályok értelmében megtagadta-e ünnepélyesen a terhére rótt heretikus nézeteket, melyek közül a legsúlyosabbakat a prágai érsek, a tribunnak még Avignomból is megismételt kérésére, a legnagyobb titokban tartotta, nem tudjuk. Csak arról van hírünk, hogy a maielloi Angelo testvér, kit most már „*angelus satanicus*”-nak nevez, hiába kísérelte meg, hogy újból közeledjék hozzá; volt híve e próbálkozását feljelentette és a leghatározottabban elutasította. Lehetséges, sőt valószínűnek tartjuk, hogy maga a pápa halogatta a döntést Cola di Rienzo ügyében, mert a bíborosok közül nem egy helyeselte a fogoly régebbi bírálatát az avignoni udvar fényűző, pazar, világias életéről. Közéjük tartozhatott Guido de Boulogne, akinek jóakarátát a volt római tribun még inkább megnyerte Raudnitz várában szerzett vallásos költeményének dedikációjával. Benne arra kérte őt, hogy javítsa ki esetleg akarátán kívül előforduló tévedéseit. Az sem lehetetlen, hogy maga Guido de Boulogne volt az, aki azt kezdte terjeszteni, hogy Cola di Rienzo voltakép nem is államférfi, hanem poéta s mint ilyen is ítélendő meg. Petrarca Simonideshez írott levelében ugyan gúnyolódik e szóbeszédnek és kifejti, hogy Cola di Rienzo — bár kiváló szónok (*vir facundissimus est et ad persuadendum efficax et ad oratoriam pronus*) — sem olyan munkákat nem írt, sem olyan tulajdonságokkal nem bír, melyek a vátesz értelemben vett poéta névre őt méltóvá tennék. De maga a fogoly kapva kapott a mentőötleten, mely szelídebb elbírálást biztosított részére. Írt Andrea Dandolo velencei Dogának, részletes adatokat kérve Velence 1353 augusztus 29-én a genovaiakkal szemben vívott győztes tengeri ütközetéről, azzal a sejthető szándékkal, hogy petrarcai hőskölteményben ünnepelje az eseményt. S e levelét olvasva, eszünkbe jut az a vallomás, mi egy őszinte pillanatában csúszott ki a tribun tollából: hogy Rómában helyét megállhassa, hol könnyelműnek (*fatuus*), hol histriónnak, komolynak, együgyűnek, ravasznak, lelkesnek vagy ismét félénknak kellett mutatkoznia...

Andrea Dandolonak azonban talán azért is ír, mert — mint Noviforensis-barátjának örömmel újságolta, s ez miatta jókívánságait is eljuttatta hozzá — 1353 szeptember elején már tudta, hogy több mint egy évi avignoni fogság után börtönének ajtaja hamarosan meg fog nyílni, s máris politikai barátokat igyekezett magának gyűjteni.

Ezt a fordulatot Cola di Rienzo nem hirtelen keletkezett költői hírértől, hanem VI. Kelemennek 1352 december 6-án, tehát négy hónappal kiszolgáltatása után bekövetkezett halálától várta. Utóda, az ostiai püspökből lett VI. Ince, Pierre Rogernek sok tekintetben ellentéte volt. Az avignoni udvar fényűző életét azonnal leépítette, a vígan élő prelátusokat állomáshelyükre parancsolta, a rokonok uralmát megszüntette. Szóval megvalósított a Cola di Rienzo által követelt reformok közül nem egyet.

Róma és az egyházi állam súlyos helyzetén is sietett segíteni. Ezt a feladatot Egidio Albornoz spanyol kardinálisra bízta, aki a mórok elleni küzdelemben kiváló hadvezérnek bizonyult. Ily adományokra nagy szüksége volt az új *vicario generale*-nak, mert Giovanni Vico prefektus, Cola di Rienzo volt esküdt ellensége, a pápai állam nagy részét a gyenge rektoroktól már elfoglalta, úgy hogy Albornoznak — aki 1353 augusztus 23-án hagyta el Avignont. — Perugia felől kellett Északolaszországban gyűjtött had-
dal, melyben Nagy Lajos királyunk segélycsapatai is szerepeltek, Róma felé nyomulnia. Ez az akció azonban a Cola di Rienzo bukása óta újra oligarchák vetélykedései közt hanyódó Rómán csak nagy sokára segíthetett.

Mikor VI. Ince 1353 szeptember 15-én megnyitotta a volt tribun börtönének ajtaját, azzal a tervvel tette, hogy az ő népszerűségét játssza ki újra a hatalmaskodó nemések ellentállásával és függetlenségre való törekvésével szemben. A pápa megszólításában a sátfanfajzatból most újból „*nemes férfiú*” lesz s a lovag (*miles*) címmel lovagfürdője Constantinus kádjában is igazolást nyer. Az egykori tribun személye Róma pacifikálására annál is inkább alkalmasnak látszott, mert a pápa bizonyára tudott arról, hogy montegiordanoi Giordano Orsini, Cola di Rienzo régi párt-
hive és most a Patrimonium rektora, augusztus 23-án érdeklődött fra Moreale, zsoldosvezérnél, vállalkozna-e arra, hogy katonáival Colát visszasegíti Rómába. Ugyanakkor a rómaiak és perugiaiak egy követsége kérte VI. Incét, hogy helyezze vissza Rienzot hivatalába. A volt tribun tehát rögtön kiszabadulása után azzal a küldetéssel indul Itáliába, hogy — míg Albornoz kardinális északról halad óvatosan dél felé — védje ki Giordano Orsini rektor segítségével Vico prefektus esetleges támadását Róma ellen, s ott, a nemesség ellensúlyozására, vegye át a kormányt.

XVIII. A kormány átvétele felé.

Az Avignonban megállapított terv azonban váratlan akadályba ütközött. A római néppárt ugyanis, mikor Cola di Rienzo szabadonbocsátásának ügye késett, szeptember 16-án egy volt tisztviselőjét, Francesco Baroncellit választotta meg kormányzóvá, s ez a „*tribunus secundus*” címet vette fel. Mivel pedig vele szemben Cola di Rienzo legföljebb a nemesség támogatásával léphetett volna csak fel, egyelőre a Patrimonium székhelyére, Montefiasconeba ment Giordano Orsini-barátjához. Baroncelli bukása után, 1354 elején a római néppárt a volt tribun egy másik párthívét, Guido de'Patrizit állította a városi igazgatás élére. Ezeket az eseményeket Cola di Rienzo, Albornoz seregénél tartózkodva, messziről szemlélte. De ugyanez év március 26-án a pápa a perugiaiak újabb szószólására már értesíti Albornozt Cola pártjának mozgolódásáról s arról, hogy maga is szívesen látná a volt tribunt újra Rómában; májusban pedig a Viterbo ostrománál seregében küzdő római néppártiak sürgették a biborosnál egykori vezérüknek visszatérését. Albornoz azonban egyrészt korainak tartotta, hogy

pénzt és katonát áldozzon hasonló vállalkozásra akkor, mikor a Rómát körülvevő tartományok még nem voltak az ellenségtől megtisztítva, másrészt talán nem is nagyon bízott a „fantasztá” és „poéta” Cola di Rienzoban.

A kalandos életű tribunnak tehát, mint már 1347 május 20-án tette, magának kellett kezébe ragadni a kezdeményezést, ha, vissza akarta nyerni egykori hatalmát. A Vita névtelen szerzője valóságos boccaccioi novellát ír arról, hogyan kényszerítette maga mellé a szerencsét. Mivel a légátus tervének anyagi támogatását megadta, a perugiai tanácshoz fordult, melytől Alborno rendezetére már előbb annyi járadékot kapott, hogy belőle becsülettel megélhetett. Elsőbb e várostól, tribunátusa idején egyik leghívebb támogatójától, kérte a római vállalkozás költségeinek fedezését. A tanácsnokok szívesen és nagy figyelemmel is hallgatták ékes szavait, melyeket „*úgy nyalogattak, mint az édes mézet*”, de pénzt nem adtak. Más segítséghez kellett tehát folyamodnia.

Megtudta, hogy a hatalmas condottiere, kit a vihar által a Tiberis torkolatába sodort és ott kirabolt gályán láttunk Provenceből Itáliába érkezni, összeharácsolt hatalmas vagyonát perugiai bankháznaknál helyezte el. Nevét Nagy Lajos nápolyi hadjáratának történetéből jól ismerjük, mert királyunk szolgálatában állott, s Aversa kitartó védelmével szerzett érdemeket. Ennek a fra Morealenak két öccse, Arimbaldó és Brettone, Perugiában lakott, de egymással állandó vetélykedésben és torzsalkodásban éltek. Az idősebbre, a „*fiatal, irodalomban jártas lovag*”-ra vetette ki Cola di Rienzo hálóját. Szállására ment, megismerkedett vele és ebédre hívta, minek folyamán a rómaiak történetére és régi nagyságára terelte a szót. Titus Liviust bibliai idézetekkel vegyítette s egész meggyőző erejét beleadta beszédébe. A hozzá hasonlóan álmodozó természetű messer Arimbaldó „arcát tenyerébe hajtva” hallgatta elbűvölten magávalragadó, ékesszólását. A fantasztikus lelkületű ifjúban, mondja a Vita, visszhangra talált Cola di Rienzo fantasztikus gondolkodásmódja, s kettőjük között a legmelegebb barátság fejlődött. A tribun azt ígérte neki, hogy a nagy antik római hadvezérek dicsőségének részesévé teszi, ha segít Rómába való visszatérése költségeinek előteremtésében. Messere Arimbaldó írt is azonnal bátyjának, azzal dicsekedve, hogy egyetlen nap alatt nagyobb katonai hírre tehet szert, mint ő egész élete folyamán, mert a római sereg vezérévé lehet, ha Cola di Rienzonak zsoldosok fogadására 4000 forintot kölcsönöz. A kiváló condottiere, bár az ügy előtte különösnek tetszett, bele is egyezett a dologba s megengedte, hogy öccse az összeget számlája terhére felvegye, mert úgy gondolkozott, hogy szükség esetén még mindig maga közbeléphet s biztosítékot szerezhet, hogy a kölcsönzött összeg kárba ne vesszen. Hiszen emlékezett arra, hogy alig egy éve Giordano Orsini, a Patrimonium rektora, őt magát akarta megnyerni, hogy Cola di Rienzóval Rómába vonuljon.

Amint a 4000 forint kezei közt volt, Cola di Rienzo első dolga az volt, hogy fejedelmi köntöst szerzett magának. Arany sze-

gélyes, arany gombos bíbor köpenye fölé díszes kardot csatolt, skarlát csuklyáját hátra vetette. Aransarkantyúja ragyogott, amint büszke paripáján, fényes kíséretével Montefiasconeban a legátus palotája elé lovagolt. Egykor Alborno elődjét, Bertrand de Deux legátust döbbentette meg így pompázó fellépésével. Akkoriban a császári dalmatikát öltötte volt fegyverzete fölé. Most pengő arany sarkantyúval lépett keményen a bíboros elé, s azt követelte, hogy a pápa nevében tegye meg őt Róma szenátorává. A város elfoglalása és a kormány átvételének a módja már az ő gondja.

A kérdés előterjesztésére a pillanat jól volt megválasztva. Vico prefektus június 5-én kénytelen volt behódolni és Róma környékének várait — Ortet, Cornetot, Orvietot — Alborno kezére bocsátani. Most már a bíboros is meg merte kockáztatni Róma megrendszabályozását. Fra Moreale két fivérének jelenléte Cola di Rienzo kíséretében, nyomatékot adott a tribun ajánlatának, mert maga a rettegett condottiere 6000 zsoldossal a Patrimonium határán állt s nem lett volna tanácsos vele újjat húzni.

Mikor Cola di Rienzo a szokásos hat hónapra szóló szenátori megbízatást a sarokba szorított legátustól elnyerte, azonnal zsoldosok fogadásához látott. A riminii Malatesta nemrégiben elbocsátotta katonaságát, melyből kétszázötven bórsisakos Perugiában tartózkodott. Ezeket felfogadta. Vagy kétszáz főnyi gyalogság és a perugiai polgárok egy csapata csatlakozott hozzájuk. Erre gyors elhatározással megindult velük, hogy a nemesek bábójává lett Guido Patrizi, — „ama jó ember“ (*ille bonus homo*) — ingadozó hatalmát megdöntse. Hadi népével átkelt Toszkánán, keresztül vágott hegyeken, völgyeken, veszélyes hágókon, s egyszerre csak Ortenál, Róma előtt termett.

XIX. A szenátor.

Cola di Rienzo életének ez utolsó korszakáról alig van más hírünk, mint amit a névtelen krónikából és Matteo Villani két rövid fejezetéből megtudunk. A Vita festői realizmussal és a novelista élénkségével tárja elénk az eseményeket, melyeknek valódi értelme azonban rejtve marad előtte, így színes elbeszélése az okiratszerű adatok hiányát egyáltalán nem pótolhatja.

Mikor a rómaiak értésére esett, hogy Cola di Rienzo városukhoz közeledik, ünnepélyes fogadására készültek. A nemesek nem is gondoltak ellenállásra. A lovas milícia a Monte Marioig lovagolt elébe; a katonák béke és győzelem jeléül olajágat tartottak kezükben, ahogyan egykor a tribun szokásba vette. A nép diadalkapukkal várta. A Porta Sant Angelon keresztül érkezett a városba. A téren, a Sant Angelo-híd fölött, az utcákon arany- és ezüstdíszes szövetből ünnepi íveket húztak. A Vita szerint olyan örömmámorban üszött a város, mintha a legnagyobb római hős, Scipio Africanus bevonulására készülne. Az új szenátor ily ünneplés között lovagolt fel katonái élén a Kapitóliumra, hol beszédet intézett a néphez. Most sem mulasztotta el, hogy életének nagy fordulópontját ne emelje.

bibliai hasonlat alkalmazásával egy magasabb, emberfeletti síkba. Mint Nabukodonozor — mondta — ő is hét éven keresztül bűnhődött kevélységeért. De a hatalmas Isten akaratából a pápa által most mint szenátor küldetett újra vissza székhelyére, nem mintha maga érdemet szerzett volna erre, hanem a Szentatya jóvoltából. — E pápa iránt érzett hálát és hűséget Cola di Rienzo kihangsúlyozza néhány nappal később Firenzéhez írott levelében is. Egyáltalán mindenki iránt hálásnak mutatkozik, aki visszatérésében segítségére volt. Arimbaldot és Brettonet a római sereg vezéreivé nevezte ki s átadta nekik a város zászlaját, Tanácsadóját, Cecco da Perugiát lovagi méltóságra emelte, s Stefano Colonnánál ő sem mutatkozott kevésbé nagylelkűnek: büntetlenséget biztosított minden volt ellenségének.

Cola di Rienzo nemcsak e szerény, szinte a pápa hivatalnokaként való jelentkezésben, hanem testi mivoltában, kedélyállapotában és szokásaiban is nagyot változott távollétének éveitől. Hozzászokott a hideg klíma alatt az italhoz; a szenátor nehéz görög, trebbiai és malvasia-borokat fogyasztott „a nap minden szakában”. Egészségtelenül meg is hizott a fogság téltlenségében. Arca hosszúra meghagyott szakalla mögött beteges vörös-viola színben játszott. Kedélyállapota rendkívül ingerültté lett, hangulata gyorsan változott, szemgolyói most fehéren villogtak, de a következő pillanatban már vér futotta el őket és lángba borultak. Véleménye és elhatározásai is gyorsan változtak, „mint a tűz”.

Uralomrajutásának a híre gyorsan szétfutott, és jellemző a róla őrzött jó emlékezetre, hogy már a következő napokban a szomszédos városokák üdvözlő követeket küldtek hozzá. A szenátor előtt azonban bevonulásának napjától kezdve változatlan komolysággal merült fel újra a néppel farkasszemet néző nemesség súlyos problémája. Mint régen, tribuni hivatalbalépésekor, most is első dolga a báróknak hódolásra való felszólítása volt. Az öreg Stefano Colonnának nem sokkal a tribun bukása után bekövetkezett halála után, a Porta San Lorenzo-i ütközetben elesett Stefanuccio harmadik fia, Stefaniello, aki 1351 és 53-ban szenátorságot viselt, lett a Colonna-ház feje. Ez gyűlölt ellenfelének közeledtére szokás szerint Palestrina várába vette be magát s innen hányt fittyet a „paraszt”-szenátor parancsainak. Követét megcsúfolta és megkínózta; íjászaival és prédáló csapataival bekalandozta a római síkságot és elhajtott minden állatot, amit elől talált.

A nép felháborodása határtalan volt. Benyomása alatt a szenátor lóra ült és híveinek egy kisebb csapatával — ki fegyveresen, ki fegyvertelenül — utánuk eredt. De Tivoliig nem akadt nyomukra. Későn jött csak rá, hogy a Colonna-katonák zsákmányukkal a Pantano erdőségében rejtőztek el s éjjel, míg ő embereivel Tivoliban pihent, felhajtották az állatokat Palestrinába. Erre Cola di Rienzo sietve magához rendelte római zsoldosait s kitűzette Tivoliban zászlaját, melyet arany nappal, ezüst csillagokkal ékes azúrcímere és Róma szimboluma díszített.

Négy napi késedelemmel messzire Arimbaldo és Brettone vezérletével meg is érkezett a had, de nem volt sok köszönet benne, mert a kapitányok a zsold elmaradása miatt lázadoztak. Cola di Rienzo

most szorult helyzetében azzal hozakodott elő, hogy Livius tanúsága szerint a régi rómaiak hasonló helyzetben közadakozással segítettek, s ebben mindig a legmagasabb méltóságok viselői jártak elől jó példával. A két Moreale-testvértől így még egyenként ötszáz aranyforintot kapott, mivel a hátralékos zsoldot részben kiegyenlítette. Aztán a San Lorenzo-téren, a Palloni-k házának erkélyéről buzdító beszédett intézett a tivoliakhoz, elmondva, hogy Stefaniellott, ezt a „mérges kígyót, mocsári sást” egész családjával együtt ki fogja irtani. E nép javát szolgáló küzdelemben a városka segítségét és hűségét kérte. Sokan csatlakoztak is hozzá. Velletriből, a Farfa-apátságából, a környező községekből és a Campagnából is siettek táborába a kártvallott emberek! A szenátor szedett-vedett seregét, melynek magját az ezerre tehető, részben római, részben zsoldos lovasság tette, Castiglione di S. Prezatánál rendezte, s aztán Santa Maria della Villánál ütött velük táborn. Elkeseredetten nézett fel innen a római nép megrontóinak sziklafélszkére, váltig hajtogatva magában, hogy ezt a hegyet le kell hordatnia bármi áldozatok árán is. Késő bánattal felsóhajtott: „*Ha a Coonnák Porta San Lorenzo-i veresége után ide lovagoltam volna, kardcsapás nélkül elfoglaltam volna ezt a vidéket s a vár rég nem állna!*” A környezetében lévő nemesek azonban, meséli a Vita, titkos kárörömmel szemlélték tehetetlen dühét, s a valóságnak meg nem felelően tájékoztatva őt, lehetetlennek mondták az erődítmény teljes körülzárását. A szenátor tehát tétlenül kellett hogy nézze, mint mennek az élelmiszert szállító szekerek és a legelőről hazatérő gulya a magas, vad hágó felől a kapun be a városba. Az ellenségnek ily körülmények közt csak a környék pusztításával okozhatott kárt. Egy hét alatt katonái le is tarolták aztán a Palestrina körül fekvő síkság virágoskertjét, s a dombon épült városnak is alig egyharmada maradt épen.

Azonban Palestrina ostromát Cola di Rienzo kénytelen volt hirtelen félbeszakítani. Az egymást gyűlölő tivoliak és velletriek hajbakaptak táborában és komoly pártharc kitörése fenyegetett. Még nagyobb baj volt az, hogy fra Moreale váratlanul felbukkant Rómában és a szenátor olyan híreket vett, hogy ott máris ellene dolgozik a nemességgel. Talán, a befektetett pénz vesztét sejtve, a tivolii megzsaroltatás után Arimbardo hívta őt segítségre. Cola di Rienzo mindenesetre gyorsan felismerte a hátbatámadtatás veszélyét és seregével azonnal visszatért Rómába. Életében utoljára talált magára villámgyors és határozott cselekvésben. Moreale magához kérte, elfogatta s két öccsével együtt a Kapitólium börtönébe vette.

A névtelen római életíró Cola di Rienzo cselekvését a nép szóbeszédére valló kicsinyes indítókokból magyarázza s a következőkben is csak azt a célját véli látni, hogy a dúsgazdag condottiere hatalmas vagyonára kezét rátehesse és belőle zsoldosokat fogadhasson a jövő nagy küzdelemnek megharcolására. De mi nem téveszthetjük szem elől azt, hogy fra Moreale és *Grande Compagnia*-ja komoly katonai hatalommá nőtte ki magát Középitáliában. Hódító szenvedélyétől, zsoldosainak vándor-köztársaságától Toszkána s a Márkák csak váltságdíj fizetésével tudtak menekedni. Városokat sarcolt meg, tartományokat rabolt ki és pusztított el. Matteo Villani (IV.

23) úgy tudja, hogy Rómába is azért érkezett, hogy a Colonnákkal szövetségbe megbuktassa a szenátort. Az egyéni védekezés és Róma java mellett valószínűleg a „*Sacra Italia*“ érdeke is lebegett Cola di Rienzo szemei előtt, mikor fra Morealeval szemben kíméletlenül járt el. S itt villan szemünk elé az a sejtés, hogy a szenátor nem felejtette el azokat az eseményeket, melyekért hét év előtt a tribun küzdött. Hiszen Tivoli főterén a néphez intézett beszédében, a pápa iránta való jóakarátán kívül hivatkozott, a Colonnák elleni harcra buzdítva, a császár kegyére és a közeljövőben várható fegyveres segítségére is. Utolsó ismert levelében viszont a koronázására Rómába készülő IV. Károlyt köszönti lelkedezve, s kéri szeretetét menyasszonya, a nyugati világ új Jeruzsáleme számára. A szenátor tehát nem mondott le a reményről, hogy Itáliát megtisztítja zsarnokaitól s a vak Rómának visszaadhatja két szemét, a Pápát és a Császárt!

A névtelen római életrajz népies ízű fantáziával dramatizálja, hogyan ajánlotta fel fra Moreale Cola di Rienzonak, hogy katonáinak minden hátralékos zsoldját kifizeti, s tízezer, húszezer forinton annyi zsoldost fogad neki, amennyit csak akar. De a szenátor hajthatatlan maradt. Ép ez bizonyítja, hogy valami magasabb cél lebegett szemei előtt s hogy tanult a szorultságukban minden ígéretre és esküre képes emberek pálfordulásából kiszabadulásuk után. Augusztus 29-én reggel lefejeztette őt a Kapitólium tövében, ahogyan ezt megrázó tragikummal írja le a névtelen krónika szerzője, ki a condottiereben Itália legnagyobb hadvezérét tisztelte. A legátus követelésére Arimbaldot kiszolgáltatta, fra Moreale vagyona pedig ebek harmincadjára került. A perugiai kereskedőknél fekvő gazdagságára Albornoz kardinális tette rá a kezét, a páduai bankoknál lévő pénzét VI. Ince vette zár alá, hogy belőle a zsoldosvezér számtalan áldozatát kártalanítsa; Rómában található ingóságai bizonyos Gianni di Castello nevű előkelő polgár foglalta le, úgy hogy Cola di Rienzo csak annyit használhatott fel belőle, miből a hátralékos zsoldot kifizethette és miből néhány száz új katonát fogadhatott. Lehet-e jobb bizonyíték e tényeknél arra, hogy nem alantas önzés vezette fra Moreale kivégeztetésében? Egész Középitalia és maga Albornoz kardinális is fellélekzett, mikor e mindég kiszámíthatatlan és kíméletlen erőtenyező eltűnt az olasz élet színpadáról.

Alig zárta le a szenátor ezt a gyászos epizódot, újra felvette Palestrina ostromát. Csakhogy maga most már nem szállt táborba, hanem Monte Compatri urát, Riccardo Imprendente degli Annibaldit nevezte ki a sereg vezérévé és maga Rómából irányította a küzdelmet. Minden kiadást a legcsekélyebbre csökkentett, hogy ami pénzt csak felhajthatott, zsoldra költse. Lázasan tevékenységgel maga akart mindenről gondoskodni s lelke maradt a vállalkozásnak. Egyszeri vagyonadó kivetésére készült, melynek összegei 500-tól 10 forintig mozogtak. A várhoz vezető szorosokat elzáratta, az ellenség kémeit összefogatta, a Colonnák híveit a Campagnán keresztül üzte-hajszolta, minden támadás idejét és helyét a terep tőkéletes ismeretében kitűnően előkészítette, s bár a hős Riccardo kivételével hadnagyai nem nagyon vitézkedtek, „kedvezően“ végezte be a háborút,

mert „a Kapitóliumról többet látott mint tisztjei megfigyelő állásaikból” és mert „meg tudta magát szerettetni katonáival, akik örömmel engedelmeskedtek neki”. A Vita írója legfőbb dicséretként a talán fra Moreale seregéből hozzá vetődött magyar katonák ítéletét idézi: „Páratlanul bátor kapitány volt!”

XX. Cola di Rienzo halála.

Palestrina ostroma a szenátor gondolatát az egész szeptember hónap folyamán fogva tartotta. Mindent feltett erre az egy ütőkártyára, mert az 1347 november 20-án, a Porta San Lorenzo-i ütközetrel megakadt küzdelmet a nemesség letörésére most már minden eszközzel végig akarta harcolni. De ép e kérlelhetetlen következetességében és gyűlöletében, mellyel a feudalizmus utolsó mentsvárát akarta kifüstölni, rejtett tragikus bukásának csírája. Róma akkori társadalmi strukturája lehetővé tette a nemesség számára, hogy a népet, Rómának szinte egész lakosságát, a maga pártjára vonja. Cola di Rienzo helyzete merőben más volt most, mint egykor tribunátusa idején. Akkoriban a nagy összecsapás előtt módjában volt Róma polgáraiból megbízható hadsereget szervezni; most ellenben zsoldosok segítségével szerezte vissza hatalmát s a Palestrina elleni harcban is zsoldosokra volt kénytelen támaszkodni. A város zilált pénzügyeit sem volt ideje rendezni. Pedig a katonákat fizetnie kellett. A korábban nem éppen finnyás pénzszerzési módok közül tehát arra vete-medett, hogy gazdag nemesek mellett, polgárokat is fogasson el, s azfán búsás váltságdíj ellenében bocsássa őket szabadon. Ezzel a fra Moreale kivégeztetése miatt már amúgy is idegenkedő, egykor még hű nemeseket és a jómódú polgárságot is maga ellen ingerelte.

Mikor az így harácsolt pénz kifogyott, más jövedelmi forrás híján, a sóadót volt kénytelen felemelni, aztán a borra és más fogyasztási cikkekre vetett ki új vámot, mivel viszont a szegényebb néposztály szeretetét játszotta el, mely ily áldozatok szükségét nem érte fel ésszel. Az sem vált előnyére, hogy a rend fenntartására kerültenként ötven gyalogost toborzott, mert az így régi gyakorlata szerint alakított hatszázötven főnyi milícia zsoldját nem tudta fizetni és következésképpen a városi katonaság megbízhatósága is kétségessé lett.

Palestrina ostroma, melyet kellő anyagi felkészültség hiányának ellenére is minden áron folytatni akart, végül diktátori, tiranikus fellépésre kényszerítette. Gyűlést, tanácsot most már alig hívott össze, s ha meg is tette, hirtelen fellobbanásai, lángoló haragja, sírásból hirtelen kacagásba csapó kiszámíthatatlan hangulatváltozásai miatt senki sem mert többé neki ellentmondani. De ezzel el is szigetelődött; magára maradt. Attól kezdett tartani, hogy a rendetlenül fizetett palestrinai sereg ellene talál fordulni. A katonái előtt igen népszerű Riccardo Imprendentit megfosztotta méltóságától és más vezért nevezett ki helyébe. A néppárt előtt bizonyos Pandolfuccio di Guido jutott kegybe, aki egykor a tribun megbízásából Francesco Baroncellivel együtt Firenzében járt követségben. Őt,

nehogy vetélytársává nőhessen, az eladdig soha el nem hanyagolt bírósági eljárás mellőzésével, törvénytelenül kivégeztette; tirannussá lett azért, hogy a nép érdekében a feudális nemességet letörhessen. Ily körülmények között a fra Morealeval kudarcot vallott Colonnának és az elhatározó pillanatban ismét hirtelen a színen megjelenő Savellieknek könnyű volt az általános elégedetlenséget forrongássá fokozniok ép akkor, mikor szenátori kinevezésének pápai jóváhagyása VI. Incétől október 7-én megérkezett és ő annak másnapra tervezett kihirdetésétől helyzetének végleges megerősödését várta.

Október 8-án reggel a Savellik és Colonnák kerületei felől egyszerre fegyveres csoportok jelentek meg a Kapitólium alatt és ott egyesülve a szenátusi palota felé tódultak. A tüntetők „*Eljen a nép*” kiáltásából Cola di Renzo nem sejthette szándékukat, mikor pedig — kétségtelenül előre megbeszélt terv szerint — kiáltásuk megváltozott és halált követelt az árulóra, aki új adóval és vámmal nyomorítja meg a szegény népet, már késő volt! Mire a szenátor észbekapott, hogy ő ellene szól a tüntetés, már annál is kevésbé verethette félre a kapitóliumi harangot s gondolhatott fegyveres védekezésre, mert az a meglepetés érte, hogy őrseg, szolgák és tisztviselők eltűntek a palotából. Magán kívül úgy látszik csak hárman nem tudtak a készülő dolgokról: rokona, Locciolo szücs; Brettone, nemrég megcsalt hitelezője; talán legbizalmasabb szolgája volt a harmadik, aki azért maradt ott, mert nem volt beavatva a szenátor ellen forralt összeesküvésbe.

A két említett városkerületből rekrutálódott tüntetőkhöz mind többen csatlakoztak: munkátlan sihederek, férfiak, asszonyok. Követ hajigáltak a palota ablakaira és szüntelenül ordítottak: „*Le a vámmal! Halál az árulóra!*” Látva a helyzet komolyságát és bízva ékes-szólásának rábeszélő erejében, Cola di Rienzo ekkor végre cselekvésre határozta el magát. Teljes lovagi díszbe öltözött, felcsatolta pánccélját, fejére tette sisakját és kezébe ragadta a nép zászlaját, aztán kilépett az emeleti nagy terem erkélyére. Megjelenése azonban nem tette meg a szándékolt hatást a tüntetőkre. A zaj nem csitult el, sőt hiába terjesztette ki karjait is annak jelzésére, hogy beszélni akar. Pedig, ha szólhatott volna — sóhajtott fel a Vita írója — minden bizonnyal megváltoztatta volna a Colonnák és Luca Savelli által fel-lázított nép hangulatát. Közápor zúdult feléje, egy nyíl kezefején találta. Hogy mégis valamiképp hasson a dühöngő tömegre, mely a palota kapuja elé már tüzet rakott, kiterjesztette a zászló selymét; némán rámutatott Róma címerére és az alatta fénylő S. P. Q. R. (*Senatus Populusque Romanus*) betűkre, e szimbolikus gesztussal azt akarva kifejezni, hogy minden cselekedete a nép érdekelt szolgálja. De hiába volt minden, a tüntetők — a Vita szerint — úgy viselkedtek „*mint a disznók*”. A zaj és a közápor mind fenyegetőbbé lett, úgy hogy a szenátor kénytelen volt visszavonulni az erkélyről. De a nagyteremben sem érezhette magát biztonságban, mert észrevette, hogy Brettone di Narba és Locciolo Pellicciari az ablakból jelekkel értekeznek a néppel. Attól is tartott, hogy Brettone, kihasználva védtelen helyzetét, kapva kap az alkalmon, hogy megbosszulhassa bátyját, és megöli. Ha leg-

alább Locciolo-rokona el nem árulta volna — véli a Vita írója — és ha az emeleti nagyteremben maradhatott volna, életét megmenti, mert az emeletre vezető falépcső már égett s a támadók nem egykönnyen juthattak fel hozzá. „Közben a nap járása emelkedett, a regolai kerület lakói, legjobb pártbívei odaérkeztek, a nép nőtt és a tüntetők szándéka a véleménykülönbségek miatt megváltozott volna. Vagy mindenki hazatér, vagy nagy csata kerekedik.”

De Locciolo árulása és Brettone jelenléte Cola di Rienzo megijesztette. Néhány asztalkendőt egymáshoz bogozott és leereszkedett rajtuk a palota udvarába. Itt a rácsok mögül a börtön foglyai kiáltoztak feléje. Lehúzta a tömlőc bejáratának kulcsát, nehogy kiszabadulhassanak. Emlékezetében két példa villant fel. 1353 február 15-én, tehát mintegy másfél év előtt, ugyanaz a Stefaniello Colonna, akit Palestrinában ostrom alatt tartott, szenátortársával, Bertoldo Orsinival együtt, az ő jelen bajával teljesen azonos helyzetben volt. A dühöngő tömeg akkor is megostromolta a szenátusi palotát. Bertoldo Orsini teljes fegyverzetben kilépett a tüntetők elé, de halállal fizetett büszke bátorságáért. Pár pillanat alatt két öl magas köhálom volt holtteste fölött: s ezekután a nép türelemmel viselte el tovább a drágaságot (*e fatto questo, il popolo comportò la carestia dolcemente*). Stefaniello azonban „*ügyesebb volt* — meséli tovább Matteo Villani (III. 57) —, mert mielőtt még a nép dühé tetőfokára hágott volna, egy hátsó ajtón kiosont és megszabadult”. E két megoldás közt habozott Cola di Rienzo is. Börsisakját hol feltette, hol meg levette. A kaputól a tűz már felcsapott a loggia tetejére, s annak gerendái nagy robajjal zuhantak alá. Fáj az emlékezés! sóhajt fel a tribun névtelen életírója, aki ugyanabból a Liviusból meríti életrajzát mint Cola di Rienzo, s aki a hősi ideál megvalósítását várta volna az antik Róma e rajongójának halálától. A római Papirius vége lebeg szemei előtt, amint a szakállát tiszteletlenül ráncigáló gallust, annak ellenére, hogy tudta, a következő pillanatban felkoncolják, halálra sújtotta. Cola di Rienzo nem így tett. Égett benne a missziótudat életösztöne s ez nem engedte, hogy Bertoldo Orsini hősi sorsát válassza.

A portásfülkében levágta szakállát, képét bekormozta és egy kopott köpenyt vetett vállára, milyent a compagnai birkapásztorok szoktak viselni. Fejére vánkost borított, hogy magát a lehulló törmelékektől óvja. Így rohant ki az égő kapun; elváltoztatott hangon, campagnai tájshírással kiáltva: „*Fel, fel! Ott az áruló!*” mintha már zsákmánnyal megrakodva belülről jönne. A nép figyelme az égő palota felé fordult, s valószínűleg meg is menekült volna, ha rongyai alól véletlenül elő nem csillan arany karkötője, melyet a nagy sietésben szerencsétlenségére elfelejtett letenni. Valaki fejéről lerántotta a vánkost és megismerte. A következő pillanatban a tömeg már hurocolta az oroszlán ketreце elé.

Mikor a helyre érkeztek, melyen az elítéltek előtt fel szokták olvasni a sorsukat megpecsételő halálós szentenciát, mindenki megdöbbenve elhallgatott. Ott állt előttük Róma ura zöld selyemzékében, báróhoz illő ruhában, öv nélkül, rendetlenül borostás szakállal, kormos képpel. Karját szótlanul keresztbe fonta és utolsó pillanatát

érezve közeledni, néma méltósággal merült önmagába. Ha igaz, amit a Vita írója beszél, hogy majdnem egy óra hosszat állt ott, ez talán azt jelenti, hogy a Colonna- és Savelli-párti izgatók szükségesnek tartották megbízóikat értesíteni az előre nem látott fordulatról. Csak mikor a várakozás már nagyon kifárasztotta a népet, provokálta talán a fogoly egy kihívó mozdulata, miközben „*csöndesen forgatva fejét ide-oda tekintgetett*“, a tribun tragikus végét. Egy Cecco dello Vecchio nevű ember kiragadta törét és hasba szúrta. Rögtön utána Treio Notaro karddal fejére sújtott, a többiek ütötték-szúrták, testét „szitává lyuggatták“, míg a távolabb állók szitkokkal biztatták a kegyetlen gyilkosokat. A tribun szó nélkül esett össze és halt meg már az első sebek után. Most valahonnan köteleket kerítettek és lábaira hurkolták. A Colonnának San Marcello-téri háza elé hurcolták. A kiálló köveken, sebzett feje félig leszakadt, combjairól a hús cefatokba rongyolódott. A Colonna-palota előtt egy erkély tartóvasára felakasztották, az utcagyerekek kövel hajigálták meg a holttestet.

Ott függött a megcsúfolt tetem, melyet kövérségében vágómarháéhoz hasonlít a Vita realiztikus stílusa, míg Jugurta és Sciarra Colonna nem rendelkeztek másnap eltakarításáról. De mily kegyetlenséggel fizettek neki a Colonnának még halála után is azért, hogy Lorenzo-fiát a szegény ifjú Giovanni vérével keresztelte lovaggá az emlékezetes november huszadika után!. Mint emlékezünk, Cola di Rienzo a Regola-városnegyed gettója környékén született, ahol atyjának vendégfogadója állt. A zsidóknak kellett tehát temetéséről gondoskodniok. Száraz kóróból rakott máglyán kellett elégetniök a „*tribunus augustus*“-t a nagy római császárnak, eszményképének síremléke, az Augusteo előtt, melynek hatalmas, toronyszerű építménye a Colonnának tulajdonában állott.

Igy is történt. A nagy álmodó hamvait szétszórta a szél, hogy híre se maradjon!

Régen, első bukása után, Giovanni Colonna biboros azt terjesztette róla, hogy jogarának ezüstgombjában tartja fogva az ördögöt, most azt suttozták, hogy lakásán titkos jelekkel beírt fényes tükröt találtak, mellyel a sátán segítségét tudta maga mellé kényszeríteni. Szobáit feldúlták, lovait leszúrták, fegyvereit összetörték. „*Ez lett a vége ama Cola di Rienzonak — fejezi be elbeszélését a Vita névtelen írója —, aki Róma tribunus augustus-ává emelkedett*“.

J E G Y Z E T E K.

I.

A Cola di Rienzo legtöbb írását tartalmazó vatikáni kódex jelzete *Vat. Arch. Misc. Arm. XV. Nr. 5.* Harmincnégy tőle származó és reá vonatkozó darabot tartalmaz. A könyvet nem olasz, hanem bizonyára német ember másolta Prágában, mi az olasz nevek hibás írásából nyilván kitűnik. A XIV. századi kézirat címe: *Liber diversas continens formulas.* A prágai kancelláriában stílusmintaként használt formuláriumról van tehát szó. Egy bejegyzés szerint Johann von Neumarkt-tól a dorpolti püspökhöz került, aki alatt valószínűleg Theodoricus Damerau értendő. Burdach kutatásai szerint III. 8. kk. II.) ez az 1360–70-es években jegyző, majd császári protonotárius volt Prágában és 1378-ban szenteltetett püspökké. A bejegyzés arról tudósít, hogy a püspök egy időre visszaköltözött a formuláriumot a prágai kancellária hivatalnokainak. Egy századdal később az értékes kódex Schlick Gáspár császári kancellár öccsének, Mattheusnak birtokában volt, aki 1485 felé Paul Stephan Paulček érseki adminisztrátornak ajándékozta. Tőle került a prágai káptalan könyvtárába, ahol M. Pelzel történettudós, IV. Károly császár életírója (*Kaiser Karl IV. Prag, 1780*) 1777-ben „*Collectio epistolarum Nicolai tribuni Romani*” címen másolatot vetetett róla. Az eredetit a XIX. század elején Palacky azonban már hiába kereste, mert az valószínűleg Garampi pápai nuncius útján a Vatikánba került, ahol 1885-ig lapgangott, mikor Gregorio Palmieri V. Kelemen pápára vonatkozó kutatásai során felfedezte. Papencordt a Pelzel féle másolatot használta, az eredeti szöveget Annibale Gabrielli értékesítette először „*Epistolario di Cola Rienzo* (Fonti per la Storia d'Italia pubbl. dall'Istituto Storico Italiano Epistolari sec. XIV. Roma, 1890) c. kiadásában. — Antonius Bonfini, *Rerum Ungaricarum decades.* (Ediderunt L. Fögel, B. Iványi, L. Juhász. Lipsiae 1931. Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum Decas II. liber X. 2 1.182. kk. ss.): „... post hec Nicolaus Laurentij filius civis Romanus et scriba publicus quadam animi celsitudine ductus fretus populari aura facta seditione Capitolium invasit, eiecit senatores et in priscam libertatem Romam vendicat. Ob preclarum fecinus populum Romanum usque adeo suo nutui obtemperantem nactus est, ut pro arbitrio duceret et imperaret. In titulo hac modestia usum affirmant: Nicolaus severus et clemens libertatis, pacis, iustitiaeque tribunus ac sacre Romane reipublice liberator illustris. Hunc virum adeo ceteri Italiae populi admirati sunt, ut pauci fuerint, qui hunc maxima queque gesturum non haurirentur, immo priscam urbi Rome maiestatem redditurum esse confidebant. Huic ceteri Italiae principes et tyranni veluti antiquam populi Romani potestatem et imperium requirentes certatim legatos misere, quibus ad fausta cepta hortabantur, pollicebantur auxilia ac fortunas et vires universas pro restitutione Romane reipublice ultro offerebant, quin etiam ad hanc famam omnes externe populi Romani provincie praenimia letitia exultasse dicuntur. Mense demum septimo hic Romane libertatis

vindex nulla vi pontificis Romanorumve compulsus ab urbe clam mutata veste ad Carolum Luceburgensem imperatorem declaratum in Bohemiam proficiscitur, ut cum illo federa perculeret, at ille pusilli, ut exitus ostendit, animi tribunum pontifici vinctum dono misit. — Tommaso Fortifioccaról a névtelen római krónika I. knyv. 2., 14. fejezetében van szó. Az egész munkát Muratori adta ki az *Antiquitates Italicae Medii Aevi* III. kötetében (Mediolani 1740, 247—548: 11.) *Historiae Romanae Fragmenta ab anno 1327 usque ad 1354, in Napolitana sive Romana dialecto scripta auctore anonymo* címen. — Du Cerceau művének teljes címe: *Conjuraton de Nicolas Gabrini, dit de Rienzi, tyran de Rome en 1347*, ouvrage posthume du R. Père Du Cerceau de la compagnie de Jésus, Paris, 1733. — Ferdinand Gregorovius „*Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter vom V. Jahrhundert bis zum XVI. Jahrhundert*.” VI. Bd. (2. Aufl: Stuttgart, 1871) — Byron *Childe Harold*-jában így énekel:

„De hagyjuk Róma tízezer urát,
Függjön szemünk végső tribunusán,
Ki eltörlé száz év gyalázatát,
Petrarca híve, pajzs Itálián.
Rienzi, végső római, Ha tán
Szabadság fájának még lombja nőne,
Szolgáljon díszül hamvaid lakán.
Forumhős, — hol néped vivéd előre,
Másik Numája te, — kár hogy csak kis időre!”

(*Childe Harold záródokútja* Verses regény 4 énekben. Lord Byrontól ford. Torkos László Budapest, 1914. III. é. 155. l.) — Arany János a *Toldi Szerelme* IX. énekének 40—48. vszkbán elmondja, hogy Nagy Lajos Sulmona felé előnyomultában az Aterno kies vize mellett út táborát és itt Werner zsoldosai egy általuk elfogott embert hoznak elébe, kiben a vele lévő olasz urak Cola di Rienzo ismernek. Ezek biztatják őt, éljen szerencsésével, mert ha Cola di Rienzot kiszolgáltatja a pápának, VI. Kelemen halából kész lesz őt Iohannával szemben támogatni. De a király védelmébe veszi a száműzöttet, ki „vala... tavalaz egész Róma kegyeltje, tribunja: most a hegyek, erdők vadonait bújja.”

S kezdi azon: Nemes Római! szabad vagy,
Mig Nápolyban leszek, védelmem alatt vagy.
Hadamat, ha tetszik, útjában kövessed
Vagy menedék várba magad vitessed.
Köszöné Miklós a kegyes ajánlatot,
Ábrándos nagy szeme könnyre is fakadott;
Nem tudá a sorsot, mely idővel rá vár:
Hogy kiadja Károly cseh király és császár.

Vacsora után elpoharaznak és

Cola is szívét kinyitá meghíltén:
Beszélé római régi dicsőségről,
Mai gyávaságról s eladó hűségről:
Cáto akart lenni, igaz erkölcsbíró:
De a mai népnek nem egyéb kell — Néró.

Mond Lajos: „En tudtam, hogy erre megyen ki:

Az idő kerekét nem tolhatja senki

— Legyen bár az élők legnemese, bátra —

Se nagyon előre, de kivált nem hátra.

Láttam követ én is, oszlopot Rómában,

De régi lakóit keresém hiában:

Igy előttem, kinek fegyverem a hité,

Nem Cato képe leng — hamarább a Cidé.“

— A Cola di Rienzo alakját tárgyaló drámai feldolgozásokra vonatkozólag I. Annibale Gabrielli: *Cola di Rienzo e' il teatro*, Nuova Antologia 1908, anno 43 201—212. II. — Tommaso Gabrini támadó munkájának címe: *Osservazioni storico-critiche sulla vita di Cola di Rienzo*, scritte dal P. Tommaso Gabrini, che-rico regolare minore, Roma, 1806. — Ugo Fancelli: *Studi e ricerche sui Fragmenta Historiae Romanae*, Roma, 1897. — U. Fancelli érveit még inkább meg-támogatta Giuseppe Castellani: *I Fragmenta Romanae Historiae, studio prepara-torio alla nouva edizione di essi*, Archivio della R. Società Romana di Storia Patria, Roma, 1920, vol. XLIII—XLIV. — Újabban F. Ugolini vette át a teljes krónika kiadásának gondját (I. bevezető tanulmányát: *Archivio della Deputa-zione romana di storia patria*, anno 68, 1945.) — Pietro Fedele kimerítően szól a kérdésről Burdach Cola di Rienzo kiadásának bírálatában, *Giornale Storico della letteratura Italiana*, 1914. 64. köt. 386 kk. II. — A Cola di Rienzoról szóló kritikai irodalom össze van gyűjtve Paul Piur életrajzának (*Cola di Rienzo, Darstellung seines Lebes und seines Geistes*, Wien, 1931) utolsó fejezetében: Das Rienzo-Bild im Wandel der Jahrhunderte (219 kk. II.) — Munkánkban elsősorban Kon-rad Burdach és Paul Piur 5 kötetes Cola di Rienzo-kiadásának okmány-anyagára támaszkodtunk: *Vom Mittelalter zur Reformation. Forschungen zur Geschichte der deutschen Bildung*. Im Auftrage der königl. Preussischen Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Konrad Burdach. II. Band Briefwechsel des Cola di Rienzo. Herausgegeben von Konrad Burdach und Paul Piur. Berlin 1913—1929. Magát Cola di Rienzo levelezését a III. rész tartalmazza, s hozzá a ki-tűnő bő kommentárt az V. rész, melyben 48 lapnyi fontos pótlás (Nachlese) is található. A IV. rész *Anhang* címen a Cola di Rienzora vonatkozó okleveles anyagot hozza, a II. a róla szóló krónikákat és Petrarca-leveleket tárgyalja, míg a vaskos I. rész Konrad Burdach kitűnő feldolgozását öleli fel „*Rienzo und die geistige Wandlung seiner Zeit*“ címen. — A névtelen római krónikának Cola di Rienzora vonatkozó részét, melyet „Vita“ címen idézek, az *Olasz Szemle* (Bu-dapest) 1942, 2—3 sz-ban fordítottam magyarra. Rajta és a három Villani króni-káján, (kivonatos magyar ford. Rácz Miklóstól. Középkori krónikások VIII —IX. köt. Budapest. 1919.) kívül még a következő olasz krónikákat használtam Muratori kiadásában: *Chronicon Senense*. (Rerum Italicarum Scriptores. XV. köt. 1—128. II.), *Chronicon Reginense* (Ibid XVIII. 1—98.), *Chronicon Estense* (Ibid XV. 294—548), Bartholomaeus Ferrariensis: *Polyhistoria* (Ibid. XXIV. 694—848), *Cronica di Bologna* (Ibid. új kiad. XVIII. 1. rész), *Chronicon Mutinense Johannis de Bazano* (Ibid. új kiad. XV. 4. rész), *Storie Pistoiesi* (Ibid. új kiad. XI. 5. rész) — Cola di Rienzo és Petrarca viszonyát először tüzetesebben De Sade abbé tárgyalta név-telenül „*Mémoires pour la vie de François Pétrarque*“ c. munkájának II. köteté-ben (Amsterdam, 1764), melynek 320—354 lapjain Cola di Rienzo életrajzát ta-

láljuk. — Végül megemlíti még Burdach két alapvető tanulmányát: *Sinn und Ursprung der Worte Renaissance und Reformation*. (Sitzungsberichte der Preuss. Akademie d. Wissenschaften, Berlin, 1910. 594—646. ll.) és *Über den Ursprung des Humanismus*. (Deutsche Rundschau, 1914. 40). — Oroszul életrajzát *Petrunkевичs* írta meg (SzPB. 1909); Az orosz Nagy Enciklopédia szerint Cola di Rienzo „politikája a burzsoá forradalmi diktatúra kezdetleges formája volt, mely természetesen az akkori viszonyok közt nem tudta magát tartani. Bukását... leginkább azt szidte, hogy nem tudott és nem mert forradalmi intézkedésekkel diadalmaskodni a római feudalisták felett.” (A Magyar-Szovjet Társaság szíves közlése.) A mi végső következtetésünk ezzel teljesen egybevág. — Hősünk viszonyát Nagy Lajoshoz és a korabeli magyar politikához „Cola di Rienzo és a magyar renaissance kezdetei” címen fejtegettem az Egyetemes Philologiai Közlemény 1942. és olaszul a Corvinának ugyancsak 1942.-i évfolyamában, Kutatásaink részben kiegészítik Piur elbeszélését, részben tőle eltérő eredményekhez vezettek.

II.

Cola di Rienzo mellett a latin genitivusos (Laurentii) Rienzi alak is használatos. Wagner Richárd drámája ebben az alakban népszerűsítette a nevet. — A Casa di Pilatoról I. *Rodocanacchi* 28. l. jgyz. — A Rómában Cola di Rienzo korában uralkodó helyzetre vonatkozólag Pietro Fedele leírását követem: *Il giubileo del 1300; il giubileo del 1350*. Istituto di Studi Romani. Gli Anni Santi (Società editr. Intern.) 1934. 7—25, 29—46. ll.; *Aspetti di Roma nel 300*. Roma, rivista di studi di vita romana. 1923. 107—122. ll. — Cola di Rienzo viszonyának adatai a Sant'Angelo di Pescheria-hoz összeállítva *Burdach* V. 363. l. — Lakóházának közvetlen környezetét későbbi műveltsége és törekvése szempontjából nem értékelték eléggé. — Onufrius de Ilpernis lovagról I. *Burdach* V. 323 l. is.

III.

Az anagnini iskolaéveknek sokkal nagyobb fontosságot tulajdonítunk Cola di Rienzo szellemi fejlődésében mint eddig bárki, de lelkileg nem tudjuk másként megmagyarázni azt a már teljesen határozott szellemi érdeklődést, mit az ifjú Rómába való visszatérésekor tanúsít. IV. Károlyhoz 1350 júliusában (Briefw. 50. sz. 167. kk. ss.) így ír: ... *pater meus me infantem ad civitatem Anagninē... apud quendam suum consanguineum educare curavit, ubi usque ad etatis mee annum XX. tamquam rusticus inter rusticos sum moratus*. 1351-ben pedig Guido de Boulogne-nak (Briefw. 70. 299 kk. ss.): „... *utinam agrum colere, putare vites et arbores cum meis retro parentibus, nequam reipublice studia quesivissem!*” Ezekkel szemben áll a Vita I. fejezetének elbeszélése (I. magyar fordítását „Olasz Szemle” 1942), mely szerint Cola a grammatika, ékesszólás és auctorok olvasásának édes tején nevelkedett. — Albertino Mussati prehumanista műveltségére vonatkozólag I. legújabbán Gustavo Vinay tanulmányát: *Gior-nale storico della letteratura italiana* 1949. 113—159. ll. — Burdach az Emigrantenstimmung-ról I. 119. kk. ll. — Cola di Rienzo Aristotelesről Briefw. 58. 151 s. — A *Mirabilia Romae*-ről és *Graphia Aureae Urbis Romae*-ről I. Burdach I. 483. kk. ll. — VIII. Bonifác és a Colonnák viszályáról *Gregorovius* V. 515—567. ll. és *Burdach* V. 321, Rómára vonatkozó terveiről *Burdach* I. 145, 153—54. ll.

IV.

Cola bátyjának megöletéséről *Vita* I. fej.; családjáról, rokonairól ugyan- csak a névtelen római krónika elejtett megjegyzéseiből tudunk. — Állítólagos császári származásáról Cola di Rienzo csak 1350 júliusában, IV. Károly császár- hoz intézett levelében emlékezik meg (*Briefw.* 50, 91 kk. II.); Gregorovius (VI. 340) ezért úgy gondolja, hogy a bukott tribun csak prágai fogságában találta ki ezt a mesét. Úgy látjuk azonban, hogy Cola di Rienzonak korábbi magatartása is nehezen magyarázható meg lelkiileg e hit feltételezése nélkül. L. *Burdach* V. 319, és Zeffirino *Re* 250. I. is. — Arnaldo da Brescia műemlékvédelméről I. *Burdach* V. 171. — Cola di Rienzoról, mint római feliratok gyűjtőjéről: *Burdach* I. 454. — Arnaldo da Brescia munkásságáról *Burdach* I. 207. — Fra Venturino flagellánsairól I. a névtelen római krónika elbeszélését (*Antiquitates* III. 273—275), *Burdach* I. 467 kk. II. — Petrarca költővé koronázásáról I. *Burdach* I. 504 kk. II. — Cola di Rienzo szól Boetius fiáról a IV. Károlyhoz írt levélben (*Briefw.* 50. 246. s.) : „... et ab ipso Boetio vocari volui Boetium natum meum.“ Ascanius nevű fiáról I. *Briefw.* 56. 19 s.

V.

Egész elbeszélésünk Pietro Fedele követi (*Giornale Storico della Letteratura Italiana*, 1914, 64. köt., 389. l.) — A pápa előtt elmondott beszéd szövegét megkíséreltük a *Vita* III. és V. fejezetéből és Francesco Baroncellinek az ő megbízatásából a firenzei Signoria előtt 1347 július 2-án tartott követi beszédének motívumaiból (*Anhang* 4. sz.) rekonstruálni. — Petrarca első találkozásáról Cola di Rienzoval: *Sine nomine* 7. sz.; *Briefw.* 3.; *Burdach* V. 79. — Első római és capranicai tartózkodásáról I. Giovanni Colonna kardinálshoz írott levelét (*Familiars* II. kv. 12; Vittorio Rossi kritikai kiadása (*Edizione nazionale delle opere di F. Petrarca* I. köt. 99—101. II.)) — A díszkövetségnek valószínűleg Laelius által fogalmazott levelét, mint Fedele kimutatta, *Burdach* és Piur tévesen tulajdonították Cola di Rienzonak és vették fel I. sz. alatt levelezésébe. Ezzel szemben a 2. sz. alatt közölt valóban az övé. — Guido de Boulogneről *Burdach* V. 428; *Rodocanacchi* 274. — A pápa megvédi Cola di Rienzo a szenátorok ellenségeskedése ellen: *Anhang* 1. sz. — Cola di Rienzo Rómába való küldetéséről *Briefw.* 4-5-6, *Anhang* 2.

VI.

Vita II—VI. fej.; gyermekkorának álomszerű emlékeiről Fragmenta (*Antiquitates* III. 257.) — Az „özvegy Róma“ kép történetét *Burdach* V. 66 kk. II.-on találjuk megvilágítva. — Avignoni jelentésében a Szentlélekről: *Briefw.* 2. 30 s. — Római hatáskörére vonatkozó pápai utasítás: *Briefw.* 5. 30—31. ss. — Hildebrand páduai püspök azt állítja, hogy a harangszóval összehívott népgyűlés már előző nap, szombaton volt, de ezen Cola di Rienzo csak szónokolt, s vasárnapig „status Civitatis in suspensio“ volt (*Nachlese* I., *Burdach* V. 6. l.) E kevéssé hihető állítással szemben mi Cola di Rienzo későbbi elbeszélésére (*Briefw.* 50. 201 kk. ss.) támaszkodtunk. — Arra, hogy felesége hozományán fogadott katonákat a hatalom átvételének támogatására, látszik mutatni *Briefw.* 43. 228 kk. ss. — Brancalione d'Andalòról *Gregorovius* V. 272 kk. II. — Cola di Rienzo pecsétnyomójának leírása: *Burdach* V. 378. — Az akkori kapitóliumi palota: *Burdach* V. 185. — Cola di Rienzo hatalomátvételének forradalmáról I. *Gregorovius* (VI. 245) is.

VII.

Valamennyi egykorú krónika kiemeli, hogy a nemesek rossz kormányzata és az éhség voltak okai Cola di Rienzo sikerének: *Cr. Estense* (Mur. XV. 437), *Cr. Sanese* (Mur. XV. 118), *Cr. di Bologna* (Mur. új kiad. XVIII. 567), *Storie Pistoiesi* (Mur. új kiad. XI. 226), *Cr. Reginense* (Mur. XVIII. 64), *Cr. Mutinense* (Mur. új kiad. XV. 134). — Cola di Rienzo programja: *Vita* VI. fej. — Cola di Rienzo és az orviefői püspököknek pápai megerősítése rektori tisztjukben, *Briefw.* 12. sz. — A tribuni címről *Burdach* V. 90, 92 és az *Enciclopedia Italiana* Costantino I. címszó alatt. — Hildebrand páduai püspök ugyan azt írja (*Burdach* V. 7.), hogy „*exercitium offitii pro maiori parte gessit ipse Nicolaus solus, in literis tamen et bandimentis nomen Vicarii pape et suum apponebatur*“, de kettejük által aláírt okmány nem ismeretes. — Kőirata a városoknak *Briefw.* 7. sz. — Petrarca dicsérete az öreg Stefano Colonnáról idézve *Burdach* V. 226. — Stefano Colonna lázadása Cola di Rienzo ellen *Vita* I. 7. — Martino del porto rablótettét szinte Boccaccio-szerű novellában meséli el a *Historiae Romanae Fragmenta*, XVI. fej. Antiquitates. 395—97. ll.; kivégeztetéséről *Vita* I. II. — Közbiztonsági intézkedései *Vita* I. 9. — Az évente legalább egyszeri gyónás kötelezettségéről *Briefw.* 40. 151 kk. ss. — A száműzöttek visszahívása *Briefw.* 57., 274. s. — Hogy a népesség erkölcsi életének emelésében Augustus példája lebegett szemei előtt, a *Briefw.* 40., 164 s. árulja el. L. még *Burdach* I. 451, V. 234. — A tisztviselői erkölcs megvédéséről: *Vita* I. 14. — A „Roma Leonina“-ról *Burdach* I. 460—61. — Cola di Rienzo pénzeiről *Burdach* V. 105. — Angelo Malabranca kancellárról *Burdach* V. 217. — Bartolomeo apátról *Burdach* I. 456.; hozzá van írva a *Briefw.* 52, 59. — Fra Acutoról és a Ponte Molle restaurálásáról *Historiae Romanae Fragmenta*, Antiquitates III. 316—319. ll.; Z. Re. 199. I. — A termelésre és közellátásra vonatkozó rendeleteiről: *Briefw.* 35., 60 kk. II.; *Burdach* V. 217. — A gabona árának újból való emelkedése *Vita* I. 37. — Petrarca Cola di Rienzo dicsérő levelei: *Briefw.* 23, 24, 26. sz. Eklogéja u. o. 26. — Hildebrand püspök dicsérete *Nachlese* I., *Burdach* V. 4. I. — Cola di Rienzo városi törvényhozásának hatása az 1363-i Statuta Urbisban *Burdach* V. 127.; A *Statuta Urbis*-t kiadta Camillo Re. *Biblioteca dell'Accademia Storico Giuridica* vol. I. Roma, 1883. — Hogy a szenátor ne választassék a római nemességből, azt I. *Briefw.* 57., 90 kk. ss.

VIII.

A Giovanni Vico ellen induló had erejéről *Vita* I. 17. és Hildebrand páduai püspök híradása *Nachlese* I., 83 kk. ss. — A Vico prefektus és Cola di Rienzo közti egyezség 1374 július 16-ról van keltezve (*Anhang* 6). — A pápai rektorok ellenséges magatartásáról *Burdach* V. 141 kk. II. — A Niccolò Gaetani elleni hadjáratról *Burdach* V. 223 kk. II. — Terracina városka tiltakozása *Nachlese* 5. sz., *Burdach* V. 20. I. — Giovanni Pipino minorbinoi grófról I. *Rodocanacchi* 236 kk. II.; Z. Re 225; *Piur* 143 I. — VII. Henrik koronázási ünnepségéről *Gregorius* VI. 61. I. — A császár jogára a Graphia Aureae Urbis Romae leírása szerint *Burdach* I. 484.

IX.

Lucca válasza (*Briefw.* 10.) a tribun bemutatkozó levelére június 23-áról van keltezve — Cola di Rienzo újabb kőirata a városokhoz és a firenzeiekhez *Briefw.* 11. sz. — A szicíliai alkirálynak frott levél *Briefw.* 14. „*ad reformationem*

ac renovationem iustitiae, libertatis, securitatis statusque pacifici prefate Urbis et Romane provincie aciem mentis nostre direximus et idem circa totam sacram Italiam prosequi intendimus viriliter et potenter et secundum ordinem antiquae iusticie (per virtutem) iuste fortis et militie moderate." (58 kk. ss.) Július 15-én (Briefw. 18.) datálja először levelét „*liberate reipublice anno primo*". — Cola di Rienzo gondolkodásának fantasztikus voltáról Vita I. 1, 8.; Giovanni Villani XII. kv. 90. fej.; IV. Károly levele Briefw. 51., 102 s. — Petrarca biztatása (Briefw. 23., 281 kk. ss.) „*Lege dum vacat: quando id ex commodo non potes, legentes ausculta. Habes et huiusmodi rei ducem imitatione dignissimum Augustum...*" Gregorovius idézett ítéletét I. VI. 368. l. — „*En war phantastisch, wenn man ihn mit politischen oder kirchlichen Massstäben misst*" — mondja róla Burdach I. 592. — Cola di Rienzo július-augusztusi jelentései a Pápának: Briefw. 15, 28, 35. — Cola di Rienzo leveleinek avignoni fogadtatásáról Petrarca Briefw. 24. sz. 15. kk. ss. — Cola di Rienzo válasza Petrarcának Briefw. 25. — IV. Kelemen jellemzése a rómaiakról Gregorovius V. 345. — A császárválasztás megejtésére összehívó köriratot a Briefw. 41. sz. alatt találjuk meg. — Különböző elemek találkozásáról Cola di Rienzo gondolatában Burdach I. 499, V. 92. — Petrarca írja (Briefw. 23., 268 kk. ss.) „*Sic enim fama de te loquitur: solitum per singulos dies, ex quo ad Reipublice regimen ascendisti, luce prima, antequam publici priuatique negotii quicquam agas, venerandum Dominici Corporis sacramentum cum multa deuotione et exactissima tue mentis discussione suscipere.*" — A kapitóliumi kápolnáról Vita I. 20. — A Szentlélek aposztrofálásával tele vannak Cola di Rienzo levelei. Így I. Burdach III. 18, 37, 42, 44, 48. ll.; Szentlélek-kultuszára vonatkozó adatok össze vannak állítva Burdach V. 94. kk. ll.-on. — A „homo spiritualis"-ról Burdach I. 538. kk. ll.; Cola di Rienzo idevonatkozó legfontosabb kijelentése (Briefw. 40., 53. s.) „... *Spiritus Sancti gracia, qui ubi vult spirat...*" — A homo spiritualis megnyilvánulásáról Cola di Rienzo ünnepségeiben I. Burdach I. 524, 529, 539. ll.) — Róma mint a nyugat Jeruzsáleme Burdach I. 613. — „*Bonifacius bone memorie papa*" (Briefw. 43., 231. s.), „*Sancte memorie Bonifacius*" (Briefw. 46., 108. s.) — VIII. Bonifác hatása Cola di Rienzora Burdach I. köt. — Nagy Konstantinra vonatkozólag u. ott elszórva rengeteg adatot és szempontot találtunk, melyeket itt értékesítettünk. Különösen I. 213. kk. ll. A Konstantin-palotához fűződő történeti emlékek u. o. 360. kk. ll. — Hogy a koronázásnál felhasznált lombkoszorúkat Constantinus diadalívénél szedette, azt Kelemen pápának 1347 október 11-én írt levelében (Briefw. 43., 215. kk. ss.) mondja, ott, ahol magát Constantinussal összehasonlítja: „... *et omnes corone frondee, quas suscepi, in arcu triumphali eiusdem Constantinii reperte fueré, contingendo quod, cuius concha miliciam, arcus eiusdem coronam tribuniciam prebuisset.*" — Cola di Rienzo viszonya Octavianus Augustushoz Burdach I. 495 kk. ll. — Dante De Monarchiájának a római népre vonatkozó fejtegetései a II. könyv 3. fejezetében olvashatók. — A császári hatalomnak átruházására vonatkozólag Burdach I. 305, 323, 351; V. 186. — VII. Henrik fellebbezése a néphez Burdach I. 126. l. — Bajor Lajos római megkoronáztatásának körülményei Gregorovius VI. 128. kk. ll.; u. ott Marsilio da Padova elveiről is, melyekre vonatkozólag I. az Enciclopedia Italiana címszavát is. — A „*candidatus*" cím eredetére és a fehér díszöltözetre vonatkozólag I. a prágai érsekhez 1350 szeptemberében írott levelét (Briefw. 63., 63. kk. ss.) „*Quod autem me dixerim 'candidatus', credo vos nosse tria candidatorum esse genera sub Augusto: senatorum, prefectorum pariter et tribunorum, qui in die triumphantis cesaris potissime sibi assistunt in vestibus candidatis.*" Az egyéb össze-

függésekre vonatkozóan l. *Burdach* V. 204, I. 454, 483. — Stefano Colonna és Napoleone Orsini 1327-i lovaggáavatását a névtelen római krónikás (Muratori, *Antiquitates* III. 259.) írja le. — A különböző lombkoszorúkkal való megkoronázásról *Burdach* V. 162.; I. 453; *Papencordt* 119. l. jgyz. — A „*Spirito gentili*...” kezdetű canzonéről még mindig folyik a vita. Tartalmilag ugyan leginkább Cola di Rienzo illik a benne foglalt buzdítás, s ezért nagy is azok tábora, kik a költeményt hozzá címzettnek vallják, de két célzás mégis e feltevés ellen látszik szólni. Az egyikben a római oligarchák címereire célozva a költő azt mondja, hogy „medvék, farkasok, oroszlánok és kígyók támadniak gyakran egy *márványoszlopot*”, a másikban a költő úgy ír a címzethez, mint „*un che non ti vide ancor da presso*”, tehát személyesen még nem találkozott vele. Ez persze nem vág azzal, mit Petrarca és Cola di Rienzo viszonyáról már tudunk. Pietro Fedele (*Giornale Stor. della Lett. It.* id. *Burdach*-kritika 395. l. jgyz.) szerint Petrarca e költeményt az 1339-i római lázadás fejéhez, Stefano Colonnához írta.

X.

A szicíliai alkirályhoz írt levél: *Briefw.* 14., 109—111. ss. — Hildebrand páduai püspök tudósítása (*Burdach* V. 14. l., Anhang 1. sz.): „... *quod omnes donationes, translationes et concessiones bonorum, iurium, rerum quarumcumque dignitatum et officiorum usque in diem per populum Romanum (facte) essent nulle seu annullate et revocate*...” Érdekes leírást tartalmaz Cola di Rienzo e terveiről Cochetus de Chotitj aug. 2.-i levele is (Anhang 8. sz. *Burdach* IV. 21. l.) — A lovaggá üttetésének ünnepségére szóló meghívó: *Briefw.* 16. — A Cola di Rienzohoz érkező követésegekről *Vita* I. 22. — A lovaggá üttetés ünnepségéről *Vita* I. 26, szimbolikus magyarázata *Burdach* I. 85 kk. II.; az olasz idézet a *Cr. Saneseböl* (Muratori XV. 118). *Piur*, 105. l. — A pápa-idézés ellen hoz fel érveket Zeffirino *Re* 217 kk. II. Maga C. di Rienzo az esetről a prágai érsekhez intézett levelében ezt mondja (*Briefw.* 57., 333 kk. II.): „*Si vero obiciatur michi, quod summum citavi pontificem arroganter, pro certo, pater et domine, non est verum. Bene disposueram, secundum quod alias pluries factum est, per solempnem ambassiatum de reditu ad sedem suam, bene tunc Dei gracia preparatam, quia tempus erat acceptabile, humiliter supplicare; nam, ut dixi, vicarius suus in omnibus erat presens.*” — C. di Rienzo aug. 1.-i kiáltványa *Briefw.* 27. Az okmányt átírja a *Cron. Estense* is (Muratori XV. 440). Vö. még *Briefw.* 57., 274, 520 kk. ss.; Raimondo pápai vikárius tiltakozása Anhang 7. *Burdach* IV. 19. l.; a pápa kemény szemrehányása caesari attitüdeje miatt IV. Károlynak szóló levelében Anhang 42., 43. s. — A lovagi lakomát a *Vita* I. 27. írja le. — Johannes de Bazano, *Chronicon Mutinense* (Muratori, *Rerum Italicarum scriptores*. Új kiad. XV. köt. 4. rész 134 kk. II.) — VI. Kelemen válasza Raimondo d'Orvietonak 1347 szept. 12-éről Anhang 19. sz. — Cola di Rienzo feleségéről *Burdach* V. 261. — Az Aracoeli-templomról *Gregorovius* V. 279. — A zászlóadományozás és gyűrűosztás ünnepségéről *Cr. di Bologna* (Muratori, *Rerum It.* XVIII. l. rész új kiad. 570—72 II.; *Cr. Estense* (Muratori XV. 441), *Cochetus de Chotitj* aug. 2.-i beszámolója Anhang 8., 83. kk. II.; *Burdach* V. 208. — A Santa Maria Maggiore aug. 15.-i ünnepségének szimbolikus jelentősége *Burdach* I. 456, *Piur* 111. l. — A hat koronának valószínűleg magától Cola di Rienzótól származó magyarázata Anhang 14. (*Burdach* IV. 36 kk. II.); Megkoronáztatása *Burdach* I. 498. l.; *Piur* 113. l.; Zeffirino *Re*, csupán mai szemmel nézve a ceremóniát, azt (222. l.) „*comico spettacolo*”-nak mondja. — Koronázásának misztikus ma-

gyarázata aug. 20-án VI. Kelemenhez írott levelében (*Briefw.* 35, 21. s.): „*ad memoriam sex donorum Spiritus Sancti ab eiusdem largitate almi et sub sancte Romane Ecclesie et Sanctitatis vestre reverencia recognoui.*” — Petrarca álma Cola di Rienzohoz aug. végén intézett levelében *Briefw.* 34. és *Burdach* V. 213. — Heinrich von Diessenhoven krónikája *Burdach* II. 77. — Cola di Rienzo új kiegészítő rendelkezései: *Briefw.* 35., 33 kk. ss.; 43., 163 kk. ss.; *Burdach* V. 212. l. — A városokhoz követek útján küldött üzenet szept. 19-ről *Briefw.* 41., 42.; *Burdach* V. 236; *Storie Pistoiesi* (Rer. It. Scr. XI. új kiad. 5. rész 228—229. ll.); J. de Bazano, *Cron. Mutinense* (Muratori Rer. It. XV. 4. új kiad. 139—140. ll.) — Cola di Rienzo új pénzei Z. Re. 214 kk. ll., *Burdach* V. 105. l. — Az ajándékozott zászló tárgyában Firenzének aug. 5 és 20-án ír (*Briefw.* 29, 33. sz.) — Todihoz aug. 6-án intéz átiratot (*Briefw.* 30.). A Todit szabadságáról biztosító közokirat *Anhang* 12, (*Burdach* IV. 30.; vö. V. 210. l. is).

XI.

Cola di Rienzo bankettezéséről és dözsöléséről *Vita* I. 14. — Petrarca szemrehányása (*Briefw.* 47., 36 kk. ss.) „*non te populum, ut solebas, sed partem populi pessimam amare, illi obsequi, illum colere, illum admirari.*...” s e hely magyarázata *Burdach* V. 277. l. — VI. Kelemen halála esetén absolutio plenát engedélyez *Briefw.* 17.; Cola di Rienzo betegsége *Burdach* V. 313; *Rodocanacchi* 226. l. Vendégeknek a lakomán való elfogatására analógiák: *Gregorovius* VI. 51.; az oligarchák elfogatása *Vita* I. 28, 29.; — *Cr. Estense* (Muratori XV. 443—444.); *Cr. di Bologna* (Muratori XVIII. új kiad. 576—77. ll. Paul Piur 120 kk. ll. — Petrarca véleménye, hogy C. di Rienzonak szigorúbban kellett volna eljárnia *Anhang* 60., 69 kk. ss. Az olasz tirannusok felakasztásának állítólagos tervéről *Briefw.* 57., 339 kk. ss.; a körmenetet még aznapi, szeptember 17.-i levelében írja le Rainaldo Orsininak (*Briefw.* 40., 106 kk. ss.) — Marino osztrómáról *Vita* I. 30—31. — A Bolognai krónika Giovanní de Vicoról (Muratori új kiad. XVIII. l. rész 577—78. ll. — VIII. Bonifác álmában megjelenik; kápolnájában kelyhet és palliumot ajánl fel C. di Rienzo a pápa emlékének, *Briefw.* 46., 107 kk. ll. — A Porta San Lorenzo-i ütközet *Vita* I. 32—35.; *Storie Pistoiesi* (Muratori XI. 5. új kiad. 120 ll.) — Castruccio Castracani Firenze falai alatt *Rodocanacchi* 215. l. — Cola di Rienzo beszámolója és értelmezése a Porta San Lorenzo-i csatáról *Briefw.* 46.; l. még *Burdach* I. 151, V. 270 kk. ll.

XII.

Három hónap után lemondásának felajánlása *Briefw.* 28., 122 kk. ss. — „*Mars fulmen minatur, sed Iupiter est tranquillus.*” (*Briefw.* 34., 54—55. ss.) — A betegsége miatt visszamaradt Matteo veronai püspök missziójára vonatkoznak *Briefw.* 31, 32; *Anhang* 9—11 sz. — Egyházi területek elfoglalása *Anhang* 15., 46 kk. ss.; *Briefw.* 37; *Cr. Bolognese* (Muratori XVIII. l. új kiad. 570—72), *Cr. Estense* (Muratori XV. 441.) — Petrarca figyelmeztető levelei Cola di Rienzohoz *Briefw.* 38, 39. Mindkettőt az *Epistolae sine nomine* közé vette fel. — A pápa szeptember 15-i utasítása *Anhang* 22., Cola di Rienzo védekezése *Briefw.* 40. — VI. Kelemen utasításai a legátusnak, rektoroknak és püspököknek *Anhang* 23—25, a tizenhármak tanácsának *Anh.* 26, a tribunnak *Briefw.* 42. — A pápa október eleji rendelkezései a legátusnak *Anh.* 27, 28, 29. V. ö. *Burdach* I. 619. — A San Celso-i Orsini-palota leromboltatása *Gregorovius* VI. 279. l. —

VI. Kelemen november elejei utasításai Bertrand de Deux legátusnak: *Anhang* 33—35. Az egyházi eljárás megindításáról l. *Burdach* V. 43. l. is.

XIII.

E fejezetre és a forrásokra vonatkozólag l. Cola di Rienzo és a magyar renaissance kezdetei (*Egyetemes Philologiai közlöny*, 1942) s Cola di Rienzo ed i primordi del rinascimento in Ungheria (*Corvina*, 1942) c. tanulmányaimat. Utóbbiban az egykorú olasz krónikák anyaga bővebben van értékesítve. — Nagy Lajos vallásosságáról és a franciskánus spiritualizmus magyarországi hatásáról Nagy Lajos uralkodása alatt l. *Együgyű lelkek tükrö* (Minerva könyvtár XXVI. sz., Budapest, 1929), és a *Jókai-kódex és az obszerváns kódex-irodalom* (*Egyetemes Philologiai Közöny* 1932.) c. értekezéseimet. — Cola di Rienzo VI. Kelemenhez okt. 11-én írott levelében védekezik a vád ellen, hogy Bajor Lajost dux-nak szőllőttá (*Briefw.* 43., 107 kk. ss.) „*Et si in vocacione ipsa Bauarus fuit dux Bauariae appellatus, non processit ex zeli malicia...*” — A francia és angol királyokhoz írott leveleiről Cochetus de Chotitis aug. 2-i levelében (*Anhang* 8., 58. kk. ss.): „*Item dicitur, quod scribebat Regi Francie et Regi Anglie et domino pape, vt primo scribere debu, quod sint ad vnum esse et in vnica voluntate pro statu Christianorum, et ipse dominus Tribunus intendit cunctis pacem et concordiam dictorum regum laborare et fatigare ac in concordia ponere.*” — Erzsébet királynő római látogatása *Historiae Romanae Fragmenta* (Muratori Antiquitates, III. köt. 316—19. ll.) — A pápa tiltakozása István herceg és Bajor Lajos leányának eljegyzése ellen *Theiner* 694.; 1345 okt. 18-i dátummal). — Nagy Lajos Angolországba és Itáliába küldött követeiről Hóman—Szekfü, *Magyar Történet* II. köt. 185 kk. ll.; Pór Antal, *Nagy Lajos*. 114—115. ll. — Nagy Lajos toborzásra vonatkozó kérelme Cola di Rienzohoz a tribun aug. 5-i jelentésében a pápához (*Briefw.* 28., 252—250. ss.): „*Nec vestram lateat Sanctitatem, quod heri IV. presentis mensis Augusti fui pro parte regis Vngarie requisitus et pro eius michi fuit parte oblatum dare michi in quolibet meo exercitu quingentos equites stipendiis eius, quoties michi existeret opportunum, et quod placeret michi mod ipse posset stipendiare in Vrbe mille equites quos volebat, et pro ipsorum stipendiis obtulit se solitum ad meam et ipsorum equitum voluntatem. Ego vero nolui acceptare, ymmo renunciavi expresse, et faui alteri parti et fauebo imposterum ob vestri reuerenciam iuxta posse.*” — *Piur* 80. l. — *Gregorovius* VI. 280. — Római nemesek Nagy Lajos táborában: *Briefw.* 18., 80. kk. ss. — Cola di Rienzo tárgyalásairól fegyverszünet és béke érdekében, júl. 8-i jelentése a pápához *Briefw.* 15., 121, 138, 179 kk. ss.; Hildebrand páduai püspök értesítése *Nachlese* 1., 151. kk. ss. (*Burdach* V. 13. l.) — Bajor Lajos követei C. di Rienzónál *Vita* I. 22., *Piur* 79. — Hogy a tribun eleinte Johanna pártján állt, azt a *Cr. Reglnense* (Muratori XVIII. 64—65.) is bizonyítja. L. *Papencordt* 142., *Piur* 93. l. — Nagy Lajos aug. 4-i követségéről *Vita* I. 22.; a vele kapcsolatos tárgyalásokról u. o. 22—24. — L. *Papencordt* 143—44, *Piur* 79—81. ll. — Nagy Lajos októberi második követsége C. di Rienzo okt. 11-i jelentése a pápának (*Briefw.* 43., 141. kk. ss.); *Giovanni Villani* krónikája XII. 105. — C. di Rienzo sejtethő tervei a magyar szövetséggel *Rodocanacchi* 158. l. — A Nagy Lajos átvonulása érdekében Firenzének és Sienának írott leveleiről *Anhang* 32., 51. kk. ss. — Magyar csapat részvétele a Porta San Lorenzo-i ütközetben *Cr. Sanese* (Muratori XV. 119—120. ll.) — A pápa ellenintézkedései okt. 12-én Bertrand de Deuxnek írott

levelében (*Anh.* 29, 84—85. ss.), s már előbb szept. 15-én (*Anh.* 21., 19. kk. ss.) — Petrarca november 29-i szakítólevele Genovából *Briefw.* 47. és Burdach magyarázatai V. 263. kk. II. — VI. Kelemen IV. Károlyhoz Nagy Lajos és Cola di Rienzo ügyében december 7-én írt levele *Anhang* 41. 67. kk. ss. —

XIV.

A császárválasztás ügyében kiküldött követtség balsikeréről *Cron. Sanese* (Muratori XV. 119), *Burdach* V. 243. — A pápa Siena segítségét kéri: *Cron. Sanese* 119; a városokhoz intézett átirat *Anhang* 39. sz.; C. di Rienzo párthíveinek küldött figyelmeztetés *u. o.* 37; Sciarra Colonna és Luca Savelli felmentése az egyházi átok alól *Anhang* 38.; a római néphez *Anhang* 40. — A podeszták viszszaahívása *Briefw.* 48.; *Burdach* V. 284. — Csak rektori és lovagi cím használata *Cron. Estense* (Muratori XV. 446. l.) U. ott Cola di Rienzo politikai ténykedése közvetlenül a bukást megelőzőleg. — A zavargásokról, melyek a tribuni bukását megelőzték *Vita* I. 37. — Cola di Rienzo lelkeében félelemérzet lett urrá; *Briefw.* 57., 571. kk. ss. — Cola di Rienzo lemondásai *Briefw.* 18., 52. kk. ss.; 43., 54. kk. ss. — *Briefw.* 57. 583. kk. ss.-ban Cola di Rienzo diadalmenetként állítja be Capitoliumról való levonulását s azt állítja, hogy mióta a tribuni koronát letette az Aracoeli Madonna-képe előtt, már csak átmenetileg vezette a város kormányát. A források különbözőképp adják elő, mikor kezdődtek a zavargások. A *Vita* szerint dec. 14-én; a *Cr. Estense* (445) dec. 15., a *Cr. Sanese* (120—121) dec. 13. L. még Zeffirino *Re* 225 és *Burdach* V. 351., ahol Giovanni Villani-nak a minorbinoi gróf szerepére vonatkozó sejtése is idézve van. — Petrarca ítélet Francesco Nellihez 1352 aug. 10-én írt levelében (*Anh.* 60.). L. még *Burdach* V. 280.

XV.

Hogy harminc hónapig élt remeteéletet az apuliai Appennineken, az *Briefw.* 49., 37. kk. ss.-ból tűnik ki. — Civitavecchiai tartózkodása *Cr. Sanese* 120—121. — Stefano Colonna a tribuni rokonságának büntellenségével biztosít *Briefw.* 70., 216 kk. ss. — Cola di Rienzo fejjel lefelé festett képe a Capitolium palotájának falán *Vita* I. 38. — A tribuni által a S. Maria Maddalena falára festett bárány *Vita* II. 1. — VI. Kelemen utasításai Annibale Ceccano legátusnak a Cola di Rienzoval szemben lefolytatandó eljárásról 1348 nov. 30. *Anhang* 48.; *Burdach* V. 245 kk. II.; *Piur* 145. — Cola di Rienzo állítólagos nápolyi megjelenése: VI. Kelemen márc. 23-i levele Bertrand de Deuxhoz, *Anhang* 43.; második felszólítása május 7. *Anhang* 44. és Theiner, *Vetera Monumenta* I. köt. 1142. sz., 756 kk. II. — A nápolyi találkozás szóbeszédéről *Cr. Reginense* (Muratori, XVIII. 66.), Hocesiusz tagadó nyilatkozata *Burdach* II. 82.; l. még *Piur* 146—47, *Papencordt* 199—200 II.; Arany János feldolgozását a *Toldi Szerelmében* I. I. fejezet jegyzetét. — Rómába való visszatérésének próbájáról *Briefw.* 57. 1088. kk. ss. — Két kísérlet törbeccsalatására: *Anhang* 49, *Briefw.* 57., 880 kk. ss., *Burdach* V. 228, 288 igyz 367. II. — A pápa 1349-i utasításai Annibale Ceccanohoz *Anhang* 50, 52. — A jubileumi bulla kihirdetésének függőbentartása *Burdach* V. 63. — Nővérének és anyósának elfogatása *Burdach* V. 373. — Cola di Rienzo ellen, mint eretnek ellen az egyházi átok kimondása *Burdach* V. 245. — Cola di Rienzo terjedelmes védőirata *Briefw.* 57., 1050. kk. ss. — A harminchárom havi bűnhődés lejártá *Briefw.* 57., 507 kk. ss. — A Monte Maielláról *Piur* 149. — A monte Maiella-i remetek életének leírása *Briefw.* 58., 533. kk. ss.; *Rodocanacchi* 265—66. II. —

Az orákulumok elterjedtségéről az avignoni pápai udvarban *Briefw.* 58., 280 kk. ss. — Cyrill „*Oraculum angelicum*“-át *Piur* adta ki; *Burdach* IV. 221 kk. II. — A papa angelicus eljövételéről *Rodocanacchi* 258—64. II. — Fra Gilbertoról *Briefw.* 58., 242. s. — A XIV. századi jóslat-irodalom *Burdach* V. 383 kk. II. — Frate Michele di Monte Angelo *Burdach* V. 300. — A császár mint a Szentlélek korszakának megteremtője és Cola di Rienzo mint útjának előkészítője *Briefw.* 49. 40 kk. ss. — A Sol szimboluma *Burdach* I. 21. — Johannes testvér Cyrilli-magyarázata: Ferenc prágai kanonok elbeszélése Cola di Rienzo Prágába érkezéséről *Burdach* V. 299—300. — IV. Károly Olaszországba készülése *Piur* 155. —

XVI.

Cola di Rienzo Prágába érkezése *Briefw.* 49.; *Chronicon Estense*; *Burdach* V. 296.; *Rodocanacchi* 280. kk. II. — Nagy Lajos és Cola di Rienzo lelki rokonságára vonatkozólag I. „Együgyű lelkek tüköre“ és „A Jókai-kódex...“ c. már idézett értekezéscímét. — Cola di Rienzo üzenetének elismertetése egy bizottság előtt: *Cr. Estense*; *Burdach* V. 293. kk. II., 312. I. 3. jegyz. — Ernst von Pardubitz szerepe *Burdach* V. 365. — Az írásba foglalásra való felszólítás *Briefw.* 49. — A két emlékiratszerű levél IV. Károlyhoz *Briefw.* 50, 58. — A prágai érsekhez 1350 aug. 15-én írott levél *Briefw.* 57. — Az érsek válasza *Briefw.* 61., a fogoly megismételt panaszai és sürgetései *Briefw.* 60, 62, 63, 66, 67 — Rienzo Johannes Noviforensishez *Briefw.* 54, 56, 68; Neumarkt válasza *u. o.* 55, 69. — C. di Rienzo leveleinek lemásoltatása elküldésük előtt *Rodocanacchi* 312. — A Prágából Rómába került vatikáni kézirat keletkezéséről és sorsáról már szövegtünk az I. fej. jegyzetében, A Petrarca és Cola di Rienzo ihletésére Prágában kezdeményezett humanizmus feltételezhető átszivárgására Nagy Lajos kancelláriájába I. Bleyer Jakab *E. Ph. K.* 1907, 164. I. Thienemann T. *u. o.* 1920. 73. I.; a Nagy Lajos-kerabeli humanizmusról Kardos Tibor: *Középkori kultúra, köztársasági költészet* (A magy. történelmi társ. kiad.), Budapest, 1941. — IV. Károly C. di Rienzo által fogalmazott válasza Petrarcanak *Briefw.* 71., 9. kk. ss. — Visszatérésének Krisztus feltámadásához hasonlítása *Briefw.* 49., 70. s.; 58., 128. s. — Malabranca kancellárnak 1350 aug. eleje *Briefw.* 53. — A S. Alessio kolostor apátjának aug. 2. fele. *Briefw.* 52, 59. — A császár nevében Róma uralmának visszahódítása *Briefw.* 50.; IV. Károly válasza *Briefw.* 51. — C. di Rienzo vallásos és politikai eszméi *Briefw.* 57 és 58 alapján. — Endre megöletéséről *Burdach* III. 238. I. — A levélstílus klasszikus tegező formájának története *Burdach* V. 379. kk. II. — Cola di Rienzo rajongásának meghiggadására és levertségére jellemzőek *Briefw.* 64, 66. — Guido de Boulognehoz írott levele *Briefw.* 70.; az avignoni kardinálisról *Burdach* V. 428—29. — Cola di Rienzo kiadatása *Anhang* 56—59; *Burdach* IV. 142 kk. II.; *Piur* 176—177. II.

XVII.

C. di Rienzo Avignonba érkezését Petrarca írja le *Anhang* 60. (*Burdach* IV. 148.) — Petrarcanak a római néphez intézett levele *Anhang* 61. — C. di Rienzo kérése a prágai érsekhez, hogy Prágában vallott spirituális nézetét titkolja el *Briefw.* 73. — Kísérőlevele vallásos költeményéhez *Briefw.* 74. A címzett ismeretlen, de *Burdach* (V. 439.) jól megindokolt véleménye szerint az azonos Guido de Boulogne kardinálissal. Cola di Rienzo poeta-híreről Petrarca. *Anhang* 60, 153. kk. ss. (*Burdach* IV. köt. 154. I.) Levele Andrea Dandolo velencei doge-

hoz *Briefw.* 75. — Vallomása színjászó magatartására vonatkozóan *Briefw.* 57, 383 kk. ss. — Reményei a kiszabadulásra Noviforensissel folytatott levelezésében, *Briefw.* 72, 76. sz.

XVIII.

Albornoz kardinális viszonya Cola di Rienzohoz *Burdach* I. 450 kk. II. — Újra hatalomrajutásának előzményei *Vita* II. — Guido Patrizi szenátorról *Anhang* 69., 10. s.

XIX.

Matteo Villani IV. 23, 26; *Vita* II. — Firenzéhez *Briefw.* 77. ott bűntetlenség biztosítása 42. kk. ss. — Stefaniello Colonnáról *Rodocanacchi* 5. 1. — IV. Károlyt köszönti a császárkoronázásra Rómába készülődése alkalmával *Briefw.* 80. 42 kk. ss. — Fra Morealeról *Piur* 201 kk. II.

XX.

Stefaniello Colonna és Bertoldo Orsini esetéről Villani *Matteo* III. 57; egyébként forrásunk a *Vita*.

TARTALOM

	Oldal
I. Bevezetés — — — — —	3
II. Római gyermekkor — — — — —	7
III. Anagnii iskolaévek — — — — —	8
IV. A városi jegyző — — — — —	11
V. Avignoni követség — — — — —	15
VI. A hatalom felé — — — — —	20
VII. A római néptribun — — — — —	25
VIII. Harc a remességgel — — — — —	32
IX. Jelképek, eszmék és példák — — — — —	34
X. Szent Itália rajongója — — — — —	42
XI. Leszámolás az oligarchákkal — — — — —	50
XII. A pápa haragja — — — — —	57
XIII. A világ szerelmese — — — — —	61
XIV. A bukás — — — — —	65
XV. Az abruzzoi remete — — — — —	68
XVI. Prágában — — — — —	74
XVII. Avignonban — — — — —	82
XVIII. A kormány átvétele felé — — — — —	84
XIX. A szenátor — — — — —	86
XX. Cola di Rienzo halála — — — — —	90
Jegyzetek — — — — —	94

B

70809

KOLTAY-KASTNER JENŐ

LEOPARDI

**ÖSSZEHASONLÍTÓ IRODALOMTÖRTÉNETI
TANULMÁNY**

**LEOPARDI E LA SUA
FORTUNA IN UNGHERIA**

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

SECTIO PHILOLOGICA

TOMUS XVI. — SERIES NOVA T. I.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RT.

SZEGED 1948